

Tartalomjegyzék
1996., 2. lapszám

Szerző

Molnár László

Rosa-Maria Torres

fordította: Körmöczy Márta

J. E. Ledingham, C. A. Ledingham, J. E. Richardson

Fordította: Kriesfalvi Anita

Farkas Olga

Tót Éva

Mizsey Ágota

Szávai Ilona

Dettre Erzsébet

Molnár László

Monspart Éva

Dettre Erzsébet

Baranyi Péter

Harangi Andrea

Cím

A felnőtt értelmi fogyatékosokról

A gyermek joga az alapfokú oktatáshoz

A médiában megjelenő erőszak hatása a gyerekekre

A prevenció és a segítségnyújtás AVP
modellje

Az utolsó állomás
Egy új iskola születése

Családsegítő Szolgálat Csepelen

Csernobil gyermekei
A tájékoztatás felelőssége

„Egészséges városok a jobb életért”
Egészségügyi Világnap 1996. április 7.
Egy magyartanár feljegyzései
A Rákospalotai Leánynevelő Otthonban töltött két
félév tapasztalatai
Kistérségi együttműködés a humánszféra
szakterületein

Ne nézzük tétlenül!
PHARE – Hátrányos Helyzetű Fiatalok
Projekt

Pista
A személyiség vizsgálata egy állami
gondozott gyermek esetében

Sajtófotó 1995.
Lencsevégen a gyermekek

Tévé előtt – védtelenül
A gyanútlanág határai

Könyvespolc – Molnár László

A felnőtt értelmi fogyatékosokról

Bánfalvy Csaba kutatásait összegzi A felnőtt értelmi fogyatékosok életminősége című, 1996-ban a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola által megjelentetett kötet.

Képet kapunk arról, hogy az épek társadalma miként vélekedik az értelmi fogyatékosokról, mint társadalmi csoportról, tudva azt, hogy az általános attitűd velük szemben a legelutasítóbb.

A vizsgálat empirikus alapját az ország tizenhárom megyéjére és a fővárosra kiterjedően egy 1.700 fős rétegzett véletlenszerű minta adta.

Az enyhe értelmi fogyatékoság diagnosztikus meghatározásának mindmáig neuralgikus kérdésén a szerző elég sajátosan teszi túl magát, de kutatásának irányultságára figyelemmel módszertanilag nagyvonalú megoldást választ. Eszerint enyhe fokú értelmi fogyatékosoknak a kutatás során azokat tekintették, akiket a kérdezőbiztosok nem minősítettek súlyos vagy középsúlyos fogyatékosoknak, illetve azokat, akik az értelmi fogyatékosok oktatási intézményeiben tanultak vagy intézeteiben élnek. A vizsgálat egyes megállapításai összecsengenek a korábbi kutatások mára talán már nemcsak a szűkebb gyógypedagógiai szakma számára ismert (elfogadott?) eredményeivel. (Czeizel E.-Lányiné -Rátay Cs.: Az értelmi fogyatékosok kóreredete a Budapest vizsgálat" tükrében, Bp. Medicina 1978. és Ladányi J.-Csanádi G.: Szelekció az általános iskolában, Bp. Magvető 1983.)

Eszerint az enyhe fokban értelmi fogyatékosok családi háttere, szüleik társadalmi pozíciója és státusa lényegesen rosszabb képet mutat, míg a súlyos vagy középsúlyos fogyatékosoknál jobb szociális helyzetet, magasabb iskolai végzettséget találtak. Gyanúval élhetünk, hogy a nagyszámban regisztrált enyhe fogyatékoság háttérében nem mindig áll valódi értelmi fogyatékoság, hanem inkább értelmi fejlődésbeli lemaradás. (Az iskolaszervezet napjainkban folyó átalakulása különösen kedvez a kontraszelekciónak.)

Az enyhe értelmi fogyatékosok eltérő társadalmi helyzete, a nyilvánvaló szociokulturális különbségek felhívják a figyelmünket a csoport elhanyagoltságára, érdekérvényesítő képességének gyengeségére. A társadalmpolitikai konklúziókkal azonban mindmáig adósok maradtunk.

A gyógypedagógiai áthelyezést végző, pontosabban a vizsgálataik alapján javaslatot tevő bizottságok munkáját nem segítik fejlett differenciáldiagnosztikus módszerek, állapítja meg a szerző. A szociális tényező kiszűrése, elkülönítése így továbbra is kétséges. Csak idő kérdése marad, hogy az elhanyagoltság folytán a szociális hátrányok mikor eredményeznek már gyógypedagógiaileg is minősíthető károsodást.

Az utókövetéses vizsgálatok is (pl. Gyenes-Pajor 1993.) azt látszanak igazolni, hogy a korábban kisegítő iskolát végzettek jelentékeny hányada későbbi szakmatanulásuk, elhelyezkedésük, az önálló életben való megfelelésük alapján gyógypedagógiai-orvosi értelemben nem lehetnek értelmi fogyatékosok.

A középsúlyos értelmi fogyatékosok kilátásai rosszabbak. Formalizált munkavégzésüket (munkaviszony) nem támogatja kellőképpen a társadalom, részben a velük szembeni előítéletek, részben pedig a célzott társadalom- és szociálpolitika hiánya (pl. védett munkahelyek állami támogatása adókedvezménnyel) miatt. Jóval képességeik határa alatti létre kényszerülnek, társadalmi feleslegességüket élik meg.

A megállapítások egyaránt érvényesek a családban és az intézetekben élő közepsúlyos fogyatékosokra. Ugyanakkor a vizsgálat során is azt tapasztalták, hogy a felnőtt értelmi fogyatékosok jelentős része teljesen vagy részlegesen képes önálló életvezetésre. Természetesen az azonos mértékű fogyatékoság esetén is lényegesen eltérőek a társadalmi érvényesülés feltételei szocio-demográfiai okból. Gondoljunk csak arra, hogy egy városi értelmiségi családból vagy egy kis településen élő szakképzetlen munkás családból származó fogyatékosnak mennyire mások az esélyei.

Az egyes szolgáltatásokhoz való hozzájutásuk (közlekedési szolgáltatás, fizioterápia, hallásfejlesztés, kondicionáló terápia) nagyon eltérő. A szolgáltatások egy részéről azt is tudni kell, hogy valójában nem is léteznek, hiányuk fehér folt a szolgáltatási rendszerben.

Bánfalvy megvizsgálta az intézetekben élők helyzetét is. Itt a mesterséges környezet, amely tudatosan redukált környezet, egy paradox helyzetet teremt. Látszólag a benne élők érdekét szolgálja a redukció: a leegyszerűsített világot könnyebben ismerik meg, képességeikkel adekvát a mesterségesen megtervezett környezet, ahol nagyobb biztonságban lehetnek.

E sajátos nézettel alátámasztott izolációval szemben a szerző felsorakoztatja ellenérveit, különös figyelmet szentelve a totális intézményben a totális alávetettség kialakulásának veszélyére. Az sem feledhető el, hogy a szegregált életet az itt élők nem önként választották. Érdekeik külső képviselője elengedhetetlenül fontos volna. Az érdekképviselői intézmények és a szülők társadalmi önszerveződése talán erősödni fognak a-jövőben.

A kötet a tipikus élethelyzetek leírására és a háttér korrekciós szociológiai, gyógypedagógiai szempontú elemzésére vállalkozott.

A életminőséget javító alternatív megoldásokról – lakásotthonok, félutas házak, családoknál történő elhelyezés – is szívesen olvasnánk a jövőben.

Írta: Rosa-Maria Torres

A gyermek joga az alapfokú oktatáshoz

A Gyermek jogairól Szóló Egyezmény (1989) minden gyermek jogaként ismeri el az alapfokú oktatást. A „Csúcsértekezlet a gyermekekért” (1990) és az „Oktatás mindenkinek” címmel megrendezett világtalálkozó zárónyilatkozata (1990) kiterjesztette az alapfokú oktatásnak, minden gyermek tanulási folyamata alapjának fogalmát. Mi következik abból, hogy minden gyereknek joga van az alapfokú oktatáshoz?

1. A gyermeknek joga, hogy gyerek lehessen, játsszon, és örömet lelje a játékban, hogy megvédjék őt a kizsákmányoló gyermekmunkától, hogy legyen ideje iskolába járni, az órákra felkészülni, tanulni. Joga, hogy otthona és családja legyen, hogy legyen a közelben iskola, hogy olyan tanítója legyen, aki örömmel tanít és szereti a gyerekeket. Joga, hogy az oktatás során ne csak a felnőttkorra készítsék fel, hanem – és ez a legfontosabb -boldog gyermekkort is biztosítsanak számára.

2. A gyereknek joga van tanulni, az iskolában és az iskolán kívül. Joga kíváncsinak lenni, kérdezni és választ kapni kérdéseire, kételkedni, gondolkodni és érvelni, joga van tévedni is. Joga, hogy kikérjék véleményét, hogy aktív résztvevő lehessen, hogy szabadon, spontán módon megnyilvánulhasson, hogy meghallgassák, és tiszteletben tartsák véleményét, hogy más véleményen lehessen, hogy elképzelései lehessenek és alkosson, hogy megtanuljon tanulni. Joga van az önbecsüléshez, ahhoz, hogy a szülők és tanítók magas követelményeket állítsanak elé, hogy bízson képességeiben és minden kis sikerért elismerésben részesüljön.

3. Születésétől kezdve joga van a folyamatos tanuláshoz, s ennek a tanulási folyamatnak csak a gyermek érdeklődése és befogadóképessége szabhat határt. Mivel a személyiség és tudás alapjait az élet első éveiben rakják le, ebben az időszakban megy végbe a leglényegesebb és leglátványosabb fejlődés a megismerés folyamatában, ezért a gyermek legalapvetőbb joga, hogy jól indulhasson el az életben. Alapvető joga, hogy korai gyerekkora olyan legyen, ami megalapozza későbbi növekedését, fejlődését.

4. Joga van a nyitottságon alapuló tanuláshoz, otthon, az iskolában, a mindennapi életben, a játékon, baráti, kapcsolatain és a médián keresztül, abban a folyamatban, amelyben felfedezi magának a világot. Joga van élvezni a könyvtárakat, sportpályákat, múzeumokat, a parkot, az állatkertet, a cirkuszt, joga, hogy hozzájusson könyvekhez, újságokhoz, képregényekhez, mesékhez, enciklopédiákhoz, szótárakhoz, hozzáférhessen mozi- és tévé-filmekhez, művészeti alkotásokhoz, hogy ne csak könyvekből, hanem a valóságból, az emberekkel és a természettel való kapcsolatából meríthessen tudást. Joga, hogy ne csak felnőttektől, hanem a többi gyerektől is tanulhasson. Joga, hogy ne csak másoktól tanulhasson, hanem gondolkodás és viták útján saját tapasztalataiból és hibáiból is.

5. Joga, hogy iskolába járhasson, és az élethez szükséges ismeretek, készségek és viselkedésformák megszerzéséhez elegendő időt tölthessen ott. Megismerje saját testét, és azt, hogyan őrizheti meg egészségét, hogy megismerje kultúráját és gyökereit, hogy megtanulja kifejezni magát szóban és írásban, hogy megtanuljon számolni, és tudja megoldani a mindennapi élet alapvető problémáit, hogy jobban megértse önmagát és az őt körülvevő világot, a környezet védelmének fontosságát, hogy magáévá tegye az igazságosság és szolidaritás értékeit, hogy tisztában legyen jogaival és kötelességeivel, hogy megteremtse önbecsülése alapját, és folytassa a tanulást.

6. Joga van a „gyermekre szabott” oktatáshoz, amelyben minden: a tananyag és a módszerek, az épületek és a belső terek, a programok és a határidők, a szabályozások és normák a gyerek – és nem a felnőtt – igényeire szabottak. Olyan oktatáshoz, amely tiszteletben tartja a gyerek ismereteit, nézőpontját és álmait. És olyan oktatáshoz, amelyben a tanításnak és a tanulásnak nem kiegészítő eleme, hanem alapja az öröm, a játék, a zene, a kaland, a meglepetés, a mozgás és a nevetés.

7. Joga van a minőségi oktatáshoz, amelyben nem csak az fontos, hogy mennyit, de az is, hogy mit és hogyan tanulnak. Joga van sztereotípiáktól, előítéletektől mentes, rasszizmust és szexizmust elítélő, a különbözőséget elfogadó és a gyermek nyelvének és kultúrájának értékeit elismerő oktatáshoz. Olyan oktatáshoz, amely azt hangsúlyozza, amit a gyerek tud, nem pedig azt, amit nem tud. Olyan oktatás ez, amely a versennyel szemben az együttműködést, a monológgal szemben a párbeszédet, a szóval szemben a tettet részesíti előnyben. Ez az oktatás válthatja valóra szülők és tanárok álmát, hogy gyerekeik, tanítványaik többé, jobbá váljanak, mint ők maguk.

8. A gyermeknek joga van azokhoz az alapvető feltételekhez, amelyek lehetővé teszik, hogy tanuljon, kifejleszthesse képességeit, akár az iskolában, akár más keretek között. Az alapfokú oktatáshoz való jog nem csak abban támogat minden gyereket, hogy a közösségtől és a társadalomtól ingyenes iskolai oktatásra, képzett pedagógusokra, megfelelő tantervre és az oktatáshoz szükséges eszközökre tarthasson igényt, de az ehhez elengedhetetlen anyagi, szociális és érzelmi feltételek megteremtésére is: megfelelő táplálkozásra, egészségügyi ellátásra, megfelelő otthonra, és legfőképpen szeretetre, érzelmi támaszra és tiszteletre, stabil, biztonságos, békés környezetre.

9. A gyermeknek joga, hogy szülei is legalább alapfokú végzettséggel rendelkezzenek, hiszen ez alapvetően fontos a gyerek jóléte, neveltetése és jövője szempontjából. Joga van olyan szülőkhöz, akik tudatában vannak nem csak a fiúk, de a lányok taníttatásának fontosságával is, akik tiszteletben tartják a játékot, akik inkább a párbeszédre, mint a büntetésre hajlanak és meggyőzhetőek. Olyan írástudó szülőkhöz, akik elismerik és értékelik a tanulásba fektetett erőfeszítéseket, meg tudják különböztetni a jó tanítást a rossztól, részt vesznek az iskolai ügyekben, és megkövetelik a jó minőségű oktatást. Olyan szülőkhöz, akik tisztában vannak jogaikkal és kötelességeikkel, és elegendő tudással és önbizalommal rendelkeznek ahhoz, hogy a növekedésben, tanulásban és fejlődésben segítsék gyermeküket.

10. A gyermeknek joga van olyan, szükségleteire fogékony, felelős médiához, amely képes kiegészíteni és gazdagítani nevelését. Olyan médiához, amely közelebb viszi a városi gyereket a faluhoz, a vidékit a városi élethez, amely gazdagítja a gyermek világképét, más időbe, térbe, más valóságba repíti őt, megismerteti a modern tudományok és technológiák lehetőségeivel és korlátaival. Joga van olyan médiához, mely kifejleszti a gyermek tiszteletét az egyetemes művészet, tudomány és kultúra iránt, valamint igényét a békére, erőszakmentességre, toleranciára, szolidaritásra és igazságosságra.

Az alapfokú oktatás egyetemes jog. Joga ez minden gyermeknek, kisfiúnak és kislánynak, szegénynek és gazdagnak, városinak, vidékinek és az elhagyatott vidéken élőknek, a fogyatékkal élőknek, a dolgozó gyerekeknek, az őslakosoknak és az etnikai kisebbségben élőknek, annak, akinek van családja és annak, aki az utcán él, a menekültnek és a háború miatt otthonát elhagyni kényszerültnek.

(fordította: Körmöczy Márta)

Írta: J. E. Ledingham, C. A. Ledingham, J. E. Richardson

A médiában megjelenő erőszak hatása a gyerekekre

A korábbi felmérések általában a televízió műsoraiban jelen lévő erőszak hatását vizsgálták. Valószínűleg azért, mert a gyermekek különösen sok időt töltenek a televízió előtt, amely koncentrált forrása mind a dokumentumszerű, mind a fikciós erőszaknak. A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a hatásvizsgálatot kiterjesszük az írott médiumokra és a technikai fejlődéssel megjelenő új kommunikációs eszközökre is.

Mielőtt arra keresnénk a választ, hogy milyen hatást vált ki a televíziós erőszak a gyermekekből, érdemes áttekinteni a tévé szerepét a családokban. Kanadában, 1986-ban a háztartások 98%-ában volt legalább 1 tévékészülék. A készülékek számának gyarapodásával párhuzamosan a tévézéssel töltött idő is egyre nő. Amíg egy ötéves gyerek átlag két és fél órát tölt a TV előtt, addig egy tizenkét éves gyerek már napi négy órát. A serdülőkor végéhez érve ez az idő napi 2-3 órában stabilizálódik.

A kutatásokból az is kiderül, hogy egy gyerek 4 éves kora előtt nem rutinszerűen nézi a tévéműsorokat. Az is lényeges szempont, hogy milyen intenzitással fogadja be a gyermek a műsorokat. Ez függ többek között attól, hogy mennyire könnyen érthető a műsor, ill. más gyermekek társaságában nézi-e a televíziót, ilyenkor ugyanis inkább társaira figyel a gyermek (Anderson, Alwitt, Lorch, Smith, Levin 1979, 1981). Az iskolakezdés előtt álló gyerekeknek a vizuális befogadókészsége erősebb, mint a hallás utáni értéskészsége. A felnőttek meghatározó szerepére utal az a tény, hogy a gyerekekben jobban rögződik egy-egy műsor tartalma, ha azt a szülő kommentálja, és ekkor hajlamosabb utánozni az ott látottakat.

A reklámok megítélése is erősen korfüggő; míg az 5-7 éves gyerekek szerint a reklámok mindig valóságűek, a 12 éveseknek már csak az 5%-a hiszi ugyanezt. A televízió „babysitter”-szerepet is betölt, ennek mértékét jelentősen befolyásolja a szülők iskolai végzettsége. Az érettségizett szülők 50%-a, a magasabb végzettségű szülők 20%-a használja a televíziót, mint a gyermekfelügyelet egyik módját.

Televíziós erőszak és a gyermek agresszivitása

Az erőszak hatásvizsgálatának keretében a gyerekeknek, különböző csoportokba osztva különféle típusú műsorokat mutattak be. Ez a kísérlet bebizonyította, hogy az erőszakot felvonultató adás agressziót vált ki a gyermekekből, ami fokozottabb, ha a tévében látott erőszak indokoltnak látszott, vagy azt nem sújtották büntetéssel. Liss, Reinhardt és Fredriksen 1983-as felmérése szerint helytelen az erőszakot azért bemutatni a képernyőn, hogy az alátámassza a szociálisan jó cselekedeteket. A gyermekekhez ugyanis a műsor üzenete kevésbé jut el, az erőszak viszont annál inkább. Freedman (1984.) kritizálja a fenti, szerinte túlzottan laboratóriumi kísérletet, ahol az agressziót a legerőszakosabb filmek vetítése után azon mérték le, hogy egy kifüggesztett bábut ki milyen intenzíven ütlegel. Ez Freedman meglátása szerint még nem kellő bizonyíték arra, hogy a látott erőszak egyenes arányban növeli az agressziót. Aggályosnak látja továbbá azt is, hogy nem volt elég hosszú távú a kísérlet.

A későbbi tanulmányok már igyekeztek minél természetesebb környezetben, és minél hosszabb távú vizsgálatokat folytatni. Hátrányt jelentett azonban, hogy elkülönített kontrollcsoportok hiányában nem mindig kaptak egyértelmű képet a kölcsönhatásról. Jelentős eltérések mutatkoztak ugyanis a vizsgálat egyes kritériumánál.

Az alábbiakban kétféle vizsgálati módot mutatunk be.

Az újabb kutatások egy heti tévéműsor alapján vizsgálták a tévés erőszak /agresszió kapcsolatát. Néhányan a televíziót már szinte azonosították az erőszakkal, és a gyermekek agresszivitását a tévé előtt töltött órák számától tették függővé. Williams (1986) és társai egy olyan kanadai várost (Notel) szemeltek ki kutatásuk célpontjául, ahol csak terveztek a műsorsugárzás megkezdését.

A felmérés során egyrészt összehasonlították a gyerekek televíziózás előtti és utáni viselkedését, másrészt olyan városok gyerekeivel hasonlították össze őket, akik már régóta néznek tévét. A kétéves felmérést az iskolai szünetekben végezték, 45 gyerek egymáshoz és a tanárokhöz való viszonyát vizsgálták. Annál a csoportnál, amelyiknek kezdetben nem volt lehetősége tévé nézésre, de később, a felmérés 2 éve alatt megindult a műsorsugárzás, mind a verbális, mind a fizikai agresszió növekedését tapasztalták. Annak a csoportnak viszont, amelyiknek a 2 éven keresztül ugyanolyan lehetősége volt a televíziózásra, az agresszió szintje csaknem változatlan maradt. Összehasonlítva azt a várost, ahol csak egyetlen kanadai csatorna működött azzal, ahol amerikai kábeltévék is sugároztak, nem mutatható ki jelentős különbség az agresszió intenzitásában. Ez a faktor tehát elhanyagolhatónak látszik.

Egy másik igen jelentős nemzetközi kutatás is indult a 80-as évek közepén a tévé-erőszak és az agresszió összefüggése tárgyában. A vizsgálatok színtere Ausztrália, Finnország, Lengyelország és az USA volt. Ezek az országok ugyanis az egyes változók tekintetében igen jelentős eltéréseket mutatnak. A gyilkosságok számában pl. az USA áll az élen, míg Lengyelországban ez a fajta bűncselekmény gyakorisága a legalacsonyabb.

A felmérést az 1-3. osztályos, ill. a 3-6. osztályos gyerekek körében végezték. Vizsgálták az erőszakot felvonultató műsorok népszerűségét és nézettségi arányát, az erőszakos karakterekkel való azonosulás szintjét, a gyerekek agresszivitását, a szülők gazdasági helyzetét. Az USA és Finnország adatai arra engedtek következtetni, hogy az erőszak-műsorok hatására fellépő agresszió Finnországban a fiúknál, az USA-ban pedig a fiúknál és a lányoknál egyaránt 2 év múlva jelentkezik. A fiúknál mindkét országban nagyobb agressziót mértek azoknál, akik a műsorok erőszakos karaktereivel azonosultak.

Minden országban egyöntetűen megállapítást nyert a tény, hogy az erőszak-műsorok szaporodásának hatására nőtt az agresszió, és ezt nem befolyásolta sem a gyerekek intelligenciája, sem a társadalmi státus, noha az alacsonyabb társadalmi szinten élőknek a televíziózás sokkal nagyobb szerepet kap. A szülői háttér itt is meghatározó, mivel az agresszív gyerekeknek általában agresszív szülei vannak, akik gyermekeikkel elégedetlenek és gyakran büntetik őket (Huesmann 1986). Erőn és társai szerint a legveszélyesebb kor a 6-10 éves korig terjedő időszak, mivel a gyerekek ekkor töltik a legtöbb időt a tévé előtt, és a látottakat még valóságként fogadják el. Az intervenciót különösen fontosnak tartják.

***

A kérdés egy másik megközelítésben oly módon is értékelhető, hogy több kutatás statisztikai eredményeit meta-analízis keretében összegezzük. Hearold (1986) 230 kutatás meta-analízisének elvégzésére vállalkozott.

Ezek 60%-a laboratóriumi eredményeken, 30%-a felméréseken és 10%-a terepvizsgálatokon alapult. Hearold kutatásai azt igazolják, hogy a fiúknál erősebb a korreláció a média-erőszak és az annak betudható agresszivitás között. Kiderült az is, hogy a híradó és más, az erőszakot dokumentumszerűen sugárzó műsorok és az agresszivitás között erősebb az összefüggés, mint pl. a western, krimi és más fikciós műsorok között. Mindent egybevéve, a pozitív tévéműsorok és szociális magatartást kiváltó hatásuk között nagyobb a korreláció, mint a negatív műsorok és az abból fakadó agresszivitás között.

Vajon a tévé-erőszak csak a már egyébként is agresszívebb gyerekekre hat?

Joy, Kimball, Zambrack (1986) úgy találták, hogy Notel városában mind a korábban agresszívebb, mind pedig a kevésbé agresszív gyerekek erőszakosabbá váltak a televízió-nézés eredményeképpen. Ezzel szemben Josephson (1987) kimutatta, hogy egy agresszívebb fiú-csoport a televízióban látott erőszak hatására még agresszívebbé vált, mint ha olyan programokat nézett, amelyekben nem volt erőszak. Ugyanakkor a kevésbé agresszív fiú-csoport agresszívebb lett az erőszakmentes műsorok láttán, mint az erőszakot felvonultató adások után.

Az ok-következmény problémája itt is megnehezíti az értékelést, mivel nem csak az erőszakot bemutató műsorokra igaz, hogy agresszivitást indukálnak, hanem az is jellemző, hogy az agresszív típus preferálja az erőszakot felvonultató adásokat. Ez utóbbit az is előidézheti, hogy az agresszív viselkedést a közösség elutasítja, így a gyerekek a társas kapcsolatokból kiszorulva, inkább a televízióban találják fő szórakozásukat (Huesmann, 1986).

Milyen mechanizmusokon keresztül hat az erőszak a gyerekek viselkedésére?

A televízióban megjelenő erőszak akkor lesz meghatározó egy gyerek viselkedésére, ha a tévében látott magatartást jutalmazza, és azzal valamilyen szinten azonosul. Bandura (1965) szerint minél inkább realisztikus egy karakter erőszakos magatartása és minél igazoltabb az erőszak használata, annál nagyobb az esély, hogy a gyermek azonosul a „hőssel” és jellemvonásait beépíti saját viselkedésrepertoárjába.

A televíziós erőszak egyik igen veszélyes hatása az, hogy a fikciós erőszak a befogadóban, különösen a gyerekekben, a realitás képzetét kelti. Ez annyit jelent, hogy a gyerekek mintegy hozzászoknak az erőszak látványához, következőképpen érzéketlenné válnak a mindennapi életben látott erőszakkal szemben (Drabman, Thomas).

Mennyiben a televízió és mennyiben a már fennálló agresszió tudható be az erőszakos viselkedés növekedéséhez?

Hearold úgy találja, hogy noha nem túl erős a korreláció a TV-erőszak és a gyermekkori agresszivitás között (kb. feleakkora a hatása, mint amekkora hatást az oktatás gyakorol a matematikai készségek fejlesztésére), de mégsem elhanyagolható. Azt, hogy miért fejt ki erősebb hatást a szociális magatartást megjelenítő műsor a pozitív viselkedésre, mint a negatív tartalmú adás az antiszociális viselkedésre, azzal magyarázza, hogy a szociális tartalom közvetítése a műsor elkészítése során intencionális, vagyis a pozitív hatás maximalizálása a cél. Ugyanez általában nem mondható el az erőszak bemutatásánál. Rosenthal (1986) még nem iskoláskorú fiúkat vizsgált, akik párokban néztek erőszakos és erőszakmentes műsorokat, majd különféle játékokat kaptak.

Megállapították, hogy az erőszakhoz társítható játékok hatása erősebb volt, mint az erőszakot bemutató műsoroké, vagyis a közvetlen környezet befolyása túlszárnyalja a televízió által gyakorolt hatásokat.

Tévénézés és félelemérzés

Bryant, Carveth, Brown (1981) felmérésében két csoport vett részt. Az egyikben hetente csak kevés időt töltöttek a tévé előtt, míg a másikban heti 28 órát. Hat héttel később a 28 órás csoport félelemérzete a másik csoportéhoz képest nőtt. Egyfelől tehát az erőszak érzéketlenebbé teszi a nézőt, másfelől félelemérzetet kelt. Lehet, hogy éppen a látott erőszak keltette félelemérzetet legitimálja az erőszakos viselkedést, mint védekezési módot?

Kábeltévé, videó és videojátékok

Cooper és Mackie (1986) negyedik és ötödik osztályosok közül választott ki 84 gyereket és párokba osztotta őket. Az egyik gyerek videón játszott, a másik nem. Ezután a párokat más játékok között figyelték, aszerint, hogy melyikük preferálja az erőszakosabb játékot. A lányoknál megfigyelték, hogy akik agresszivitást sugárzó videojátékkal játszottak a közönséges játékoknál is az erőszakkal asszociálható játékokat választották. A többi hasonló kutatás (Schutte, Malouff, Post Gordon, Rodasta, 1988) nem talált bizonyítható összefüggést a videojátékok és az abból eredő agresszió között.

A szülők szerepe

A szülő a legmeghatározóbb felnőtt egyéniség a gyermek életében. Ezért a televíziós műsorok kiválasztásában is övé a kulcsszerep.

A felmérések szerint, a szülők leginkább a horrorfilmekről, szappanoperáktól tartják vissza gyerekeiket, de semlegesek pl. a krimikkel, rajzfilmekkel szemben. A gyerekek általában kénytelenek azt nézni, amit szüleik preferálnak. Rotschild és Morgan megállapították, hogy a szülői kontroll és odafigyelés hiánya már önmagában is növeli az agressziót, ezt fokozza a kontrollálatlan tévézés. Eron szerint különösen a 6-10 éves korosztályra van feltűnően nagy hatása a szülői kontrollnak.

***

Ahogy Schramm, Lyle, Parker (1961) fogalmaznak: „Vannak gyerekek, akikre bizonyos körülmények között egyes műsorok károsan hatnak. Vannak viszont olyanok, akikre hasonló körülmények között egészen más hatást érnek el; ugyanakkor az előbbi gyerekcsoportra más körülmények között ugyanazon műsorok hatása jótékony is lehet. A legtöbb gyerekre átlagos körülmények között a televízió általában se jó, se rossz hatással nincs.”

Intervenciós lehetőségek

Annak érdekében, hogy feltárjuk e három intézményrendszer beavatkozási lehetőségeit, megkerestük a kanadai Oktatási Minisztériumot, a televíziós társaságokat és más társadalmi ill. szakmai szervezeteket. Az egyik ilyen szervezet, a Média Figyelő azonban meglepő módon csak a nemekre vonatkozó tévés sztereotípiákkal foglalkozik. A tévés agresszió hatásvizsgálata egyik szervezetnél sem áll a kutatások fókuszában. Szívesebben foglalkoznak a reklámpsziológia, nőkérdés és az erőszak általános kérdéseivel. Ez némiképp ellentmond a kormányzati és a társadalmi szervezetek politikájának, ahol a kérdés egyre inkább napirenden van.

A CBC TV társaság egy levelében kifejtette, hogy a társaság hosszú távú érdekeivel ellentétes lenne, ha jelentős mennyiségű erőszak-centrikus műsort sugározna.

A Nova Scotia Média Könyvtár Shockwaves: „Televisions in America” c. filmjében mutatta be, hogyan nőtt az agresszió egy olyan városban, ahol nemrég kezdték meg a tévéműsor sugárzást (Williams).

A Children's Broadcast Institute, amely sugárzószervezetek, producerek, reklámcégek és írók képviselőiből áll, 20 évvel ezelőtt alakult, hogy a gyermekműsorok minőségét ellenőrizze. Évenként díjakkal jutalmazza azokat az erőszakmentes műsorokat, amelyek szociális magatartást ösztönöz, a gyermekek képzeletét kreatívan befolyásoló karaktereket szerepeltetnek.

A TAGS (Szervezet egy Humánusabb Társadaloméért) 1992-től igyekszik konferenciákat szervezni, ill. játékkiállításokkal hívja fel a szülők és a gyerekek figyelmét az erőszakmentes játékokra.

Fontos szerepet töltenek be az iskolai oktatásban megjelenő kurzusok, közülük is említésre méltó a „Media Literacy” c. tárgy, melyben a média által közvetített erőszak hatásainak megismertetése, és a negatív hatások kivédése a cél.

Kezdeményezések

A média-erőszak negatív hatásai ellen való küzdelemben a legfontosabb szerepe az intézmények közül az iskolának van. Huesmann, Erőn, Klein, Brice és Fischer (1983) programja ezért két, az iskolai oktatásba is beépíthető módszerrel igyekezett az erőszak hatását mérsékelni.

Az első programban a második gyerekeknek tartottak egy háromórás kurzust, amelyben megkísérelték elmagyarázni a gyerekeknek, hogy a TV-ben bemutatott erőszak nem a valóságra épül, a hősök lehetetlen dolgokat is véghezvisznek a képernyőn. Volt egy kontrolli-csoport, amelyik nem nézett erőszakos műsorokat, és a kurzus során nem az erőszak kivédése volt a téma. A vizsgálatok 3 hónappal a kurzus után nem mutattak ki lényeges hatást, vagyis e tapasztalat szerint az egyszerű média-megértési kurzus önmagában nem képes kivédeni az erőszak agresszivitást keltő hatását.

Egy másik programot 9 hónappal az első program után, ugyanazokkal a gyerekekkel indítottak el. Ez a program drasztikusabb eszközökkel próbálkozott. Az első csoportnak aktívabb szerepet adtak, el kellett készíteniük egy, az erőszaktól elrettentő filmet, és a negatív hatásokról írtak esszét. Miközben egymásnak felolvasták írásaikat, felvették őket videóra, amit aztán visszajátszottak. Így, ellentétben az első program csoportjának passzivitásával, itt a gyerekek saját magukkal értették meg, hogy a média-erőszak nem követendő magatartásokat jelenít meg. A kontrolli-csoport szintén írt esszét, de témája merőben más volt: „Miért jó, ha van hobbink?” címmel. Az eredmény nem maradt el, a kontrolli-csoport agresszivitási szintje meghaladta az első, aktív csoportét, noha a kurzus után egyenlő arányban néztek erőszakot sugárzó műsorokat.

E kutatások is azt erősítik, hogy eredményesebb, ha a gyermek ellenálló képességét növeljük az erőszakkal szemben, mintha eltiltjuk őket az ilyen műsoroktól. Ez akkor lehetséges, ha védekezőképességüket növeljük azáltal, hogy a média befogadásával kapcsolatos kritikus szemléletmódra neveljük őket az iskolában. Természetesen a tévéadók szerepe is fontos, színészek megszólaltatásával erősíthetik például a nézőben azt az érzést, hogy a hősök csak kitalált, nem valós jellemek.

(A tanulmány a kanadai Egészségügyi és Szociális Minisztérium Családi Erőszak Megelőző Osztályának megrendelésére készült 1993-ban.)

(Fordította: Kricsfalvi Anita)

Írta: Farkas Olga

A prevenció és a segítségnyújtás AVP modellje

„Sokféle képet alkothatunk az emberről. Olyan képet is festhetünk róla, ami javaslatot tartalmaz számára. Ne azt mutassuk meg, hogy milyen, hanem, hogy mivé lehet. Ilyen képet alkotni annyit tesz: szeretni.”

Bertolt Brecht

Sokféle mozgalom és módszer létezik napjainkban, ahol tanárok, orvosok, egészségügyi, szociális, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkatársai, egyházi és civil szervezetek, alapítványok segítőfoglalkozású szakemberei gyakorlati személyiségfejlesztő tréningeken hasznos ismereteket sajátítanak el. Egy ilyen foglalkozássorozaton részt vett kolleganő így összegezte az élményét:

„A tréningek közvetlen „családias”, oldott légköre kibújtatott zárkózott mivoltomból. Hogy mit éreztem? Mindent, amit évek hosszú sora óta mélyre süllyesztettem. Utolsó alkalommal, a „Szeretnék veled dolgozni, mert...” című feladatnál, amikor nekem mondták azt, hogy: „Szeretnék veled dolgozni, mert különleges vagy”, aztán egyre több embertől ott, mindenki előtt azt hallottam magamról, hogy „nagyszerű, barátságos, kedves vagy” – gombócot éreztem a torkomban, hogy a társaimnak, akikkel csak most ismertük meg egymást, ilyen meglátásaik vannak. Visszaadták a hitemet, a bizalmamat, az erőmet, hogy most nem szabad megállnom.”

I. Az „önmagát beteljesítő pedagógiai jóslat”

A személyiség beszűkülése

De mi az a „minden”, amit hosszú évek óta olyan mélyre kellett süllyeszteni? Mi késztet valakit erre? Hogyan kezdődik, és miként göngyölödik tovább és tovább ez a folyamat? A hallgatónő története egészen ifjú korára nyúlik vissza:

„Első megrázó élményem – amire még a mai napig is igen jól emlékszem – óvodáskoromba történt. Nagynéném volt az óvónőm. Egy évvel fiatalabb unokahúgommal jártunk egy csoportba. Anyák napi ünnepélyre készülődtünk. Az unokatestvérem mindenben szerepelt. Nagyon szerettem volna én is valamit csinálni, hogy édesanyám láthasson. Sokáig nem került rám sor. K., az unokatestvérem énekelt. A xilofont kellett volna közben ütni. Nem volt rá jelentkező. Úgy gondoltam, eljött az én időm és jelentkeztem. Nagynéném látva a megmozdulásom, egy elutasító, lekicsinylő kézlegyintéssel és a következő mondattal belém fojtotta a szót. „E! Te csak ülj le, mert neked még hangod sincs!” - mondta. „Én csak ütni szerettem volna a xilofont” – válaszoltam. Hogy mit éreztem? Megszégyenülést, hogy semmit sem érek. Az lett a következménye, hogy a mai napig sem énekelek, nem jelentkezek, nem nyilvánítok véleményt, kerülöm az embereket.”

Az önbizalmától megtépzott gyerek a tanulási sikertelenségei miatt tovább bűnhődik. Mélyen megrázó a szülői ház és az iskola gyakorlatában az a gondolkodásmód, hogy minden attól függ: milyen a gyerek bizonyítványa. A családi béke, a szeretet, a megelégedettség, a születésnap ajándék stb. Generációról generációra átöröklődik a beállítódás: a gyerek értéke az iskolai teljesítményétől függ. Ezt a szemléletet az egyik tréningen lezajlott szerepjáték jól érzékelteti.

Bizonyítványosztás

A tanév végén játszódik az esemény. Átlagos család – papa, mama, gyerek, nagymama – átlagos története 10 percbe sűrítve van jelen. A jelenet előzménye: előre retteg a mama, mi lesz, ha rossz lesz a gyerek bizonyítványa? Ilyen gondolatok gyötrik már hetek óta: „így nem lesz belőle semmi, biztos, hogy jó nevű középiskolába nem fogják felvenni”. A papának már napok óta gyomorgörccse van: „Vajon milyen újabb cirkusz vár otthon?” Amikor az esemény a csúcsponthoz érkezik, a nagyi ugyan igyekszik a frissen sült süteménnyel és barátságos szóval az „ügyet” simítani, de csekélyke hatásfokkal: a feszültség robban. Nagy családi perpatvar kerekedik. A szerencsétlen gyerek feje fölött röpködnek a vad indulatok: „Majd utcaseprő leszel, édes fiam.” „Felőlem inas is lehetsz”. A levegő egyre izzik, az önkontrollját a mama is, a papa is elveszti. Rémes ordibálás kerekedik. Egymás hibáztatása, sértegetése közepette a gyerek romokban hever, a nagymama ereiben a vér meghűl, kővé meredve áll. Moccanni sem mer. Már egyikőjük sem tudja, mi történik körülötte. Ki kit vádol és miért okol. Egyet viszont minden bizonnyal érezni lehet: baj van, nagy baj van az életszemlélettel, az emberi kapcsolatokkal, általában véve az értékítélettel.

A jelenet tovább folytatódik. A feszültség egyre nő: a tanár úr a szülőt hívhatja, hogy „Ödönke hülye”. Mire a szülő zavartságában megerősíti: „Igen, Tanár úr, úgy van, Tanár úr, Ödönke hülye, de én ellátom a baját, már készítem is a nadrágszíjat”. A mókuserékből nincs kiszállás: a cirkusz folytatódik. Újabb és újabb perpatvarok, újra és újra zűrök, veszekedések, míg minden oda lesz. Addig-addig, míg szerencsétlen Ödönke is elhiszi, hogy vele van a baj, mígnem a jóslat bekövetkezik: a gyerek valóban „hülye” lesz – eddig a jelenet.

Egy fejlesztő programról –dióhéjban

A szomorú látélet valóságában napjainkban figyelmet érdemelnek és különös jelentőséggel bírnak a szülői és a tanári bánásmód megújulását szolgáló, vagy azokat korrigáló, segítő jellegű személyiségfejlesztő programok. Egyik, ilyen segítő programként felfogható az Alternatives to Violence Project, röviden: AVP, magyarul: Alternatívák az Erőszakkal Szemben elnevetésű project. A program egyfelől a segítő foglalkozásúak szemléletében, szellemi hozzáértésében és viselkedésében pozitív irányú változtatási folyamatot indít el. Másfelől konstruktív lehetőséget nyújt az önbizalmuktól megfosztott, az emberi méltóságukban megtépzott, általában a kritikus helyzetben lévő emberek személyiségének a megerősödéséhez. Megbízható, tartós, egyre növekvő segítséget nyújt a sebek gyógyítására.

A program műveltségtől, társadalmi státustól, vallástól függetlenül, mindenki számára nyitott.

A debreceni székhelyű AVP Hungary Egyesületet a Nemzetközi AVP Hálózat magyarországi szervezeteként két éve jegyezték be. Az egyesület a konstruktív viselkedés,

az erőszakmentes életstílus és az ehhez szükséges szemlélet érvényre juttatásával komoly segítséget nyújt az emberek testi és lelki egyensúlyának megteremtésében.¹

II. Segítségnyújtás

Mindannyian a saját bőrünkön tapasztaltuk már, hogy a hatalom durva gyakorlása, a visszaélés, a kiközösítés, a megtorlás, a gyanúsítás, a félelemkeltés, a nyilvános kigúnyolás, a kicsúfolás, a kinevetés stb. milyen pusztító hatással van lelki egészségünkre. Az „érzelmi” erőszak természetesen kihat személyes életvitelünkre, emberi, baráti, munkatársi kapcsolatainkra. Felmerül az a kérdés, hogy a folyamat hogyan fordítható vissza, vagy hogyan kerülhető el?

A korrekciós munkában három karakterisztikus pont van. Az első a személyiség megerősítése, a második a védekező mechanizmusok oldása, a harmadik a személyes hatalom növelése.

(a) Az, önbecsülés megerősítése

Több motivációs elmélet egybeesik abban, hogy az egyén belülről motivált megújult cselekvési szándékát, a „belső bizonytalanság” oldását az őszinte elismerés hatékonyan elősegítheti. P. Murray szükséglet-elméletében az elismerés olyan motiváló tényező, amely megindít egy bizonyos fajta tevékenységet a szükséglet kielégítése irányába. Maslow öt lépcsős szükséglet-hierarchiájában kiemelt jelentőséget kap a megbecsülés. Herzberg munkamotiváció-elméletében az első csoportba tartozó „motivátor” tényező az elismerés, amely lehetőséget teremt a lelki, szellemi fejlődésre. Rogers személyközpontú megközelítésében az elfogadás, az „odaforulás”, a megbecsülés attitűdje az egyik leghatékonyabb változtató erővé válhat. A Berne-féle személyiség-elméletben kulcsfogalom az „érintés”, amely - mint írja - „bármely olyan aktusra alkalmazható, amiben egy másik ember jelenlétének az elismerése szerepel. Az „érzelmi éhség” kielégítése a személyiség egyensúlyának feltétele”.

Annak érzékeltetésére, hogy milyen erős az elismerés utáni vágy a gyerekekben, felnőttekben egyaránt, hadd álljon itt egy történet:

„Azt akarom, hogy becsüljenek”

Az osztályommal egyszerre távoztam az iskolából, amikor az egyik kislány sírására lettem figyelmes. Körbeálltak gyorsan: „Mi a baj?” Vadonatúj kerékpárjának a kormányja használhatatlan állapotban volt a kezében. Egy nagyon fontos csavart távolítottak el róla.

Hirtelen nem is tudtam, mit csináljak. Beszélgetni kezdtünk az ottmaradt osztálytársakkal, hogy mennyi efféle történik is manapság. Az egyik fiú nagyon hallgatott, szemmel láthatóan nem akart még hazamenni. Végül csak előrukkolt az ötletével, hogy ő tud valahol az iskolában egy odaillő csavart. El is szaladt gyorsan érte, hozta is. Fel is tűnt, hogy ez az a csavar, ami a bicikliről hiányzott. Kicsit furcsán néztünk rá, de nem szóltunk semmit.

Másnap a fiú megkeresett és elmondott mindent. Az utóbbi időben nem úgy sikerültek a dolgai, ahogyan ő szerette volna. Úgy gondolta, éppen itt az ideje bebizonyítani a többieknek a segítőkészségét, hogy ő sem rosszabb a többinél. Ezért találta ki, hogy ha egy ilyen fontos esetről segít, a többiek majd felnéznek rá, becsülni fogják, s befogadják.

Az elismerést tanulni kell

A jelentős számú tréningek vezetésének tapasztalatai megerősítettek abban, hogy a legfontosabb az elvesztett emberi önbizalom visszaszerzése. Ez meghatározóan fontos, hisz

az önbizalom javítása a szellemi egészségnek és a tanulási sikernek is alapja. Az önmagam és mások elismerését, megerősítését pedig tanulni és gyakorolni kell. Ha arra kérjük a hallgatókat, hogy nevezzék meg három jó tulajdonságukat, gyakran zavarban vannak és tíz „rosszat” említenek helyette. A foglalkozásokon gyakran hallani ilyesmiket:

„Nagyon nehéz, szinte teljesíthetetlennek tartom ezt a feladatot.” „Ez a könnyűnek tűnő gyakorlat korántsem olyan könnyű.” „Az ember kezd hozzászokni a rosszhoz, és feltűnő, ha valakitől jót kap”. „Mindenre számítok, csak jóra nem.”

Kezdetben nehezükre esik a jelölteknek az önmagukkal szembeni pozitív beállítódás. Idő kell annak a tévhitnek a korrigálására is, miszerint ha jót mondunk magunkról, akkor kérkedünk, vagy önteltek vagyunk. Sok gyakorlás kell ahhoz, hogy az önmagunkról kialakult kép változzon, de ha gyakoroljuk, változni fog. Ennek érzékeltetésére hadd álljon itt az egyik tanítványommal készített interjúrészlet:

„Önmagamban a jó erősítése része lett az életemnek, ha úgy tetszik, filozófiámmá vált. Segít átvészelni a kríziseket. Gyakran mondom magamnak: meg tudom én ezt csinálni. És úgy is lesz. Megcsinálom. Fokozatosan láttam be ennek a fontosságát. Egyszer csak azon kaptam magam, hogy másnak is a pozitívumait látom meg először”.

(b) A védekező mechanizmusok oldása

A project kiemelten hangsúlyos anyaga a személyiség összetevői Loan és munkatársai tanítása alapján.² A modellben így következnek kívülről befelé haladva az összetevők: (1) Én. (2) Izomréteg. (3) Védekező mechanizmusok (elhúzódás, agresszió, depresszió, manipuláció, projekció, tagadás játszmák). (4) Düh (izgatottság, begurulás, gyűlölet, dühöngés, tombolás, örület). (5). Félelem (rémület, rettegés, magányosság). (6) Mag (szeretet, teljesség, egyensúly, könnyedség, lágyág).

Ha az emberi testet vesszük, a szeretet, a „szívbeli” érzések legmélyebbről jönnek. Amire vágyunk, az van a legmélyebben. Életünk során a különböző védőrétegek segítettek abban, hogy egyáltalán életben maradjunk, hogy felnőjünk. Kell, hogy legyenek védőrétegek, de ha ezek túlságosan merevek, feloldhatatlanok, a legbelsőbb pontunk hozzáférhetetlenné válik. Ebben az esetben soha nem érezzük pl. a lágyágot, a szeretetet. Ilyen értelemben a védőrétegek megakadályozzák, hogy megéljük a teljesség, a harmónia érzését. Mint gátló, visszahúzó erő, az egyensúlyunk ellen dolgozik. De törekedhetünk arra, hogy a páncélt, amivel körbebástyáztuk magunkat, egyre inkább oldjuk, lazítsuk, nyitottabbak legyünk. Megtanulhatunk a dühünkkel és a félelmeinkkel bánni. Felfedezhetjük az összefüggéseket a viselkedésünk és az azokat kiváltó okok között. Ekkor van a legnagyobb reményünk arra, hogy mind többször elérjük a testi és lelki egyensúlyunk megnyugtató érzését.

Összefoglalva: a foglalkozások segítenek a különböző védőrétegeket feloldani. Az izmokat lazítani, hogy az igazi érzéseink minél inkább átjárják a lényünket. Így lehetőség nyílik arra, hogy megtanuljunk jobban egyensúlyba kerülni önmagunkkal és ezen keresztül másokkal.

(c) A személyes hatalom növelése

Annak ellenére, hogy akár a fizikai, akár a pszichológiai erőszak sokféle viselkedésben megjelenik, két kategóriába sorolható be. Egyfelől a destruktív, másfelől az asszertív (önérvényesítő) aspektust kell megkülönböztetni. Az előző során másoknak kárt, szenvedést okozunk, a pusztítás irányába haladunk. Míg az utóbbit önmagunk védelmére használhatjuk.

Alapvető érdekünk, hogy felismerjük, erősítsük és megtanuljuk a személyes hatalmunkat használni.

Elég gyakori, hogy így gondolkozunk: a hatalmasnak van csak hatalma. „*Kis ember vagyok én ehhez, nincs mit csinálni*” – hangzik a lemondást és beletörődést sejtető rövid summa. A foglalkozások hozzásegítik az embereket ahhoz, hogy felismerjék: nekik is legalább akkora hatalmuk lehet, mint a „hatalmasoknak”.

A hatalom szó hallatán minden kétséget kizáróan a hallgatók első asszociációja negatív kicsengésű és rajtuk kívül álló dologra vonatkoztatják pl.: „pénz, uralkodás, erőszak, félelem, önkényeskedés, gazdagság, diktatúra, korrupció, befolyás stb.”. A tréningeken a fogalom használata más színezetű. Pozitív értelemben, építő jelleggel használjuk. Azt tanítjuk, hogy nekem, mint személynek van személyes hatalmam az életem befolyásolására erőszak alkalmazása nélkül. A személyes hatalmam, így az életem irányításának a mértéke tanulással növelhető.

A hatalom formái

Tőlünk függ, hogy hogyan használjuk a hatalmat. Tudatosan konstruktív módon, ami magunknak és másoknak is jó. Vagy ellenkezőleg, destruktív módon, ami sem nekünk, sem másoknak nem jó. A cél az, hogy a személyes hatalmat építő módon tanuljuk meg használni. Rollo May nyomán a hatalomnak a következő formái vannak³ :

(a) Kihasználó, kizsákmányoló hatalom intézményesült formában valaki felett nyíltan van jelen, (b) Manipuláló hatalom. Valaki felett rejtetten használom, hogy nekem ~ hozzon hasznot, amiben én fogom élvezni az eredményt, (c) Versengő, vetélkedő, rivalizáló hatalom. Valaki ellen használom az egyenlők között. Egyenrangú emberek vetélkedése akörül forog, hogy ki lesz a győztes? (d) Gondoskodó hatalom. Egyik fél gondoskodik, törődik, táplálja a másikat. Érdeklí a másik, akar tenni valamit a másik emberért, ami jóindulatból származik, (e) Megosztott hatalom. Valakivel együtt van hatalmam. Emberek összejönnek, és közösen dolgoznak. Együtt erősebbek, mint külön-külön. Igazi respektust éreznek a társakkal szemben, a másik helyzetével kapcsolatban. Időnként konfrontáció zajlik le, de a konszenzusfolyamat jellemző, (f) Végül: az átalakító hatalom.

A tehetetlenség, a neheztelés, a megbántódás, a harag negatív töltésű érzései átalakíthatóak. Az ellenséges, a fenyegető és a romboló energiákat megértő, jóakarátú, kooperálni képes erővé tudjuk alakítani. Ezt az erőt a mozgalom Átalakító Erőnek nevezi és ennek használatára tanítja meg az embereket. A gondoskodó, a megosztott hatalom asszertív módon való használata vezet bennünket az átalakító hatalomhoz. Csak ezzel a hatalomformával érezhetjük: „az élet az én kezemben van.”

Összegezve: a személyiségfejlődés szempontjából romboló irányban ható folyamatok bizonyos keretek között visszafordíthatóak. Akár a szülői és a tanári bánásmód miatt kialakult személyiség károsodás, akár a társadalom gerjesztette lelki zavarok a pedagógia szintjén tompíthatók, kivédhetők.

III. A mentálhigiénés betegségek megelőzése

„Magyarország mentálhigiénés állapota kritikus. Tarthatatlan, hogy évente négy, négy és fél ezer ember önként dobja el magától az életet” - olvashatjuk dr. Veér András miniszteri biztossal készült egyik interjújában. Majd a gondolatsor így folytatódik: „az országos mentálhigiénés program nem a már kialakult betegségek vizsgálatát tűzi ki célul, hanem a megelőzést”⁴.

Ezen országos méretű célkitűzés megvalósításához az AVP Hungary Egyesület úgy járul hozzá, hogy folyamatosan olyan „szakembereket”, trénereket, facilitátorokat képez, akik képessé válnak az érési folyamatokat serkenteni, általában véve a pozitív irányú változásokat elindítani, erősíteni. Tekintve, hogy a project nem terápia, nemcsak pszichológusok lehetnek trénerek. Így széles körben lehetőség van a modell megtanulására és átadására.

A hatékony nevelési folyamatban nélkülözhetetlen, hogy a segítő foglalkozású védőnők, pedagógusok, orvosok, lelkészek stb. – tehát széles körben – tudjanak pedagógiai és pszichológiai eszközöket alkalmazni. Csak „finom eszközökkel” érhető el ugyanis, hogy a rászorulóknak, a segítséget igénylőkben az átélte, a meggyőződésből vállalt motívumok erőfeszítésre, cselekvésre késztető belső ösztönző rendszerré, vitális erővé váljanak. A cél, hogy az emberekben lévő potenciális lehetőségek kibontakozzanak, egészséges, boldog, vidám, tanulni és alkotni tudó személyekké váljanak.

Alkalmazási területek

A tág működési terület közül példaként három variációt emelek ki. A pedagógusok, a munkanélküliek és az elítéltek körében szervezett kurzusokat. De vezettünk már több napig tartó tréningeket, rövidebb bemutatókat általános és középiskolai gyerekek, főiskolai, egyetemi hallgatók, intézményvezetők, különböző intézmények munkatársai számára stb.

Komplett tantestületi foglalkozások⁵

Tanároknak szervezett gyakorlati tréningek, bemutatók különös jelentőséggel bírnak a pedagógiai készségek, a nevelői attitűd tanulása szempontjából. A nevelők egy-egy kurzuson a sikeres segítségnyújtással kapcsolatos kérdésekre keresik a választ, pl.: erőszak nélkül hogyan tudnak másokra hatni? Hogyan teheti az ember önmagát olyanná, hogy embertársaira befolyása legyen? Röviden így fogalmazta meg egy általános iskolai tanár a programok helyét és szerepét a pedagógiában:

„Minden tanárnak kötelezővé tenném ezt a tréninget, mert már elfelejtettük érezni, amit a gyerekek. Túlságosan begyöpösödtünk a hierarchiába „.

Az empátikus megértés, a másság elfogadása a szavak szintjén ismerősen csengenek, ám mindaddig holt töke marad, míg a gyakorlatban nem tudjuk alkalmazni. Bár az empátia készsége nagyfokú érzékenységet feltételez, a lényeg mégis az, hogy tanulható. Szinte már közhelyszerű, hogy csak az empátikus tanár tud empátikus diákokat nevelni. A program teret és lehetőséget ad annak, hogy a tanárok és diákok kapcsolata érdemi és bensőséges legyen.

Jövőbeli tervek között szerepel olyan tréningorozat programjának a megszervezése, koordinálása, lebonyolítása, ahol a nevelés „érintett felei”, nevezetesen a szülők, a tanárok és a diákok közösen tréningeznek. Az első szakaszban egy nevelőtestületi, a második lépésben egy-egy osztályközösség, végül harmadik fokozatként egy tanár-diákszülő „hármassal” kurzussal fejeződne be ugyanazon az iskolaközösségen belül a program. A lényeg, hogy a cselekvés szintjén, a gyerekek, a szülői ház és az iskola elvárásainak, törekvéseinek, igényeinek, elképzeléseinek az egyeztetése „nyílt terepen”, egymást erősítve történjen. És ezt bizony tanulni és gyakorolni kell!

Kétségtelen tény, hogy a jövő iskolájára a társadalom várakozóan tekint. A tolerancia, vagy általában véve a viselkedéskultúra a pedagógiai módszerekkel javítható, fejleszthető, befolyásolható. Az iskola olyan szervezeti egység, amin keresztül tömegméretekben lehet hatni. Az érdemi, a minőségi fejlődés folyamatát, a szemléletváltást kis lépésekben, az egyénitől a szűkebb mikroközösségeken át a tágabb makroközösségek felé haladva lehetséges csak kezdeni.

Speciális területek: munkanélküliek csoportjai⁶

A szegedi International Language School pályakezdő munkanélküliek csoportjaiban elsődleges cél olyan környezet megteremtése, ahol a nyelvtanulás a legkedvezőbb feltételek között történik. Mielőtt- megkezdődik a tanítás, a hallgatók egy 30 órás személyiségfejlesztő tréningen vesznek részt. Megismerik a leendő tanuló társakat, megbarátkoznak egymással. Nagyon fontos, hogy a munkanélküli léttel kapcsolatos feszültségek oldódjanak. Köztudott, hogy a teljesítmény fordítottan arányos a szorongással, a gátlásokkal. A tanuláshoz ez a módja komoly segítség a fiataloknak, hisz mint írják:

„A tréning segített legyőzni a gátlásokat, amelyek mögé elbújtam „, „ a foglalkozások keretében a szemléletem pozitívan változott meg”.

Börtöntréningek⁷

A személyiségfejlesztés sajátos területe az elítéltek körében szervezett foglalkozások. A pszichés, a társadalmi különbségek, az elítéltek személyes terének beszűkülése, az elvesztett intimitás, a más kulturális igényű cellaközösség maradandó lelki károsodást, a személyiség ledarálását, megszűnését, általában véve a torzulását eredményezhetik. A cellatársak hatalmi küzdelme, ami gyakran kemény agresszivitással párosul, olykor drámai eseményekbe torkollik.

Gyakran előfordul az is, hogy a hosszú évek során a fogvatartottban gyűl a harag, a gyűlölet, a bosszúvágy. S a szabadulás után hamarosan megbosszulja azokat, akik börtönbe juttatták. Így visszaeső vagy többszörösen visszaeső bűnözővé válik. Ugyanakkor a büntetés-végrehajtás célja a társadalomba való visszailleszkedés elősegítése is.

A program tehát az érzelmek, indulatok feldolgozásában, az agresszió mértékének a csökkentésében segít. Vagy ahogyan az elítéltek fogalmazzák: „egyfajta fékezésmozgalmom”.

Közös rendező elv: a humánus

Felmerül a kérdés: mitől ilyen „univerzális” a program? Szinte ugyanúgy működik a társadalom minden „rendű és rangú” közösségében.

A projekt tartalmi vonatkozásai a kvékereknek abból a kívánságából nőtt ki, hogy mindenkire odafigyeljenek, hogy társadalmi szereptől függetlenül mindenki fontos és értékes. Sokkal inkább egy attitűdre koncentrálnak, arra, hogy a másik emberben a sablonok, sémák, előítéletek mögé lássak. A kurzus a nagy pszichológiai iskolák letisztult, bevált módszereit, technikáit, eredményeit alkalmazza egy sajátos kombinációban. Pl. a segítő foglalkozásúak körében jól ismert a Gordon tréningből az „én-üzenet” vagy az „értő figyelem”. A személyközpontú csoportokból a nyílt kommunikáció, vagy a gestalt-technikákból a jelenben, a közvetlen tudatnál való maradás: az „itt és most” elve. A „mi az, amit most átélsz?” tudatosításának a jelentősége.

A hallgatók a napi életvitelben használható mintát kapnak, hogy hogyan kell egy tisztességen, méltányosságon és gondoskodáson alapuló közösséget létrehozni és fenntartani. A műhelymunka középpontjában a nyitottság és az egymás iránti figyelem áll. A magas bizalomszintű klíma felszínre segíti és erősíti az emberekben levő alapvető jó szándékot, jóakaratot. Valóságos helyzetekben fedezik fel a hallgatók személyiségük értékét és szerepét. Az irányított feladatok, a szituációs játékok, a páros és csoportos feladatok, a megélt élmények során az emberekben kialakul az értékesség érzése. A megértés, a személyes varázs, az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szavakkal csak nehezen leírható segítő nevelői attitűdépítő energiákat képes felszabadítani. Mindenekelőtt a résztvevők

élményszerűen átéljük, hogy milyen az a kedvező pszichológiai légkör, ahol a valódi tanulás megtörténhet. „Mi szolgáltatjuk a környezetet, melyben a folyamatok végbemehetnek. Az emberek elkezdnek igazán odafigyelni egymásra. Senkit sem akarnak átalakítani, meggyőzni, nem kell kompromisszumot kötni, hanem ehelyett tisztelik egymást, mint különböző nézeteket valló személyeket” – mondja Carl Rogers az utolsó vele készített interjújában.⁹ Ez a tanítási stílus a trénernek, facilitátorok részéről nem „...technikák, trükkök gyűjteménye, de egy sajátos létezési mód. A személyiségfejlődést, az igazi tanulást serkentő attitűd kutatások tömegével igazolt összetevői a kongruencia (a valódiság, őszinteség, hitelesség), a feltétel nélküli pozitív elfogadás és az empátikus megértés...”

A pedagógus, a pszichoszomatikus betegségeket gyógyító orvos, az egészségügyi, szociális intézmények munkatársai valódi személyként, személyes módon lépnek kapcsolatba diákjaikkal, betegeikkel, általában véve a segítségre szorulókkal. Ebben a megközelítési módban nem szerep a szereppel, hanem ember az emberrel találkozik.

Összegzés

A vizsgálati eredmények, a jelentős számú tréningtapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy szakavatott irányítással, néhány alapszabály, jól felépített önbecsülést erősítő, kommunikációs és konfliktusmegoldó gyakorlatok segítségével az AVP műhely bárhol kiépíthető. Az emberek akarnak és képesek változni, fejlődni. Feltétlen eredmény, hogy gyakorlati tréningek, bemutatók során rövid idő alatt közel kétezer ember ismerkedett meg az AVP elméletével és gyakorlatával. Egyre több oktatási, szociális intézmény jelentkezik azzal az igénnyel, hogy szeretne a hétköznapi munkában használható, a mai életvitelbe beilleszthető továbbképzési programot. Ez mindenképp azt jelzi, hogy szükség van ilyen projectre, amely a megújulást, a szemléletváltást, általában véve az erőnyerést segíti.

Befejezésképpen idéznék néhány, a tréningeket elvégzett hallgatók által megfogalmazott gondolatot, véleményt:

Fényévnyi változás

15-20 fő egy teremben. A harmadik napja tart a tréning. Az-első nap mindenki maximum egy-két embert ismert. Az elején alig mert bárki is megszólalni, a végén pedig alig lehetett szóhoz jutni. Valami furcsa összekötő kapocs alakult ki közöttünk. Három nap alatt fényévnyi változás történt a csoportban. Ha az embereket ilyen kapocs kötné össze, az iskolák, intézmények működnének.

Más lettem...

Mindent letisztázva magamban, úgy érzem, kiegyensúlyozottabb lettem. Rájöttem, hogy többet kell beszélgetnem otthon a gyerekeimmel. A fiaim most csodálkoznak: „Anyá, te olyan más vagy”.

Megtanultam pozitívan gondolkodni

Megváltoztam. Megtanultam pozitívan gondolkodni. A szüleimnek is mondtam, hogy ne csak a rosszat, a jót is lássák meg egymásban. Meglátják, mindjárt békességben tudnak egymás mellett élni. Képes lettem meglátni az emberekben a jó szándékot, a segítőkészséget. Egyfajta lelki felemelkedettséget érzek, a lelki békémet kaptam vissza.

JEGYZETEK

Az előadás elhangzott a TIT Körösök vidéke és a Békés Megyei Önkormányzat által rendezett Segítőfoglalkozásúak III. Nyári Egyetemén. Békéscsaba, 1995. június 29.-július 5.

¹A project magyarországi meghonosítása Susanna Eveson, az AVP Nemzetközi Hálózatának kiképző tréner nevéhez fűződik. Magyarországon az első tíz tréner 1993. augusztusában képezte ki.

²A személyiség összetevőinek forrásanyagát a haladó tréningeken elhangzottak képezik. Hollóstető, 1993. augusztus 1-4., Szeged, 1994. június 17-19. A tréningek anyagának magyar nyelvű fordítása előkészületben van.

³A hatalom fajtái forrás-anyagát a haladó tréningeken elhangzottak képezik. Szeged, 1994. június 13-15., 17-19.

⁴Chikán Ágnes: Három kérdés a mentálhigiénés miniszteri biztoshoz, dr. Veér Andrásához. Délmagyarország, 1995. április 21.

⁵Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon. Makó, 1994. március 28., Batthány Lajos Általános Iskola. Kiskunfélegyháza, 1994. április 18. Csorvás Általános Iskola. 1994. május 19. Móra Ferenc Általános Iskola. Szeged, 1994. október 25. Gutenberg Általános Iskola. Szeged, 1994. november 25. Hódttói Általános Iskola. Hódmezővásárhely, 1994. december 13.

⁶International Language School,- Szeged. Pályakezdő munkanélküliek csoportjai. Szeged, 1994. augusztus 31-szeptember 2., szeptember 28-29., október 10-14., október 19-21.

⁷Az első hazai börtöntréningek tapasztalatairól Alternatívák az Erőszakkal Szemben címmel korreferátum hangzott el az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlésen. Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Szolnok, 1994. szeptember 29 - október 1. A korreferátum anyaga írásban megjelent: Dr. Lévai Miklós (1995, szerk.): Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. A Kriminológiai Közlemények különkiadása, Budapest-Szolnok. 278-289.

⁸Szenes Andrea (1991): Igen. Élmények és töprengések Carl Rogers személyközpontú pszichológiájáról. Relaxa, Kaposvár. 60.

⁹Klein Sándor (1987/88): Carl R. Rogers (1902-1987). Magyar Pedagógiai Szemle. 6.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AVP Nemzetközi Képzési Bizottság (1985) : AVP Organizing Kit for New Areas. 12. 3-49.

Eveson, E. (1993): AVP is Launched in Hungary. Alternatives to Violence Project for AVP Workshop Leaders Spring. 1-2.

Farkas Olga (1993): Új viselkedési formák tanulása AVP csoportokban. Módszertani Közlemények, Szeged. 33. 4-5. 160-162.

Farkas Olga (1994): Az erőszakmentes nevelés tanulása AVP csoportokban. Óvodai nevelés, Budapest. 2. 42-43.

Farkas Olga (1994): Gyakorlati készségek tanulása AVP csoportokban. Csengőszó, Szeged. 2. 3. sz. 27-31.

Farkas Olga (1994): Ígéret egy jobb és hosszabb eredményre. In: Gácsér József (szerk.): Pedagógiai antológia III. JGYTF Kiadó, Szeged. 225-227.

Farkas Olga (1994): Konstruktív viselkedés tanulása. Módszertani Közlemények, Szeged. 34. 213-219.

Farkas Olga (1994): Közösségépítés tanulása AVP csoportokban. Fejlesztő Pedagógia, Budapest. 1.29-31.

Farkas Olga (1994/95): Az élményszerű tanulás I. Új Katedra, Budapest. 11. 27-28.

Farkas Olga (1994/95): Az erőszakmentes életstílus II. Új Katedra, Budapest. 2. 26-27.

Goozen, P. (1990): Prison AVP training held. Quaker Concern. Canadian Friends Service Committee/Secours Quaker Canadien. Vol 16, No. 3.

McMechan, B. (1991/92): Non-violence training builds community in prisons. Quaker Concern Winter, 8.

Shapcott, C. (1990): A Quaker-inspired prison project challenges conventional notions of punishment. The Toronto Star, 7.

Írta: Tót Éva

Az utolsó állomás Egy új iskola születése

A Budapesti Művelődési Központ a XI. kerületben egy lakótelep közepén épült a 70-es években.

A házban 2 éve működik a speciális szakiskola. Ennek a mára már egyfajta hálózattá terebélyesedett képzési formának az elindítója és az iskola igazgatója dr. Kövesi Erzsébet. 1987-ben, mint a Művelődési Központ Felnőttnevelési Csoportjának vezetője kapta, illetve „találta ki magának” ezt a feladatot. Akkor a kérdés úgy fogalmazódott meg: mi történik majd, ha a művelődési otthonokban csökken a szabadidős programokra irányuló fizetőképes kereslet? Egyértelmű volt, hogy csak úgy lehet megakadályozni a művelődési intézmények kiürülését, ha ezek helyett a programok helyett valamilyen más fontos funkciót képesek találni. Ezzel, mint kutatási feladattal kezdett foglalkozni. Jó alapot jelentett, hogy a BMK korábban mintegy tíz éven át szakfelügyeleti központként is működött, amelynek keretében a gyermek-közművelődés felelőseként az oktatás és közművelődés kapcsolatát vizsgálta.

Amikor ez a feladat 1987-ben más intézményhez került, akkor lépett előtérbe az új tevékenységi lehetőségek keresése. Hamarosan világossá vált, hogy az általános iskola padjaiban „egy időzített bomba ketyeg”: a demográfiai hullám csúcsát jelentő gyereksereg. Az adatok ismeretében az is előrelátható volt, hogy ez a gyerektömeg szétfeszíti majd a - befogadására minden előrejelzés ellenére felkészületlen - középfokú képzési rendszert. A helyzet a munkanélküliségre vonatkozó prognózisok fényében még fenyegetőbbnek ígérkezett. Egyre időszerűbbé vált a kérdés: mi lesz azokkal a gyerekekkel, akik nem kerülnek be a középfokú iskolákba, de munkahelyet sem találnak maguknak?

A korábbi közművelődési és iskolai tapasztalatok alapján kezdett körvonalazódni az az elképzelés, hogy az iskolából kilépőkkel vagy tanfolyami formában kell foglalkozni, vagy olyan módon, hogy a szakmai ismeretek mellett közismereti jellegű felkészítést is nyújtanak nekik.

Ehhez szükség volt az érintettek körének valamilyen „bemérésére”, a leendő képzési irányok pontosabb megfogalmazására.

Tájékozódás céljából elküldtek egy rövid kérdőívet 400 budapesti vállalathoz, amelyben arra kértek választ, hogy belátható időn belül milyen képzettségűek válnak feleslegessé, kiket fognak elbocsátani és milyen felkészültségű munkaerőt várnak. Mindössze négy válasz érkezett, s a vállalatok ezekben is azt jelezték, hogy nem tartanak igényt új munkaerőre.

Végiggondolva a helyzetet, három alapvető csoport jöhetett számításba.

Elsőként: az általános iskolából kikerülő gyerekeknek az a csoportja, akik nem jutottak be a középfokú képzésbe, de életkoruknál fogva még tankötelesek. Rajtuk kívül igen nagy számban vannak olyanok, akik bekerültek ugyan valamilyen középfokú iskolába, de onnan hamarosan kihullottak, különféle okok miatt „lemorzsolódtak”. Egy kisebb részük ugyan már 16 évnél idősebb, de gyakorlatilag e két csoport tagjai megoldás híján „együtt csellengenek”, s eközben nagy valószínűséggel sodródnak a deviáns magatartásformák felé.

Másodikként azok a gimnáziumban érettségizettek jöhetnek számításba, akiknek semmiféle esélyük nem volt arra, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba, s szakképzettségük nem lévén, valószínűleg munkalehetőséget sem találnak. Ennek a rétegnek átmenetileg parkoló pályát kínálnak ugyan a különféle tanfolyamok, de ezek révén is többnyire csak kiegészítő munkakörök betöltésére válnak esélyessé.

Harmadikként a képzetlenül, igen alacsony iskolázottsággal munkanélkülivé vált felnőttek csoportja jöhetett volna számításba. Az e réteghez tartozóknak alapvetően abban lenne szükségük segítségre, hogy képessé tegyék őket a tanfolyami keretek között történő képzésre.

Hamarosan hozzáláttak a képzési tervek kidolgozásához. Megvalósítható program végül is a tanköteles korúak - tehát az első csoporthoz tartozók - számára készült. Elsősorban azért, mert ezt a területet érintően érkezett a legerősebb készítés.

Többek között olyan formában, hogy megjelent a Soros Alapítvány, valamint a Közoktatás-fejlesztési Alap pályázata. Mindkettő a középfokra be nem jutott tizenévesek képzésére vállalkozó programok beindítását kívánta ösztönözni.

A megelőző év tapasztalatai is az újfajta képzési forma beindítását sürgették. Tudomásuk volt ugyanis arról, hogy az 1988 szeptemberében középiskolai hely nélkül maradt 150 budapesti gyerek közül mintegy 60 főt olyan egyéves kurzusra iskoláztak be, ahol gyors- és gépírást tanultak. A résztvevők elérték ugyan a 120 szavas sebességet, de a helyesírási hiányosságok pótlására a rendelkezésre álló idő nem bizonyult elegendőnek. Ezzel a felkészültséggel pedig legfeljebb kézbesítőnek jelentkezhetek volna valahova, de valójában arra sem volt igény. Hasonló helyzetbe került a gyerekek másik fele is, akiket egy üzlethálózat keretében kereskedelmi munkára akartak kiképezni. 1989 nyarán erről a két próbálkozásról a művelődési házban az új képzési programon dolgozóknak már olyan információjuk volt, hogy azok végeredményben kudarchoz vezettek.

Ez megerősítette azt az elgondolást, hogy a képzésnek egy felzárkóztató programot is tartalmaznia kell.

A program készítésének fontos eleme volt a külföldi tapasztalatok megismerése - alapvetően a hozzáférhető szakirodalom feldolgozása révén. Adaptálhatónak tűnő elemeket elsősorban a német, dán és a kanadai képzési programokból leszűrhető tanulságok jelentettek, mivel ezek mindegyikében alapvető szerepet kapott a felzárkóztatás és az azt követő pályaorientáció.

Mindezek a tapasztalatok és információk beépültek a speciális iskolára vonatkozó tervekbe. A kész program legfontosabb alkotóelemei azonban a művelődési ház saját hagyományáiból nőttek ki.

Akkor már mintegy 15 éves múlttal rendelkezett a Házban az a képzési forma, amelynek keretében gyakorló általános és középiskolai tanároknak népművészeti technikákat tanítottak. Elsősorban azzal a céllal, hogy saját iskolájukban szakköröket szervezzenek a népi kézműves mesterségek hagyományainak megőrzésére, továbbadására. E népi mesterségek szabadidő-technikaként történő oktatása önköltséges tanfolyam keretében, igen nagyarányú érdeklődés mellett, évente 50-100 fő részvételével zajlott. A 80-as évek közepén ennek a képzésnek a vezetője, Petres Anna kidolgozott egy pedagógusoknak szóló komplex programot. E program keretében már szakoktató-képzést valósítottak meg. A résztvevőknek egy szakmát mesterség szinten kellett elsajátítaniuk, s emellett arra is lehetőségük nyílt, hogy abból ágazati besorolású szakmai vizsgát tegyenek. Ezek a szakmák a következők voltak: szövés, kézi szövés, szőnyegszövés, szíjgyártó bőrművesség, kosárfonás és kézi-gépi hímzés. Az ebben résztvevő tanárok a 3 és fél éves tanfolyam során a szakkörvezetési módszerek mellett elsajátították a szakma alapfogásait, megismerkedtek a különféle népi játékokkal, a szakmák néprajzi vonatkozásaival, művészettörténeti és szakmatörténeti ismereteket szereztek. A képzést a közelmúltban felsőfokú tanfolyamként ismerték el. A mai napig is változatlanul óriási az érdeklődés, az 1992 őszen induló kurzus résztvevőit mintegy 400 jelentkező közül választhatták ki. A gyakorló tanárok mellett felvettek néhány

érettségizett fiatal is, azzal a kötelezettséggel, hogy a későbbiekben leteszik a pedagógiai vizsgát.

Ez a képzési forma tehát már kiforrott állapotban működött, amikor felmerült a tanköteles korúak számára kialakítandó program szükségessége.

Az akkor megfogalmazott elképzelés szerint az egyéves felzárkóztató program mellett ezeknek a mesterségeknek a bemutatása szolgált volna a pályaeorientációs tevékenység alapjául. Nem annyira a konkrét mesterségek választásának ösztönzése céljából, „mint inkább a munkamotiváció kialakítása érdekében. Ez utóbbira azért is alkalmasak ezek a mesterségek, mert a tanulók rövid időn belül láthatják munkájuk eredményét, s az egyes készségek kialakítása nem részműveletek monoton ismétlésén keresztül valósul meg.

Az elkészült terveket benyújtották az ABMH pályázatára, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a program „kolosszális”, de nem tanfolyami jellegű képzésre lenne igényük, hanem távoktatási programcsomagot várnak. Mivel a felzárkóztatási program lényegénél fogva nem jött létre.

A program kidolgozói számtalan, az ifjúság helyzetének alakításában illetékes fórumon ajánlották az új képzési formát, saját szavaikkal: „mindenfelé házaltak”, mire végül a Fővárosi Tanács Társadalompolitikai Titkársága (amelynek akkori vezetője történetesen maga is népművelő volt) érdeklődést mutatott a terv iránt. Ugyanakkor azonban azt az észrevételüket is megfogalmazták, hogy Magyarországon és különösen az érintett réteg körében nem tartják túl szerencsésnek a csak pályaeorientációból álló tevékenységet, mivel ezek a gyerekek zömmel olyan társadalmi rétegekből kerülnek ki, ahol a képzéssel szemben legfontosabb elvárás a keresetet biztosító munkavégző képesség kialakítása. A benyújtott tervezet megvitatására összehívtak egy értekezletet, amelyen sok egyéb szakember mellett részt vettek a Fővárosi Pedagógiai Intézet és az OPI képviselői is. Elismeréssel fogadták a programot, további kidolgozását javasolták, de anyagi támogatást nem tudtak ígérni. Bízatták viszont a terv gazdáit, hogy nyújtsanak be pályázatot a Soros Alapítványhoz és a Közoktatás-fejlesztési Alaphoz. Felmerült ugyan, hogy művelődési ház még nem részesült a Közoktatás-fejlesztési Alap támogatásában, de az értekezlet megbízásából a Pedagógiai Intézet akkori vezetője ajánlást írt a pályázathoz, a-melyben annak erényeit és jelentőségét méltatta.

Végül - meglepetésre – mindkét pályázaton sikerrel szerepeltek. A két pályázat együttesen mintegy 1,3 millió forintos támogatást jelentett.

Mivel a terv eredetileg egy 30 fővel induló modellkísérletként fogalmazódott meg, ez az összeg lényegében elegendőnek ígérkezett a megvalósításhoz.

Az elindulásakor emellett arra is számítottak, hogy a korábbiakban említett, a középfokú iskolába be nem jutott gyerekek képzésére vállalkozó szervezethez hasonlóan, ők is megkaphatják az átképzési támogatás összegét. Az akkori munkaügyi vezetés azonban másként vélekedett a dolgról. A minisztériumból érkezett válaszlevél szerint az ebben a képzésben résztvevő gyerekek nem munkanélküliek, hanem iskola nélküliek, s mint ilyenek a művelődési tárca illetékességi körébe tartoznak.

Az iskolaalapítók tehát az akkori művelődési miniszterhez fordultak, aki a témával foglalkozó munkatársához továbbította a támogatási kérelmet. Itt végre kedvező fogadtatásra talált az ügy. Éppen akkor lépett életbe az oktatási törvény módosítása, amelynek értelmében lehetővé vált speciális szakiskolai osztályok létesítése a nem fogyatékos gyerekek képzése céljából is. A minisztérium illetékesek szerint ennek megvalósításához éppen egy ilyen programra vártak. (Ma már az iskola a Művelődési és Közoktatási Minisztérium kísérleti iskolájaként, mint speciális szakiskola működik.)

Időközben - 1990 nyarán - az iskola szervezői levelet küldtek a fővárosi általános iskoláknak, hogy azok a tanulók, akiknek nem sikerült bejutniuk semmilyen középfokú oktatási intézménybe, itt még találnak egy lehetőséget. Ennek a felhívásnak az eredményeképpen 28 gyerek jelentkezett.

Ekkor érdeklődött - telefonon - a Fővárosi Pályaválasztási Intézet is a még szabad helyek iránt. A fennmaradt két helyre azután annyi jelentkező érkezett, hogy az eredetileg tervezett 30 főnyi induló létszámból végül 120 lett.

Ezt a felduzzadt létszámot nyilvánvalóan a probléma kezelésére alkalmas intézmények hiánya kényszerítette ki. A jelentkezők fogadásával az iskola igazgatója maga foglalkozott: „Én akkor még nem tudtam, hogy ezt a helyzetet nem lehet hárítani. Elkezdnek a mindenhol kimaradt gyerekek szülőstül jönni az emberhez, és várják, hogy megoldjam az életüket. Ezt a helyzetet nem lehet másként megoldani, csak úgy, ha felvesszük őket. Mert egyszer csak bekövetkezett az, hogy mi lettünk az utolsó állomás. Akinek mindenhol visszajött a jelentkezési lapja, vagy el sem küldhette, mert félévkor bukott, vagy aki „szín kettes tanuló”, annak úgy tűnik, hogy a sorsát nem tudja más megoldani, csak mi, és a szülő ezt várja tőlünk. Mivel korábban már vezettem kísérletet, tökéletesen tisztában voltam vele, hogy egy kísérletet nem lehet tömegben végrehajtani, mert a magas létszám szétrobbantja az ahhoz szükséges kereteket. De amikor szembesültem a kétségbeesett szülőkkel, ki kellett lépjek a kísérletvezető szerepköréből, mert ezeknek a konkrét élethelyzeteknek a megoldása sürgető napi feladattá vált.”

A speciális szakiskolában oktatott közismereti tárgyakat „esélyjavító program”-nak nevezik.

Ez tartalmában sem azonos a szakmunkásképző intézmények közismereti anyagával. Lényegében a felső tagozatos általános iskolai tárgyak ismeretanyagának legfontosabb részeit ismétlik át. Az első szakaszban nincsen szigorúan előírt tanmenet. A tanár legfontosabb feladata: feloldja a gyerekeknek a tárggyal szembeni ellenérzéseit, a tanulással kapcsolatos kudarcélményeit. Azt kell bebizonyítani, hogy a tanuló az adott tárgyban sikeres lehet. Hogy ezt milyen módszerekkel éri el, azt maga választhatja meg. Az év végére természetesen bizonyos előírt követelményeket is teljesíteniük kell. A legfontosabb elv, hogy ne legyenek lemaradók, vagyis az osztály addig ne lépjen tovább az adott tananyagban, amíg mindenki biztosan meg nem értette. Az iskolában, az órákon tett látogatás alkalmával kiderült, hogy ez milyen rendkívüli erőfeszítést és türelmet igényel a néha 25-30 fős, zsúfolt osztályteremben dolgozó tanároktól. A fegyelmezésnek azok az eszközei, amelyek egy hagyományos iskolában a tanár számára biztosíthatják a közös munkához szükséges feltételeket, itt nagyrészt hatástalanok. A tanárok tudatosan törekszenek arra, hogy toleránsabban viszonyuljanak a gyerekek viselkedésbeli megnyilvánulásaihoz, ami persze korántsem azt jelenti, hogy ne lennének bizonyos normák. Máshol vannak a határok, de léteznek. A hagyományos tantárgyakon kívül beindítottak egy személyiségfejlesztő foglalkozást is.

A tanulók alapvetően az órán végzett munkára kapják az értékelést, de emellett - a felnőtt oktatás rendszeréhez hasonlóan - 12 hetenként írásos és szóbeli beszámolókra kerül sor.

A körülményeket figyelembe véve aránylag kevés a lemorzsolódó gyerek. Ötven fővel indult például a kereskedői szakmára képző csoport, harmincnyolcan fejezték be. A végzés ugyanakkor nem jelenti feltétlenül azt, hogy az adott képzésben résztvevők közül mindenki kilép a munkaerőpiacra. Előfordul az is, hogy végez egy csoport, és néhányan visszakerülnek ugyanabba az osztályba, ahol addig tanultak. Zömmel azért, mert a szakmai gyakorlati követelményeknek nem tudnak teljes mértékben megfelelni. „Visszatartásukra”

azonban legalább ilyen nyomós ok az, hogy személyiségük sem érett még a továbbhaladásra, a munkába állásra.

Az intézmény az elindulás pillanatától kezdve szinte megállíthatatlanul növekszik: jelentősen gyarapodott a létszám, társintézmények kapcsolódtak be a képzésbe, ezzel párhuzamosan bővült a szakmák köre és létrejött a követőiskolák hálózata. Mindez azt jelzi, hogy óriási tömeg szorul ki a hagyományosnak nevezhető képzési formákból, s nő az igény az attól különböző szakmai képzés iránt.

A létszámnövekedés ütemére jellemző, hogy a 120 fővel induló képzés ma csak a BMK-ban 600 főre bővült, és az iskola kihelyezett tagozataként működő másik három fővárosi művelődési központban folyó oktatással együtt összesen 1020 gyerek tanul ebben a speciális szakiskolai formában. Még a létszám ilyen méretű kiterjesztése ellenére is van gyerek, akinek nem jut hely. Az iskolába nincsen külön felvételi, gyakorlatilag minden jelentkezőt felvesznek, noha azokat, a-kiknek egy cseppnyi esélyük is van a középfokú iskolarendszerbe való bejutásra, tudatosan igyekeznek rábeszélni, hogy inkább azt az utat válasszák.

A szakmák rangsorában a bőrművesség a listavezető, s a jelentkezők zöme ide szeretne bejutni. Igyekeznek mindenkit arra a szakmára felvenni, ahova érdeklődése alapján jelentkeznek, de persze itt is akadnak olyan későn érkezők, akiknek meg kell elégedniük azzal a szakmával, ahol még férőhely van.

Az iskoláról egészen a legutóbbi időszakig nem jelent meg tájékoztató anyag, a tömegesen jelentkezők többnyire informális úton szereztek tudomást az intézmény hollétéről, a jelentkezési lehetőségről. Az induláskor az igazgatónő szerint „jó sajtójuk volt”, s ennek révén bekerültek a köztudatba. Olyan sikeresen, hogy már januárban betelt a következő tanévre tervezett létszámkeret. Ekkor kezdték keresni a társintézményeket, többnyire olyan művelődési házakat, ahol hasonló jellegű tevékenységek szervezésével is foglalkoztak.

A jelenleg választható mesterségek zöme kezdettől fogva szerepelt a listán, mint pl. a kézi-gépi hímző, a kéziszővő-szőnyegszövő, a népi bőrműves, a lószerszámkészítő – nyerges, a könyvkötő és javító, a kézműves varrónő (házi varrónő), a kosárfonó. Egy részük csak utólag, az 1992/93-as tanévtől szerepel a programban, mint pl. a csipkeverő-csipkekészítő. Vannak közöttük olyanok, amelyek más művelődési házak keretében hagyományosan művelt foglalkozások voltak, s az adott intézmény bekapcsolódásával nyílt meg a lehetőség ezek oktatására. Így került a listára a József Attila Művelődési Központban működő fazekas, illetve a virágkötő, vagy a tűzzománc-és dísz tárgykészítő képzés. Ugyancsak kihelyezett tagozatként működik az irodaügyvitel, számítógépes szövegszerkesztő tanfolyam az újpesti Ady Endre Művelődési Központban. Az Almásy téri Szabadidőközpontban szervezték meg a kereskedő-ABC áruházi eladó képzéssel foglalkozó tagozatot. A Fővárosi Kertészeti Vállalattal történt megállapodás alapján indították el a parkgondozó- parképítő képzési ágat, ahol a parkok, kertek gondozására és parktervek rajz szerinti kivitelezésére készítik fel a tanulókat. (Ezt a képzést környezetvédelmi ismeretekkel is kiegészítették.)

Az egyes szakmák között sajátos kapcsolódások jöttek létre. Például olyan formában, hogy a virágkötők számára a képzést kereskedelmi ismeretekkel is kibővítették. Ez piacképesebbé teszi az itt végzetteket, hiszen az adott területen a gyakorlatban mindkét féle hozzáértésre szükség van, s így új szakma jön létre, a virágüzlet vezető. Az oktatott szakmák kapcsolódása olyan formában is megvalósul, hogy a már otthon dolgozó végzettek termékeinek bizományban történő átvételét és értékesítését vállalja az iskola (pl. a Művelődési Ház saját, népművészeti tárgyakat árusító „Guzsalyas” boltjában), s e termékek eladásában részt vesznek a kereskedelmi tagozat tanulói. A varrós szakmákat kiegészítették a

lakástextil készítő területtel, a kosárfonást a kerti bútor készítéssel, a fafaragást a kisbútor asztalos mesterség ismereteivel. Mindezek mellett beindult a 3 éves műszaki cikk eladó és javító képzés, amelynek keretében a híradástechnikai árucikkek eladása mellett ezek egyszerűbb hibáinak javítását és diagnosztizálását tanműhelyekben tanulhatják meg a jelentkezők.

A listát bővítő új mesterségek általában valamilyen újonnan kiépített kapcsolat eredményeként indulnak be.

Egyedi példát jelent a fenti felsorolásban nem szereplő, de már működő mézeskalács- és tészta készítő szakma, ami tulajdonképpen a duális képzési rendszer mintájára működik.

Egy közkezen forgó szakmai címjegyzék alapján fedezték fel azt a kisiparost, aki kérésükre 7 fő képzésére vállalkozott. Ez a mesterség egyben arra is példa, hogy egy kisvállalkozás csak a szezonális kereslethez igazodva tudja magát fenntartani (a száraztészta-készítésen túl a nyári időszakban fagyalttölcsért és ostyát készítenek, a téli ünnepek időszakában pedig mézeskalácsot sütnek.) Az említett kisiparos egyébként lelkes támogatója lett az iskolának (tanári végzettségű lánya szerepet vállal a tanulók általános irányú képzésében is).

A helyet adó Művelődési Ház viszonya az iskolához – érthető okokból – nem mentes bizonyos ellentmondásoktól. A már az induláskor felduzzadt létszám megijesztette az intézmény vezetését. Félelmeik nem voltak alaptalanok, sok konfliktushelyzet keletkezett a gyerekek állandó tömeges jelenlétéből, nem is szólva a kezdetben még kialakulatlan viselkedési normákról, az első időszakban előforduló rongálásokról. Még egy hagyományos iskola is csak nehezen lenne beilleszthető egy kifelé nyitott művelődési intézmény kialakult működési rendjébe. Ez az iskola pedig kezdettől fogva „más”.

Az igazgató szavaival: „itt fordított módon jött létre egy művelődési központ.” Az történt ugyanis, hogy nem az iskola köré rendeződtek el a közösségi művelődés különféle formái, hanem egy befogadó intézményként üzemelő házba „telepedett be” – kényszerű módon – az iskola, s töltötte ki a rendelkezésre álló tér egy jelentős részét. Az itt dolgozó népművelők ma már egyeztetni, olykor egyezkedni kényszerülnek az iskolával a korábban szinte állandóan hozzáférhető helyiségek használata ügyében, s ez persze nem jelent mindig örömet. Korábban egyébként a művelődési ház 22 munkatársa közül ketten, tanári végzettségűek lévén, részt vettek az oktatásban.

Az iskola jelenleg váltott rendszerben használ négy közepes méretű, osztályteremnek berendezett helyiséget. Az egyes osztályok hetente két napon át vesznek részt az elméleti képzésben, s három napot töltenek a műhelyekben. A művelődési házban a tanfolyami rendszerű felnőttképzést szolgáló műhelyeket is használják, de az iskolai képzéshez szükséges műhelyek zöme ma már házon kívül üzemel (a város több pontján szétszórva).

Az eddigi munka egyik tapasztalata, hogy az alapvető olvasási problémákkal küszködő gyerekek számára szükség van a kiscsoportos formában szervezett felzárkóztató foglalkozásokra. Ez a feladat azonban további helyiségek használatát igényelné.

Az iskola jelenleg a Művelődési Ház tulajdonában van. Ez is az oka annak, hogy az önkormányzattól a normatív támogatásnak csak 61%-át kapják meg, arra való hivatkozással, hogy az épület üzemeltetése megoldott.

A jelenlegi helyzet az iskola számára is csak kényszermegoldás, s lázasan folyik a küzdelem az önálló iskolaépület megteremtéséért. A dolgok pillanatnyi állása szerint ez sem ígérkezik kényelmes sétámenetnek.

Az iskola hozzájutott egy 4500 négyzetméteres volt szovjet laktanyaépülethez, amelynek értéke mintegy 500 millió forint, de közel 200 millió forintra lenne szükség ahhoz, hogy abból a speciális képzésre alkalmas intézményt alakítsanak ki. Ennek az összegnek a

megszerzése érdekében egy alapítványt hoztak létre, amelynek a bejegyzése már megtörtént. Az iskola vezetője most azzal próbálkozik, hogy felkutassa, és az ügynek megnyerje azokat az intézményeket, amelyek valamilyen formában érdekeltté tehetők a képzésben vagy a képzés anyagi támogatásában. Ahogy ezt a szponzorokereső tevékenységet röviden jellemezte: „döngetem a kapukat”. A támogatás elsősorban az építkezés költségeinek fedezésére szolgálna, a felszereléshez támogatást ígért a PHARE program. (Egy dán szponzor is felbukkant már, de az együttműködés végül is nem jött létre.) Ha az épületek átalakítására vonatkozó terv megvalósulna, az új képzési központban kialakítható műhelyek lehetővé tennék további szakmák felvételét a képzési programba (az elképzelések között szerepel: a kékfestő, a népi ötvös, ékszerkészítő, díszkovács, szitanyomó).

Ugyancsak a jövőre vonatkozó tervek közé tartozik az itt képzettek közül esetleg saját vállalkozást indítók bevezetése a szakmába, menedzselésük, egyfajta – angol példából ismert – „inkubátor” jellegű szervezeti formában.

Ez azt jelentené, hogy rendelkezésükre bocsátanák a műhelyeket, termékeiket bevezetnék a piacra, szerveznék az eladást, például azoknak a népi iparművészeti termékeknek a számára, amelyek már ma is kelendők – többek között – a nyugati piacokon.

A BMK „modellje” számos követőre talált. Sokan látták az iskolát bemutató televíziós híradást, vagy a művelődési otthonok hálózatán belül hallottak a kezdeményezésről, s ennek nyomán kezdtek érdeklődni. Pillanatnyilag 11 követő iskolájuk működik, zömmel vidéken (Bonyhádon, Debrecenben, Gyálon, Nádudvaron, Nyíregyházán, Székesfehérváron, Várpalotán, Zalaegerszezen). Ebből hat művelődési otthon, egy állami, egy alapítványi és egy magániskola, s emellett két nevelőotthon ill. diákotthon is átvette az itt kidolgozott képzési rendszert. Az intézmények a programért és a szakmai támogatásért fizetnek a BMK-nak. Tanáraikat itt képezték a korábbiakban már említett tanfolyamon, a gyakorlati képzésben pedig az adott településen élő és dolgozó mesterek vesznek részt.

Nyilvánvaló, hogy az egyes mesterségekre történő felkészítés nem lehetséges az erre alkalmas műhelyek nélkül.

Amikor a gyors létszámnövekedés miatt az iskola kinőtte a művelődési házat, körüljárták a várost, és minden arra alkalmas helyiséget számításba vettek. Így sikerült műhelyeket bérelni vagy együttműködési megállapodások keretében használatba venni azokat. A Bosnyák téren a nagybani piac volt irodahelyiségében rendezték be a szövőműhelyt, az Aga utcai Nevelőotthon pincéjében helyezték el a kosárfonókat, a Vajdahunyad utca egyik pincéjében pedig a fazekasok működnek. Az Aga utcai általános iskola udvarán egy fából épült barakképületben korábban egy szakképző intézmény kihelyezett tagozata kapott helyet. Az általános iskola igazgatója átengedte a helyiségek egy részét, cserébe a szakiskola vállalta bukott tanulóik pályakorrekciójának megszervezését. Jelenleg itt működik a könyvkötő, a csipkeverő, a nyerges és szíjgyártó műhely és a varróműhely, valamint egy oktatószoba (ahol például rajzot tanítanak).

A szakmai képzés másik, a műhelyeknél is fontosabb tényezője az oktatók szakmai felkészültsége.

Az iskola vezetője büszke arra, hogy sikerült az adott mesterségek legkiválóbb művelőit megnyerni a képzésben való részvételre. Szinte valamennyien iparművészek, népi iparművészek, s többen megkapták a népművészet mestere címet. A formális elismertségnél fontosabb, hogy a saját területükön valamennyien alkotónak tekintik magukat, akik minden nehézség ellenére megmaradtak a szakmában és maguk is keresték az alkalmat, hogy ismereteiket és tapasztalataikat átadhassák a fiatalabbaknak. Az igazgató szerint elismerésre méltó „fanatikus örültek”, akik ráadásul kiváló pedagógiai képességekkel is

rendelkeznek, s lelkes támogatói a speciális iskola ügyének. Jelenleg 15-en vannak, s rajtuk kívül még két, nem népművészeti szakmában dolgozó mester látja el a gyakorlati képzés teendőit. Valamennyiüket a feladat vonzotta ide. (Hogy nem a képzésben résztvevők tiszteletdíjának nagyságrendje jelentette a vonzerőt, az szinte biztos. Az-óraadók bruttó óradíja jelenleg 300 forint, a főfoglalkozásúaké valamivel kevesebb.) A mesterek közül nem egy akad, aki a tanítás kedvéért ideiglenesen feladta saját önálló vállalkozását.

Az általuk művelt szakmák zöme is jórészt ki volt taszítva a hivatalos szakmajegyzékből. A Népi Iparművészeti Tanács – ahol munkáik alapján kaphatták meg a mesteri címet – az egyetlen érdekvédelmi szervezetükként működött. Az alakuló speciális iskola is ezen a szervezeten keresztül jutott el a képzésbe bekapcsolódó személyekhez.

Az itt oktatott mesterségek hivatalos besorolása sem tekinthető ma még teljes mértékben tisztázottnak.

Mint az MKM-hez tartozó speciális szakiskola a szabályok értelmében csupán betanított munkakörnek megfelelő végzettséget adhatnak a sikeresen vizsgázóknak.

Jelenleg az Ipari Minisztérium engedélyével ágazati szakmákban adhatnak képesítést, mivel az iskola által oktatott szakmákban országos képzés nem folyik. Egyébként az Ipari Minisztériumból biztatást kaptak arra, hogy tegyenek javaslatot a szakmajegyzék további bővítésére.

Az iskola, s még inkább az itt végzők számára természetesen egyáltalán nem közömbös az itt szerzhető képesítés hivatalos minősítése, de ennél a pontnál szükséges néhány dolgot külön is hangsúlyozni.

Mindenekelőtt fontos jelezni, hogy vannak ennek a képzési formának ellenzői is. A Nemzeti Szakképzési Intézet kidolgozta a saját felzárkóztató programját, amely ugyancsak a középfokra bejutni nem tudó gyerekek esélyeit kívánja javítani, s az a célja, hogy egy rövid kitérő után visszajuttassa őket a hagyományos szakképzés rendszerébe.

- A munkaügyi kormányzat képviselői is elsősorban olyan képzési formákat kívánnak támogatni és elismerni, amelyek úgynevezett OSZJ-szakmákra képesítenek. Megítélésük szerint csak ezek birtokában léphet ki valaki eséllyel a munkaerőpiacra, s az ennél alacsonyabb szintű képesítések csak növelik a munkanélkülivé válás esélyét. A szakemberek egy része - a speciális iskolákban létrejövő pedagógiai teljesítmények feltétlen elismerése mellett – úgy látja, hogy ezek többnyire túlságosan költséges parkoltató képzési formák, amelyekből kilépve a fiatalok nem lesznek képesek munkát találni, s mint segélyben nem részesülők, továbbra is a helyi önkormányzatok szociális költségvetése számára jelentenek majd terhet.

Ez az iskola azonban hangsúlyozottan nem a hagyományos szakképzés irányába kíván menni. A kézműves szakiskola elnevezés is erre a törekvésre utal.

Maga a tevékenység jellegében is alapvetően különbözik a munkának attól a világától, szervezeti rendjétől, amelyre a hagyományos hároméves szakmunkásképzés felkészít.

Ennek egyfelől pedagógiai előnyeire is építeni kívánnak, de a BMK esetében nem csak eszkről van szó. Ezek a mesterségek egy merőben más munkakultúrát is képviselnek. A tömegtermelés és a munkahelyi hierarchiába illeszkedés helyett a munka tárgyához való személyes viszonyt hangsúlyozzák. Az itt tanuló gyerekek csak ennek révén, és munkájuk eredményét látva hiszik el, hogy képesek értékes és fontos tevékenységet végezni.

A szakiskola álláspontját és törekvéseit csak a gyakorlat igazolhatja. Mindenekelőtt az, hogy az innen kikerülő tanulók hogyan képesek érvényesülni a munkaerőpiacon, hosszú távon egzisztenciát tudnak-e teremteni maguknak az itt szerzett ismeretek segítségével.

Írta: Mizsey Ágota

Családsegítő Szolgálat Csepelen

Csepelen 1992 januárja óta működik a Családsegítő Szolgálat. Az Önkormányzat képviselőtestülete azért hívta életre, hogy lemaradó rétegek mentálhigiénés és szociális problémáját kezelje, legfőképpen az elszegényedő, bajba került ember feszültségének levezetésében adjon segítséget. Az intézmény megalakulása óta válságkezelő funkciót tölt be. A kerület szociális helyzetére jellemző, hogy egyetlen fővárosi kerület sem érintett annyira a munkanélküliségtől, mint Csepel. Köztudott, hogy a rendszerváltás előtt Csepel a nagyüzemek, a munkásosztály fellegetvára volt. Jellemzője a mai helyzetnek, hogy míg korábban a Csepel Művekben kb. 25.000 fő dolgozott, ma 5.100. A nagyüzemeket privatizálták.

Először a segéd- és betanítottmunkás-réteg (tehát elsősorban a szakképzetlenek), de később a szakmunkások egy része is utcára került, felhalmozott tőkebiztonság nélkül. A szakképzettek egy részét is jellemezte az üzem, a gyár profiljához szerzett szakképesítésük, így mobilizálhatatlan munkások kerültek utcára.

A nagyüzemek – a betanított- és segédmunkás rétegeknek elsősorban, sok esetben igaz, alacsonyabb bérért -de biztonságot jelentettek, nagyfokú szociális biztonsággal párosulva (szakszervezeti segély, vállalati lakásépítési kölcsönök, orvosi ellátás), sportolási, kulturálódási lehetőségek, sport, üdülés stb. Letelepedtek tehát Csepelen kvalifikált, anyagilag is megbecsült szakmunkások és értelmiségiek, de tömegével olyanok is, akik kisfizetésű munkások voltak és ma a kisnyugdíjasok zömét képezik. Tekintettel arra, hogy a lakáscsere és a szanálás éveken át fővárosi hatáskör volt, az újonnan épült lakótelepi lakásokba betelepítettek sokgyerekes, legtöbb esetben cigány családokat, de mindenképpen olyanokat, akik ma jóval a létminimum alatt élnek, kvalifikálatlanok, a munkaerőpiacon való megjelenésük sikertelen.

A lakótelepek építése és a szanálás azt is jelentette, hogy a házacskájuktól, kertjüktől megfosztottak is a lakótelepi lakásokba kerültek - akik ma alapvető rezsiköltség-fizetési gondokkal és az elmagányosodás érzetével küzdenek.

Így Csepel egész területe igen tarka képet mutat. Egyes részei szebbek, mint a budai elit kerületek, őrzik még a sziget régi hangulatát és az ezzel kapcsolatos patrióta érzelmeket is.

A lakótelepek változóak, de egyes telepek lepusztultak, megindult a konszolidáltabb lakók elvándorlása és kialakultak olyan góccok, ahol szükséglakásokban vagy annak sem nevezhető ólszerű „lakásokban” élnek emberek. A lakótelepeken él még a középréteg nagy része, szintén rezsi-gondokkal küszködve - de nem költöznek el, mert egzisztenciális, érzelmi kötődéseik Csepelhez fűzik őket, így a Családsegítő Szolgálat kezdetétől szociális és mentálhigiénés alapellátó intézmény, a megnevezésében lévő sorrendiség egyben funkcióját is jelzi.

A lakosság döntő többsége elsősorban szociális gondokkal keresi meg, amely mögött szinte mindig mentálhigiénés problémák húzódnak meg: magány, házassági, élettársi, gyerekszülő konfliktusok. A középréteg elsősorban jogi tanácsadásért jelentkezik, amely mögött az esetek nagy részében szintén kapcsolati zavarok, sőt krízisek húzódnak meg (válóper, szülőtartás, gyerektartás, szomszédi kiélezett kapcsolatok).

De egyre jellemzőbbek a munkanélküliség következtében kialakult súlyos családi konfliktusok, szerepvesztések miatti mentális problémák. Ezek szinte mindegyikében

feszültségoldóként jelen van az alkohol és a szexuális elhidegülés, illetve zavarok hamar jelentkeznek. Jellemző ez főként ott, ahol a családfő lesz a „valaki”, tejért, kenyérért szalad le vásárolni, más elfoglaltság híján. Egy idő után a gyerekeknél is tekintélyvesztett lesz, hiszen „nem ő hozza a pénzt”. Előjönnek és felnagyítódnak a látens problémák a férj-feleség és a papa-gyerekek között is. Az esetek szinte mindegyikében megjelenik az alkohol és a szexuális zavar.

Feszültségükben a szülők egymást és a gyerekeket marják - a gyerekek csavargásba menekülnek – bomlik a család...

Az intézmény szerveződését elsősorban a gyerekes családoknak felajánlott segítségnyújtással kezdte. Bútoraink még nem voltak, leülni sem tudtunk, a munkatársak felvételi időszakát éltük – amikor bemutattuk magunkat a gyermek- és oktatási intézményeknek. Iskolákban tantestületi értekezleten mondtam el elképzeléseimet a Családsegítő tervezett működésére vonatkozóan –, és alakítottam a pedagógusok visszajelzéseit szerint azokat. További formális kapcsolatot jelent az intézményünkben rendszeresen megtartott iskolai és óvodai gyermekvédelmi felelősi megbeszélés. Ezek célja a kezdeti időszakban az is volt, hogy gyűjtsünk családokat, akik segítségünkre szorulnak. A pedagógusok megértették az intézmény működési elveit – az önkéntességet, az együttműködést –, azt, hogy a mi családgondozásunk más, mint a Nevelési Tanácsadóé – nem lehet hatóságilag kirendelt, semmiféle hatósági jogkörünk nincs, nincs a hatóság felé jelzési kötelezettségünk, hogy a kliensekkel való kapcsolat lényege a bizalom és az intimitás –, amely nem visel el semmiféle kívülről való ráerőltetést. Így a pedagógusok vállalták, hogy „összehoznak” bennünket a családokkal illetve ajánlanak bennünket. Különösen jól alakult az óvodákkal való együttműködés, hiszen itt van még legközelebb a gyerekintézményhez a család, itt „kotyog” el a gyerek legőszintebben minden családi konfliktust - amelynek kezelésére és segítésére tapintatosan behívható a kapcsolatba a családgondozó. Ma már kevésbé jellemző a formális, értekezletszerű kapcsolattartás.

Ennek jóval eredményesebb formája, konkrét családok konkrét problémáinak megoldásában való együttműködés. Ez általában ott alakul ki, ahol a családgondozó lehetősége nem elegendő: be kell vonni az osztályfőnököt vagy a gyermekvédelmi felelőst is. Pl. a K. család, ahol a munkanélküliségtől fenyegetett apa súlyosan alkoholos életmódot választ menekvésként az önmagával való szembenézéstől, a család ettől szenved. Agresszív, brutális jelenetek játszódnak le minden nap. A gyerekek fáradtak, szétszórtak az iskolában, de ebből ott nem sokat vesznek észre, később már nagyfokú, ezért érezhetővé válik. Az anya súlyos ideges cukorbeteg lesz, a munkaerőpiacon egyre romlik az esélye. A családgondozó hosszú, kitartó munkával eléri, hogy az apa kemény elhatározással nem nyúl többé pohárhoz hónapokig. De a családi konfliktusok már annyira elmélyültek, senkitől, még a gyerekektől sem kap pozitív visszajelzést, leginkább a feleségtől nem kap szeretetet vagy közeledést.

Közeledésre elutasítás a válasz. Újra elkezdi inni, de most már teljesen önpusztító formában. Családjában apai - anyai ágon is mint a problémás helyzetekből öngyilkossággal való kilépés. A feleség ott tart, hogy nem bírja a helyzeteket, és azzal fenyegetőzik, hogy leszúrja (mi inkább attól félünk, hogy „kiszegíti” a IX. emeletről).

Ebben a helyzetben kértük segítőként az osztályfőnököt - hívja be az iskolába az apát és látogassa meg a családot, mert érződött, hogy az apában nem szűnt meg a gyerekekért való felelősségérzet, de gyenge, és minden energiáját leköti az alkoholba való menekülés. A házaspár közötti szikrázó, tragikus kimenetbe is torkollható feszültség nál az osztályfőnökre is szükségünk van.

Úgy látjuk, az, hogy többen tartanak tükröt a házaspárnak, magatartásukra nézve – jelenleg - eredményes. A családgondozó az anyának talált átképzési támogatást és biztatást az

is, hogy állása is lesz. Bevontuk a gyámhatóságot is – de az ő módszereikben az a félő, hogy drasztikus megoldást választanak – rögtön intézeti elhelyezésben gondolkoznak. A családgondozó abban reménykedik, hogy egy szülői figyelmeztetés és felelősségre való felhívás még visszafoghatja az apát -ha ehhez az osztályfőnöktől is, a családgondozótól is pozitív megerősítést kap.

A családgondozó bevonta a feleség testvérét is, akivel arról tárgyalt, hogy ha az anyagi örökség egy részét készpénzben előre kifizetné, lehetőséget adna két kisebb lakásra való cserére. Ez nem jelenti azt, hogy ezzel a családdal megszűnik a családgondozás -csak rendezettebb körülmények között kell majd segítséget nyújtani az akkor már külön élő családnak. Az apát is segíteni kell, mert egyedül még talajt-vesztettebb lesz. Az iskolákkal való együttműködésre az jellemző, hogy általában mi vagyunk a kezdeményezők – de a megkeresés után már adnak segítséget, elsősorban abban, hogy a gyerekkel tapintatosan és különleges figyelemmel foglalkoznak.

Az óvodák hamarabb jelentkeznek kezdeményezőként és jelzik a családi problémákat, illetve bevonnak bennünket- és jellemzően azonnal hajlandók aktív együttműködésre.

Pl. az óvodában biztosítanak lehetőséget, hogy a veszélyeztetett anyával, akit minden reggel elkísér a férj és módot nem ad arra, hogy kapcsolatukba külső segítséget kérjen – helyet adnak az anyával való kapcsolattartásra, amíg a férj a konfliktusok rendezésére rá nem vehető és a kapcsolatba be nem hívható.

Konkrét együttműködések alakultak ki szakmunkásképzők és szakmai tanfolyamokat tartó pedagógusok között pl. olyan esetben, ha a 17 éves kislány azért kezd csavarogni, mert nevelőapja 13 éves kora óta szexuális kapcsolatra kényszeríti. Itt nagyon nehéz a családi kapcsolatok rendezésében való segítségnyújtás, mert az anya riválisnak érzi, mint nő, az első házasságából származó leánygyerekét, nem tud a helyzettel mit kezdeni, hiszen ennek a férjnek öt gyereket szült, ő maga munkaképtelen, családját eltartani nem tudja. Ezekben az esetekben közbülső lehetőségként általában nagymamánál vagy közeli hozzátartozónál való elhelyezés az átmeneti megoldás, a gyerek időleges kiemelése addig, amíg a rendőrségi nyomozás lezajlik. De a családgondozónak végül is azt kell elősegítenie, hogy a gyerek visszakerüljön az anyjához, rendeződjön a kapcsolatuk - miután a Bíróság döntött a nevelőapáról. Ez a feladata rövidtávon. Hosszú távon azonban már azon kell dolgoznia, hogy hogyan lehet majd a börtönből való visszailleszkedést és kapcsolattartást elősegíteni, hiszen az anya és az öt gyerek kötődik az apához. Így mindenféle családi viszályba (anya és kamaszlány, anya és nagymama között pl.) kell a rendezésben segítséget nyújtania.

Ilyenkor létkérdés, hogy a gyereknek valami perspektivikus szakmai képzést találjanak, de természetesen kijárva ennek ingyenességét és segítve a tanfolyam elvégzésében a gyereket. Be kell vonni a pedagógust is, hogy segítse a gyerek megkapaszkodását. Nagyon kell vigyázni arra, hogy annyi információt adjunk, amennyi az ügy elintézéséhez feltétlen szükséges. Rendre bejön természetesen az ilyen esetekben az, hogy a kislány szexuális kapcsolatba menekül - és még plusz feladatot jelent ennek figyelemmel kísérése és segítése úgy, hogy ne leányanyaként lépjen ki ebből a kapcsolatból, amelynek alapvető motivációja a családból való menekvés.

Az óvodákkal való barátságosabb és kollegiálisabb együttműködést alapozta, hogy óvónők számára négy autogéntréning-csoportot biztosítottunk ingyenesen, segítve feszültség-levezetésüket: Felajánlottuk iskolai pedagógus kollégáinknak is ezt a lehetőséget, de érdeklődés hiányában részükre csak egy csoportot tudtunk összehozni. Az iskolákkal, óvodákkal való együttműködést eleinte nagyon zavarta szemléletük: azt várták, hogy amit a gyámhatóság, a rendőrség nem tud megtenni számukra – mi biztosítsuk. Vitessük el az alkoholos, brutális szülőt, azonnal emeljük ki a környezetből a gyereket. Az a

tapasztalatunk, hogy akkor fordulnak már a Gyámhatósághoz is, amikor ég a ház, félelmükben és tehetetlenségükben – a megelőzés nem volt gyakorlatuk. Tőlünk pedig még többet és gyorsabban vártak: intézkedéseket, de azonnalít. A gyámhatósághoz nagyon ritkán fordulnak azzal a kéréssel, hogy pl. a szülőt figyelmeztessék, hogy a hatósággal együttműködve megelőzzék a drasztikusabb hatósági beavatkozást. Így aztán elég nehezen volt érthető a mi munkánk – bekapcsolásunk a családba akkor, amikor még van, vagy kialakítható együttműködési készség a szülőknél.

Nehéz volt megértetni a családgondozás lényegét: azt, hogy a családgondozó híd a családban, a család, az őt a kapcsolatba behívó egyén és a társadalom között a meghitt, intim kapcsolaton alapuló információk alapján. Közvetít mindazon intézmények felé és között, amelyek a probléma megoldására hivatottak: háziorvos, ideggondozó, speciális, pl. fogyatékossgot kezelő intézmények, önkormányzati osztályok, társadalombiztosítás stb. felé. Közvetít szállást, hajlékot biztosítók felé. Nehéz volt feloldani azt az elvárást, hogy a családgondozó nem „vitet el” senkit, hanem személyiségét eszközül használva mesterséges szeretetkapcsolatot visz kívülről a családba, a bizalmon és szereteten alapulóan segít a család kapcsolati zavarainak oldásában, elfogadásával nyújt segítséget annak is, aki a segítségkérőt (pl. anyát) és esetleg a gyerekeket is veszélyezteti. A családgondozó híd-szerepét még mindig kevesen értik, pedig erre nagyon nagy szükség lenne.

Személyisége a munkaeszköze. A család otthonában, többnyire a segítséget kérő hívására, a veszélyeztető fél ellenkezésére kell segítenie.

Akkor, ott és most. Nincs ideje és módja segítséget hívni vagy időt kérni. A híd azt is jelenti, hogy mindazok felé az intézmények felé kell közvetítő szerepet vállalnia, ahonnan a segítséget kérő már kiszorította magát vagy az intézmény által biztosítható segítségadási lehetőséget kimerítette, vagy éppen visszaélt vele (egyszerre vett fel pl. rendszeres szociális segélyt és özvegyi járadékot), vagy nincs lehetőség a segítség igénybevételére, mert annak jogszabályi feltételeit az egyén nem teljesítette vagy számára nem voltak teljesíthetők (pl. GYES-en van) és a családgondozó talál méltányossági okot – amely megragadható az indoklásokban és a segítségkérésekben.

A családgondozó tehát ütközik hivatalokkal, sokszor az intézmény fenntartójával is – és a lakosság döntő többségének meg nem értése közepette dolgozik. Azoknak segít, akik sok esetben a társadalom stigmáját viselik, akik a közvéleményben segítségre érdemtelennek minősülnek. Nagyon nehéz tehát megérteni azt a másságot, amelyet a Családsegítő Szolgálat képvisel és feladataiban vállal.

Csepelen, Családsegítő Szolgálatunk sodródik a szegénygondozás felé - miközben ennek enyhítésére anyagi eszközeink szinte nincsenek. A lakossági megkeresések többsége anyagi segítség igényű. Igaz, ehhez akcióinkkal mi is hozzájárultunk. Az intézmény szervezésekor 1992 májusára eljutottunk odáig, hogy majdnem 350 család igényelt folyamatos gondozást. Ezek többségének azonnali anyagi segítséget kellett volna adni, amíg a szociális juttatások legális csatornáin valamit el tudtunk intézni. Ezért pályáztam krízis élelmiszer-csomagokra. A pályázat eredményeképpen akciószerűen is osztottunk és krízisekben is tudtunk csomagokat adni két éven át. Így a lakosság tudatában intézményünknek csomagosztó, szegényeknek azonnal segítséget adó hely lett. Nyilván ez alapozta meg az akkori és későbbi forgalmunkat, amely az ügyeleti napló tanúsága szerint évi 9-10 ezer fő, és ez a forgalom 8.000 fő alá azóta sem csökkent.

Sokan jelentkeztek csomagért – és kiderült a beszélgetéseknél, hogy a gond nem csupán anyagi jellegű, hanem sokkal súlyosabb (idős néni, akiktől a gyerekeik elveszik a nyugdíját, megverik, bántalmazzák, vagy idős néni, akiktől az albérlőik eszik el az ételmezt

és veszik el a pénzt, egyiket az albérlője alkoholos állapotban időnként leköti és megerőszakolja stb.).

A csomag – mint szociális krízissegítség – ürügyén nagyon sok, néha tragikus élethelyzetet találtunk, amelyben hosszantartó mentálhigiénés jellegű családgondozásunk alakult ki. Jelzett pl. a pszichiátria, hogy nem tud az ideggondozó bejutni egy családhoz. A férfi 42 éves, súlyos depressziós, az anyja huzamos ideje haldoklik, a fia nem hajlandó elfekvő kórházba beadni. Az anyának kisnyugdíja van, a fia pedig minimális rokkantnyugdíjjal rendelkezik, alig volt beszámítható munkaviszonya. Az ideggondozói nem engedik be, tüzelőjük, élelmük nincs, úgy tűnik, hogy a férfi együtt akar meghalni az anyjával. A férfi nőtlen, kapcsolatai kudarcba fulladtak. Itt a tüzelősegítségünk és az élelmiszercsomagunk volt a közelítési mód. A családgondozót beengedték. Kapcsolata egyre intenzívebb lett a családdal. Elérte, hogy a férfi úgy ápolta az édesanyját, hogy beengedett külső segítséget és egy idő után elfogadta a pszichiátriai kezelést.

Elmélyült a kapcsolatunk az egyházakkal, fogyatékoságot kezelő szervezetekkel, gyakran van dolgunk a tüdőgondozóval és az ideggondozóval.

Az ideggondozó rendszeresen kért olyan esetekben tőlünk családgondozást, ahol „bedugult a gyógyító tevékenységük, mert a konfliktusos családi kapcsolatok közé kellett pl. szuicid kísérlet után visszahelyezni a beteget – esetleg úgy, hogy nem volt mit enniük vagy hivatalos ügyeiket képtelenek voltak intézni.

Ilyenkor a csomag és az ügyintézés lehetőséget adott arra, hogy elmélyült családgondozást kezdjünk el. A tüdőgondozó is rendszeresen küldte a betegeit, elsősorban hajléktalanokat – mi segítettünk élelemmel és szociális intézkedésekkel. De küldtek olyanokat is, akiknek nyilvánvalóan családi problémában kellett segítséget adni.

Gyakori a tbc-s betegek esetében, hogy hosszantartó szanatóriumi kezelés után átrendeződnek az otthoni családi kapcsolatok, sőt a szanatóriumi kezelés alatt is kialakul társas kapcsolat. Ilyenkor a bonyolult helyzetek megoldásához szükség van a családgondozó támogatására.

Így tehát a csomagakció eredményeképpen megszokták az állampolgárok, hogy minden hivatalos ügyet elintézzünk helyettük, vagy segítünk abban, hogy ők maguk intézhessék ügyeiket, vagy belépünk közvetítőként, felvállalunk egy diszpécserszolgálatot, telefonon elősegítjük a kapcsolatfelvételt azokkal, akiktől a konkrét probléma megoldása várható. És megszokták azt is, hogy segítünk olyan esetekben is családi kapcsolati problémáik megoldásában, mikor a családtagok nem jönnek be az intézménybe, sőt rossz szemmel nézik a kiszolgáltatott családtag segítségkérését. Ma már nem az anyagi segítségnyújtás az egyik legjellemzőbb tevékenységünk.

Két éven át még kaptunk havi 50.000 Ft-ot az önkormányzat segélykeretéből, amelyből 40.000 Ft-ot használtunk fel tüzelősegélyre úgy, hogy kiszállítottuk a fűtőanyagot, 2.000 Ft-ot önkormánybélyegre adhattunk, ha valakit azért nem tudtunk munkába állítani, mert elveszett a személyigazolványa. 8.000 Ft-ot élelmiszergyegyekre költhettünk. Ez a lehetőség ma összesen havi 20.000 Ft-ra zsugorodott. (Csepel 90 ezer fős lakosú település.) Széleskörű adománygyűjtéseket végzünk, lakossági csereakciókat szervezünk (bútor, kályha, ruha, könyvek, cipők, játékok stb.) Van, amikor szükséglakást rendezünk be, vagy kórházba szállításhoz öltöztetünk fel valakit.

Olyan hajléktalan anya is van, akinek nincs mosási lehetősége, ezért a gyerekével együtt gyakorlatilag tőlünk és nálunk öltözik. Elég groteszk helyzetek alakulnak ki, amikor a kisfiú gyapjú blézerben és csokornyakkendőben éli hajléktalan életmódját – miközben nem tudni, hogy este hol alszanak vagy (a tőlünk kapott élelmen kívül, amely igen korlátozott) mit esznek egész nap vagy a következő napokban.

Legismertebb tevékenységünk a lakosság körében az ügyintézkésekben való tanácsadás és segítségnyújtás. Egyre tömegesül azoknak a száma, akik nem tudják saját sorsukat menedzselni. Sok esetben az intézményünk nyújtotta segítség az életükben az utolsó kapaszkodó, lehetőség arra, hogy legalább ne csússzanak lejjebb társadalmi helyzetükben. Ezért intézményünk tevékenységének markáns jellemzője az érdekképviselés.

Csepelen a lakáskörülményeket tekintve 29 olyan neuralgikus góc van, amelyben igen rossz, sokszor embertelen körülmények között laknak, gyakran disznóólyszerű lakásokban, de legalábbis vizes, penészes falak között vagy higiénés feltételek hiányában, az intimitás minden kulturált lehetőségének hiánya közepette.

Ezekben a gócban a lakók nagy része gondozottunk. Jellemző az agresszivitás, munkanélküliség, munkaképtelenség, a munkaerőpiacon való megfelelni nem tudás, alkalmi munka, súlyos pszichés és szomatikus betegségek. A lakóközösségek kohéziója az esetek többségében az alkohol és a kiszolgáltatottság. Ezekben a családokban kizárólag terepen lehet családot gondozni és segítséget adni.

Itt intézményünk fő munkaformája a családgondozás, elsősorban terepmunka formájában.

Biztosítunk jogi tanácsadást, egyik munkatársunk a munkanélkülieknek segít önéletrajzírásban, személyre szólóan kutat fel munkalehetőségeket és hozza össze a munkáltatóval a munkát keresőt.

Két klinikai pszichológusunk biztosít terápiát, szükség esetén pár- és családterápiát is. A leggyakoribb azonban, hogy a családgondozó „hozza be” a pszichológushoz a családot, néha még a beszélgetéseken is jelen van, mert a családok egy része idegenkedik a pszichológus igénybevételétől. A családgondozók rendszeresen megbeszélik eseteiket a pszichológusokkal, sőt csoportban is megbeszéljük a legkomplikáltabb eseteket külső szakember segítségével.

Családgondozást csak szupervízió segítségével lehet végezni. Alacsony létszámunk (13,5 fő a mellékfoglalkozásúakkal együtt) is megköveteli, hogy önsegítő csoportokat szervezzünk, hiszen így többeknek tudunk úgy segítséget adni, hogy a feltételeket teremtjük meg ahhoz, hogy azonos problémákkal küzdők egymást segítsék. Így működött szülőcsoport, olyan szülőkből, akiknek kamasz gyerekeik „rendőrségi ügyek” voltak, kamaszcsoportunk, akiknek tagjainál előfordult már, hogy huzamosabb ideig csavarogtak, vagy kisebb bűncselekményeket követtek el, vagy a bűncselekmények sértettjei voltak. Működött munkanélküliekből is önsegítő csoport, ahol egymásnak segítettek munkát keresni, vagy segítséget nyújtottak a felvételhez való megfelelésben. Az autogéntréning-csoportokból is kiváltak olyanok, akik egy ideig önsegítő csoportban nyújtottak támaszt egymásnak. Folyamatosan működik jelenleg is csoport, amely tagjainak közös nevezője a magányosság.

Évek óta működik általános iskoláskorú gyerekeknek kreativitást fejlesztő csoport. Tagjait az épületünk tetejéről varázsoltuk be, ma - tehetséges gyerekeket szervezve közéjük – iparművész és pedagógus kollégák segítségével mindenféle technikát tanulnak. (Papírhajtogatás, színtechnikák grafittal, festékekkel stb., kollázs készítése, bőrhulladékból tárgyak készítése, gyurmázás, agyagozás, kerámiázás stb.)

Rendszeresen viszünk ingyenesen (adományokból) a legrászorultabb gyerekeket nyaralni, és szerveztünk már családi vasárnapot az általunk gondozott családoknak. Ennek célja az, hogy ne csak akkor találkozzunk a családokkal, ha baj van, ha segítségért jönnek, hanem együtt legyünk az örömben, szórakozásban, játszásban és tartalmas csoportos beszélgetésekben is. Ezeket a programokat a jövőben gyakoribbakká tesszük.

A legnagyobb gondunk a szegénység kezelése. Anyagi eszközeinket magunknak kell megteremteni. Egyre nagyobb a családokban a feszültség, sokasodnak a rokkantosítások, nő a munkaképtelenség és munkanélküliség, problémamegoldásként egyre több családban menekvés és pótszer az alkohol – indul meg a bomlás, a szétesés.

Az önkormányzat anyagi lehetőségei egyre szűkösebbek.

Lesz tehát tennivalónk Csepelen.

Írta: Sz. I.

Csernobil gyermekei A tájékoztatás felelőssége

1986 tavaszán egy délután a konyhában ültünk, és az ablakon kinézve arra figyeltünk fel, hogy az erkélyen fészkelő balkáni gerlek iszonyatos lázban, kergén röpködnek össze-vissza. Mintha veszélyben forgott volna a fészük, mintha halaszthatatlanul meg kellett volna erősíteni azt, tébolyultan hordták a szalma- és fűszálakat. Szárnyaikkal eléggé nagy hangzavart keltve verdestek. Aztán az egyik gerleből, mielőtt még elérte volna a fészket, kicsusszant a hártavékony héjú tojás, s végigcsurgott a sárga folyadék a faállvány peremén.

Nem tudtuk mire vélni a dolgot. Aztán másnap eljutott hozzánk is a közeli Ukrajnában történt atomkatasztrófa híre.

Tíz év telt el az 1986. április 26-án Csernobilban bekövetkezett katasztrófa óta. Szerte a világon emlék-ünnepségeket rendeznek, konferenciákon elemzik a világ eddig legnagyobb atom-katasztrófájának következményeit. Állítólag 200-szor annyi sugárzó anyag került a természetbe, mint a-mennyi a Hirosimára ledobott bomba következtében. Egyes vélekedések szerint 2,5 millió ember él még mindig szennyezettnek minősített területen.

Állítólag. Mert *megbízható statisztika még ma sem létezik*. A robbanást követő mély politikai titoktartás kiterjedt az orvosi, egészségügyi intézményekre, a hatóságok a szándékos félrevezetéstől, félretájékoztatástól sem riadtak vissza. 1986 áprilisában, a robbanást követő hetekben, amikor a Nyugat nem fogadta Közép-Kelet-Európa zöldsalátáját, hónapos retkét és spenótját (mert mi közelebb voltunk a robbanás helyszínéhez), régióinkban arra biztatgatták az aggodalmaskodó, aggályoskodó lakosságot, hogy most fogyasszon, most vásároljon, mert most *olcsóbb*... A hivatalos álláspont – azóta is! - az, hogy a csernobili katasztrófának nincs semmi negatív, egészségre káros hatása sem Ukrajnában, sem a távolabbi területeken. Arra a néhány, magát környezetvédőnek, emberbarátnak, humanistának stb. nevező társadalmi csoportra pedig, amelyek közhírré tennék az informális úton begyűjtött eredményeket – arra nem nagyon figyel a világ. Egy félröppentett vélekedés, miszerint az egész csernobili dolog csupán *pszichózis*, ijedt emberek képzelgése – „érdekes mód” – sokkal simábban, könnyedebben elterjedt...

A hivatalos statisztika hallgat, de legalábbis jelzései, adatai késnek. Lyávinycz Antal professzor, aki a robbanás idején még Ukrajnában dolgozott, így emlékezik: 1986 áprilisában a hivatalos közleményekben az állt, hogy 145 személyt ért sugárfertőzés, a baleset következményeképpen elhunytak száma pedig 28. Ki emlékezne – és mi végre – a meghalt csecsemőkre, akiknek még az anyakönyvi jegyzékét is megsemmisítették?! A több ezer abortuszra?! Arra, hogy az anyatejben is radioaktív anyagokat mértek?! Hiszen még a rutinvizsgálatok végzését is betiltották egy idő után... Ki tartja nyilván a több mint 3.500 orvost és az 5.000 ápolónőt, akik a kórházakban segédkeztek az evakuálás idején? Ki követi a 200.000 kitelepített ember sorsát, életét-halálát, ki tartja számon a megszületett csecsemőket, kisgyermekeket?

A hatalomnak, úgy tűnik, most nem érdeke az emlékezés. Húsz év múlva, amikor a katasztrófa következményei – már genetikai vonatkozásban, az utódoknál is – kimutathatóbbak lesznek, amúgy sem a mostani vezetők birtokolják a hatalmat... Nekik a ma a fontos. Nem a múlt, nem a jövő...

Annak a 3.000 gyereknek a sorsa, akik közvetlenül a katasztrófa után születtek meg – borzadalmakat sejtető, egyelőre kifürkészhetetlen rejtély. Ezt a háromezer kisgyermeket –

ma már tízévesek – próbálja hihetetlen erőfeszítéssel figyelni és védeni a Lyávinyecz professzor által létrehozott *Koliszka – Bölcső Alapítvány* keretében néhány elkötelezett orvos és önkéntes. Csupán ők, és néhány jó szándékú társadalmi szervezet tagjai kiáltják a közönyössé sívárodott, az elfásult világba: ma, tíz évvel a csernobili katasztrófa után is 15 olyan atomerőmű üzemel a világon, amelyben bármelyik percben megismétlődhet a tragédia; közel tíz millió ember szenvedett sugárszennyeződést! Csupán Ukrajnában 125.000 ember életébe került a felelőtlenség! Magyarországnyi terület vált művelhetlenné a volt Szovjetunió területén, 500 millió köbméter sugárszennyezett hulladék áll halmokban Ukrajnában. Az a 350 milliárd dollár pedig, amibe Csernobil helyreállítása kerülne a világnak: 120 évig fedezné a magyarországi nyugdíjak kifizetését...

Szakemberek szerint legkevesebb 300 évbe telik, hogy az eredeti állapot visszaálljon az érintett térségben.

Háromszáz évnyi felelősség.

Mindannyiunké.

Hírek, események

„Egészséges városok a jobb életért” Egészségügyi Világnap 1996. április 7.

Világszerte egyre többen élnek városokban – a század végére várhatóan a világ népességének több mint a fele kényszerül a gyors urbanizáció okozta olyan életkörülmények közé, amelyek ártalmasak az egészségre.

A túlszűfolttság, a nem megfelelő személtlerakó hely, a veszélyes munkakörülmények, a szennyezett levegő, a rossz közbiztonság mind-mind hozzájárulnak a városi élet általános kockázati tényezőihez, amelyek ma már egyre kevésbé elviselhetőek. Ez ellen a riasztó helyzet ellen az Egészségügyi Világszervezet Európai Irodája 1986-ban egy olyan mozgalmat indított el, melynek a legfőbb célja, hogy a városokban élő polgárok egészségének megőrzése és javítása a települési önkormányzatok döntéseiben meghatározó tényező legyen és ehhez a helyi erőforrások összefogása is megvalósuljon.

Az elmúlt tíz évben az Egészséges Városok Program világméretű visszhangra talált és több mint hatszáz város csatlakozott a mozgalomhoz akár közvetlenül, akár az adott ország nemzeti hálózatain keresztül.

Európában szinte kivétel nélkül minden országban működnek az Egészséges Városok nemzeti hálózatai vagy kezdeményezések történtek a program helyi beindítására.

Az Egészséges Városok Program arra ösztönzi a városokat, hogy vegyék komolyan az egészségmegőrzés folyamatát – dolgozzanak ki olyan az egészséget támogató közéleti politikát, amely előnyös az egyén és a környezet számára, és amely erősíti a közösségi összefogást ezen a téren. Az egészségmegőrzés ezen új stratégiái egyértelműen politikai, környezetvédelmi és társadalmi jellegűek.

Magyarországon 1989-ben alakult az Egészséges Városok Magyar Nemzeti Hálózata, amely 1992-ben országos szövetséget hozott létre. Az Egészséges Városok Magyarországi Szövetségében részt vevő városok számára a települési egészségvédelem széles nemzetközi tapasztalataitól a speciális kérdésekkel foglalkozó munkacsoportok ajánlásáig és a települések egészségvédelmi törekvéseinek országos szinten való megjelenéséig sok lehetőség van az együttműködésre és az egyre csökkenő ilyen irányú források mind eredményesebb felhasználására.

Az 1996. évi Egészségügyi Világnap alkalmából a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet - mint az Egészségügyi Világszervezet Európai Regionális Irodájának Együttműködési Központja felhívással fordult a városok polgármestereihez az együttműködés érdekében, valamint április 4-én a téma szakértőinek részvételével konferenciát szervezett.

Az Egészséges Városok Program az elmúlt évtizedekben bizonyította fenntarthatóságát és igen hasznos támogatását egy egészséges településpolitika megteremtéséhez Magyarországon és Európaszerte.

Írta: Dettre Erzsébet

Egy magyartanár feljegyzései

A Rákospalotai Leánynevelő Otthonban töltött két félév tapasztalatai

1994 márciusától júniusig, majd helyettesítőként 1995 márciusától négy hónapig dolgoztam a rákospalotai leánynevelő otthon általános iskolájában. Ez a néhány hónap ugyan rövid idő, a sors mégis úgy hozta, hogy az intézet életében több korszakot is átfogott. 1995 tavaszán az intézet igazgatója már nagyon beteg volt, s bár szinte utolsó percéig dolgozott, mégis egyre érezhetőbb volt a gazdátlanság, s egyre kínzóbbá vált az ő személyes jelenlétének a hiánya. Az 1994-95-ös tanév második félévét már nélküle kezdtük, s nekem, féléves kihagyás után visszatérve, nagyon szembeszökő volt, hogy az intézetben a szétesés milyen óriási mértékben fokozódott. Az egzisztencia-féltés, helyezkedés jelei váltak érezhetővé, párhuzamosan a tényleges feladatok elhanyagolásával, az oda nem figyeléssel, az információáramlás minden addiginál nagyobb hiányosságaival, a kényelmes, a nevelési elvek feladását vagy lazítását eredményező megoldásokkal.

Nem sokkal azután, hogy az intézetben tanítani kezdtem, jegyzeteket készítettem, de még csak a magam számára. Akkor még reménykedtem abban, hogy egy értekezleten megvitathatjuk az égető kérdéseket, már csak azért is, mert tapasztaltam, hogy elégedetlenségemmel, változtatási szándékkal nem vagyok egyedül. Aztán az értekezletek mindig lehűtötték lelkesedésemet, hiszen bármilyen problémát vetettünk fel, mindig személyeskedés, vagdalkozás, vádaskodás lett a vége. A legutolsó, 1995-ös tanévzáró összejevetel után határoztam el, hogy írásomat – engedve a felkérésnek – közreadom. Úgy tűnt, ez kell ahhoz, hogy hajdani kollégáimat saját és az intézet munkájának, céljainak, módszereinek átgondolására készítse. Mert a hiba egyrészt egyes, posztjukra talán nem a legalkalmasabb vezetők működésében, másrészt viszont az egész intézmény működési rendjében s a hazai gyermekvédelem rendszerén belüli helyének tisztázatlanságában rejlik. Akárhogy is van azonban, a dolgozók aktív részvétele nélkül nem lehet a problémákra megoldást találni, éppúgy, mint az érintett főhatóság szakmai kontrollja és segítsége nélkül.

Írásomat elkészülte után először az intézet jelenlegi igazgatójának, B. Aczél Annának adtam át, aki nem emelt kifogást közlése ellen, de kérte, előbb összdolgozói értekezleten vitassuk meg a dolgozatban felvetett kérdéseket. Az értekezlet lezajlott, s mivel a felvetett kérdéseket – annak általános hangsúlyozásán kívül, hogy mindez rosszindulatú hazugság – senki semmilyen módon nem cáfolta és nem is egészítette ki, apróbb stíláriis változtatásokkal és rövidítésekkel a tanulmányt közlésre bocsátottam.

Az intézetről általában

Magyarországon ez az egyetlen olyan intézmény, amely bűnelkövető fiatalok lányok korrekciós nevelését végzi. Vagyis a bírói ítélettel minimum egy évre idekerült fiatalokat ebben a börtönnél sokkal nyitottabb, sokkal kevésbé szigorú - bár bentlakásos, zárt - intézetben a társadalmi beilleszkedésre kívánják felkészíteni, oly módon, hogy a lányok személyiségkorrekciójával kapcsolatos tevékenységet pszichológus-team végzi, teljes körű egészségügyi gondozás mellett – amint azt a rákospalotai Leánynevelő Intézet máig érvényes Alapdokumentációjában az 1991/92-es tanévre kidolgozott munkatervben olvashatjuk. Hogy ez a cél mennyire valósul meg, arról lesz szó az alábbiakban.

A lányok

1994-95-ben az intézet falai között átlag hatvan gondozott - 18 javítóintézeti növendék (ebből négy-öt folyamatosan szökésben), 12 leányanya 18 csecsemővel és 10 utógondozott - élt, tanult s dolgozott.

Munkám során elsősorban a javítóintézeti növendékekkel kerültem kapcsolatba, hiszen az ő számukra kötelező az iskola, ezért róluk tudok a legbővebben írni. A fiatalkori bűnözés növekvő számának ismeretében – még ha a lányok aránya ezen belül jóval alacsonyabb is a fiúkénál – nyilván meglepő, hogy milyen kevés lányt utalnak a bírók kollektív nevelésre. Ezzel kapcsolatban pár évvel ezelőtt az intézet vezetésében is felmerültek a kételyek, ezért összehívták az ország összes ifjúsági bíróját egy tanácskozásra, ahol aztán kiderült, hogy mindössze ketten ismerték az intézetet, az itt folyó munkát, és tudták, hogy ide is lehet ítélni a fiatalkorú lányokat. Talán erre a tényre vezethető vissza az is, hogy a növendékek jellemző módon az országnak egy-egy területéről jönnek, míg van olyan megye, ahonnan csak elvétve találkoztam gyerekekkel (Vas, Zala, Tolna, Somogy, Baranya), holott a fiatalkorú bűnelkövetők helyi megoszlása nem feltétlenül ezt az arányt mutatja. Mint ahogy az arány sem bizonyítottan reális, miszerint a kb. 40 javítóintézeti növendék közül, akit egy év alatt megismertem, legfeljebb hat-nyolc nem cigány vagy félcigány származású. (Természetesen nem tudok pontos adatot írni, mivel ilyen jellegű nyilvántartás híján csak ránézés, vagy a gyermek beszéde, közlései alapján tudunk véleményt formálni etnikai hovatartozásáról.) A romák ilyen – már évek óta tartó – túltreprezentáltságának okai a cigányság lebukásának nagyobb esélyeitől kezdve a bíróságok elfogultságán keresztül a cigánycsaládok szocializáló hatásának hátrányos megítéléséig igen sokfélék lehetnek. Ezeknek a feltárása fontos szerepet játszhat a bűnözés megelőzésében, illetve a büntetésfajta célszerű megválasztásában, de maga a tény, hogy ott vannak, mindenképpen felveti a cigány szervezetekkel, közösségekkel való szorosabb – nemcsak a zenélésre kiterjedő – együttműködés, másrészt a cigányság tradíciói, kultúrája jobb megismerésének igényét. Jó lenne, ha ezek a szervezetek túltennék végre magukat a hatalomszerzés kicsinyes harcain, az egész cigányságot lejárató belső torzsalkodásokon, és többet törődnének azoknak a segítségével, akik valóban a társadalom leghátrányosabb helyzetű csoportjához tartoznak. Sajnos, ebben a vonatkozásban sem az intézet dolgozóinak, sem nekem nincs jó tapasztalatom a cigány szervezetek, politikusok tevékenységéről.

A lányok cigány származásukat az intézeten belül büszkén vállalják, sőt, nyelvük és zenéjük kicsit hátrországul is szolgál, ahova előlünk visszahúzódhatnak. Olyan erős ez a hatás, hogy azok, akik nem (teljesen) cigányok, vagy csak nem látszanak annak, időnként befestik a hajukat feketére, hogy cigánynak látszanak, átveszik a többiek jellegzetes szlengjét stb. Bár összesen egy-két tanulóval találkoztam, aki szeret olvasni, bizonyos cigány mesekönyvek, nyelvkönyvek vagy egyéb cigány tárgyú irodalom ez alól kivételnek számítanak, mert ezeket szinte mindenki szívesen böngészgeti. Ismerik az Amaro Dromot – a saját példányaimat mindig elkérik – és jól esik nekik, ha látják, hogy mi is érdeklődünk kultúrájuk, történelmük, szokásaik iránt. Szívesen tanítgatnak bennünket is a szavaikra, táncaikra.

A fentiek mellett ugyanakkor jellemző rájuk is a magyar cigányság életérzése, önmaguk és a cigányság lebecsülése (talán gyűlölete), ami miatt szinte a megérdemelt büntetésbe való belenyugvással emlegetik azt a sok iskolai csúfolódást, cigányozást, amit sokszor a tanárok tudtával kellett elszenvedniük. Az ezzel kapcsolatos keserű élmények azonban azt nem zárják ki (sőt, talán éppen előidézik), hogy ők maguk is találjanak olyan csoportot, amit

„megkülönböztethetnek”, nevezetesen a zsidókat. Bár nem győzik hangsúlyozni, hogy „ők is éppolyan emberek, mint a többi”, azért azt szeretik tudni a nevelőikről, tanáraikról, hogy ki zsidó, ki nem.

Fontos közös vonása az intézetünkbe utalt lányoknak, hogy bár összesen csak ketten voltak egész életükben állami gondozottak, szinte mindegyikük kapcsolatban állt már korábban is a gyermekvédelemmel – állami gondozottként, intézeti neveltként, örökbefogadottként stb. Ennek fényében kétségtelen felvetődik a jelenlegi gyermekvédelmi intézkedések hatásosságának kérdése, hiszen többségük éppen iskolakerülés, nehezen nevelhetőség vagy kisebb törvénysértések miatt került ki már korábban is a családból. (Ha csak az iskolai bizonyítványok tanúságára támaszkodunk is látható, hogy a bűnelkövetés nem derült égből villámcsapásként következett be, hiszen ha egy gyerek már első általánosban magatartására és szorgalmára is a legrosszabb minősítést kapja, és ez így megy tovább esetleg más iskolákban is, sejthető, hogy ott baj van. Hasonlóképpen figyelmet érdemel, ha egy addig jeles-négyes tanuló egyik napról a másikra leromlik, megbukik. Vagyis, lányaink nem a stabilan jó magaviseletű, közepesen vagy jobban tanuló diákok közül kerülnek ki.) Többségüknek nem ez az első törvénysértése, de a tizennégy év alatti gyermekek büntethetlensége és a megfelelő intézmények hiánya – úgy tűnik – a gyermekvédelmet is felmenti a kötelezettségei alól. Vagy súlyos esetben ott vannak a különleges nevelőotthonok...

Ha a gyerekek családját tekintjük, az esetek jelentős részében találkozunk egyszülős felállással korai haláleset vagy válás miatt, az azonban az esetek többségére jellemző, hogy van legalább egy anya, apa, testvér, nagyszülő, aki tehetségéhez mérten igyekezett eddig is gondoskodni róla és most is szeretettel várja vissza növendékünket. Ezt azért is fontosnak tartom kiemelni, mert a tömegtájékoztatás ezzel szemben – nyilván nem magától – olyan képet alakít ki az intézetről, mintha ott csupa elhagyott, otthon súlyosan bántalmazott gyerek lenne. Ez kétségkívül megfelel a javítóintézetek és általában a bentlakásos gyermekvédelmi intézmények fontosságának alátámasztására, de a valóságot nem egészen fedi. Ráadásul arról sem szabad megfeledkezni, hogy sok esetben már komoly férj-élettársi kapcsolata is van a növendéknek, vagyis érzelmileg korántsem olyan elhagyatott, mint azt sulykolják, ezzel szemben a bezártság, a szeretteitől való megfosztottság érzelmileg súlyosan frusztrálhatja.

Néhány – de úgy tűnik, ritka – esetben a bűnözés családi életforma, a szülők, testvérek ki-be járnak a börtönökből. Ez elsősorban, a lopást és az ahhoz társuló egyéb – néha erőszakosabb – bűnelkövetési módokat jelenti. Arról azonban, hogy ez valóban az a megélhetési bűnözés lenne, amiről a romló gazdasági körülmények kapcsán szoktunk beszélni, nem vagyok meggyőződve, sok esetben inkább úgy tűnik, a munkával nem tudnának olyan, az igényeiknek megfelelő életnívót biztosítani maguknak, mint lopással. Nagy baj, hogy ebben a családban a gyerekek eleve erre az életmódra szocializálódnak.

N.R. intézetben nőtt fel, s addig nem is volt vele különösebb baj, de 14 éves korában magához vette az édesanyja, aki a fent említett módon bűnözésből tartotta fenn magát. Nem telt bele egy év, a lányt is elkapták lopásért, s hozzánk került... Azóta, egyik „ballhét” a másik után követi el szökései alatt, legtöbbször családjának többi tagja – apja, anyja, barátja, testvérei – társaságában.

A lányok legnagyobb – főleg budapesti és nagyvárosi – csoportjára jellemző, hogy csavargás közben, a banda vagy élettársa hatására kapott rá a táskázásra, zsebezésre, rablásra, autófeltőrésre vagy üzleti lopásra. Nem szükségéből csinálják: számukra ez inkább játék, unaloműzés, sőt, szenvedély, amiről – saját bevallásuk szerint is – igen nehéz

leszokni. A legnagyobb hiba esetükben az unalom és a végtelen érzelmi sivárság. Ide tartoznak egyrészt a kimagaslóan jó képességű és a nem szegény családok gyermekei.

Végül vannak olyan, tradicionális cigány életmódot folytató családból származó lányok, akik számára az első lépést a bűnözéshez vezető úton a férj, az élettárs jelentette, aki – mivel ő maga nem szocializálódott a munkára – lopásra kényszerítette a vele élő kiskorú lányt.

Perspektivikusan nem tűnik szerencsésnek, hogy az általam megismert kb. 40 javító lány közül viszonylag sokan – tudomásom szerint nyolcan – voltak már anyák, vagy lettek azok intézeti tartózkodásuk idején. Egy-két kivétellel nem elsősorban a gyermek iránti olthatatlan vágy vezérelte őket a terhesség kihordásában, sokkal inkább a tradíció, a tudatlanság (már öthónapos volt a terhesség, mikor az intézetbeli vizsgálatnál kiderült), kényelem és az abortusztól való félelem. Érdekes, hogy a legtöbben – ha máshol nem, hát az intézeti egészségügyi oktatáson – hallanak a terhességmegelőzés különböző módszereiről, de sokan félnek a gyógyszerek mellékhatásaitól, másoknak viszont az uruk tiltja, hogy gyógyszert szedjenek, mert aki ilyen módon biztosítja a veszélytelen, szabad szexuális életet magának, az a lány szerintük nyilvánvalóan erkölcstelen. Az egészségnevelésnek a terhesség-megelőzésben nem sikerült nagy eredményeket elérnie; sajnos ugyanezt lehet elmondani az egészséges terhességgel kapcsolatos nevelésről is. Nem találok egyetlen növendékünkkel sem, aki leszokott volna a dohányzásról a terhesség idején. A már megszületett gyermekek többsége a szülői-gyámi felügyelettel kapcsolatos családi veszekedések tárgya, kórházak és rokonok között hányódva tölti élete első éveit, bár anyjuk általában ragaszkodik hozzájuk.

A lányok intelligenciaszintjük szerint igen különbözőek, a fogyatékostól az átlagon felülig. (IQ-juk az általam ismert esetekben 40-től 126-ig terjed) Negyvenből összesen 10 végezte el a 6. vagy magasabb osztályt, mire az intézetbe került. Elégé jellemző, hogy fegyelmezetlenek, rossz modorúak, igyekeznek ellenállni minden nevelési szándéknak, és szívesen szegik meg a társadalom (adott esetben az intézet dolgozóit) által megkövetelt vagy elvárt legalapvetőbb viselkedési szabályokat is. Kevesen vannak, akiknél érződik a tanároknak, nevelőknek való megfelelés szándéka, az elemi udvariassági szabályok betartására irányuló igyekezet, s még kevesebben, akiknél ez hosszú távon, s nemcsak egy kívánt cél - eltávozás elnyerése, szabadulás stb. – érdekében áll fenn.

Mentálhigiénés állapotukra legjobban a nagyfokú feszültség jellemző, aminek oka sok esetben neurotikus hajlam, vagy a kinti életkörülményeik zúr-zavarossága saját, eddigi keserves élményeik: rosszul működő család, bántalmazások, halálesetek, betegségek, válások, veszekedések, iskolai megaláztatások, szegénység, csavargás, élettársi kapcsolatok, terhességek, elhagyott kistestvér nevelése, korai gyermekvállalás, bűnözés, börtöntapasztalatok, homoszexuális viszonyok stb. 14-18 éves korukra ezek a lányok annyi – többségében negatív – élettapasztalatot szedtek össze, amennyi szerencsésebb embernek egy életre sem jut. Az eredendően labilis idegállapotot tovább rontja, hogy szinte mind előzetes letartóztatás után kerültek hozzánk, s bár volt, aki ezt az időt helyi, családi kis fogdában élte át, többségük azonban a Markóban, a Gyorskocsi utcában vagy hasonló, kevésbé familiáris helyen töltött hónapokat, esetleg nagykorú bűnözőkkel egy cellában, vagy éppen teljesen egyedül. Az előzetes meg az ezt követő minimum egy éves intézeti bezártság nyilvánvalóan jelentősen fokozza a feszültségeiket. Azt azonban nem lehet tagadni, hogy az utóbbi időben, mióta lazább az intézetben a fegyelem és a zártság, és kisebbek a követelmények a gyerekekkel szemben (korrekciós csoport megszüntetése, büntetések ritkulása stb.), csökkentek a feszültségek, nincsenek olyan nagy „balhék”, mint régen, cserébe viszont a növendékek kicsúsztak a nevelők kezéből.

A nyolc hónap alatt egyetlen növendékkel találkoztam, aki nem dohányzik; legtöbbször a szipuzást is megpróbálták már, vagy gyógyszerekkel kábítják magukat, s órákig tudnának mesélni a különböző szeszitalokról, meg az emlékezetes részegségeikről. Az intézetekben, börtönökben oly jellemző „falcolás” pedig itt is gyakori módszer a feszültségek oldására.

Javítóintézeti feladatok megvalósulása

A növendékek testi-lelki egészségének megőrzése

A javítóintézet természeténél fogva összetett, sokszor ellentmondásosnak tűnő feladatot lát el: a növendékeket testi-lelki egészségük megóvása mellett elkülöníti a társadalomtól (bünteti), miközben gondoskodnia kell oktatásukról, korrekciós nevelésükről és személyiségük fejlesztéséről. Vagyis célzottan és tudatosan kell foglalkoznia a beutalt gyerekek fejlesztésével, amit a működési szabályzat szerint vállal is. A pszichológiai gondozás speciális módszereit érvényesítjük a gondozottak különböző köreiben. Az egyéni terápiába minden rászoruló fiataalt be kell vonni, de a csoportterápiás foglalkozásokat (a javítóintézeti nevelteken kívül) az utógondozottak és a leányanyák kis csoportjaiban is megszervezzük.

A pszichológiai gondozás fontos feladata a különösen nehezen nevelhető növendékek, továbbá a neurotikus vagy más, egyéni problémával küszködő fiatal segítése. A pszichológusok ezen kívül biztosítanak rendelési időt az őket problémáikkal felkereső gondozottak számára. Fontos, hogy a pedagógiai munkát közvetlenül is segítse a pszichológiai diagnosztika - mindhárom gondozott körben, de leginkább a javítóintézeti neveltek esetében.

A fenti szép célokkal szemben az intézetben folyó lelki gondozás kérdését egy szóban is el lehet intézni: nincs. Összesen egy pszichológus van, aki az újonnan bekerülő lányok intelligencia-vizsgálatát végzi el, időnként egy-egy növendéket visszahív kis beszélgetésre, és az egy év leteltével elkészíti szabadulására, illetve további benntartására vonatkozó javaslatát. Rendelés, krízis- illetve krízismegelőző terápia és személyiségfejlesztő program semmilyen formában nincs. Ehhez nemcsak több szakemberre, de az intézetbe érkezéskor alapos pszichológiai, pedagógiai és pszichiátriai vizsgálatra is szükség lenne, amelyek eredményéből prognosztizálhatnák a lehetséges fejlesztés irányait. Minden gyerek elé saját mentális-, lelki- és egészségi állapotának és korának megfelelő, reális célokat tűznének ki, összhangban az intézet, mint rendszer működésével, ezt vele is tudatosítanák, és ennek érdekében dolgoznának valóban team-munkában az első perctől kezdve. Sajnos pillanatnyilag ilyesmiről még igényként sem hallottam, sőt a fejlesztés annyira személytelen, hogy még a meglévő pszichológiai diagnózist sem veszik figyelembe a gyerek oktatása-nevelése során. Valójában nem is tudom, ki olvassa el, hiszen a tanáriba el sem jut, vagy az iskolavezetőnél elakad.

Ilyen körülmények között a lányok teljesen magukra vannak hagyva a feszültségeik feloldásában, amit a maguk módján – feleselés, kiabálás, engedetlenség, üvegtörés, „falcolás” - meg is tesznek. Mi mindössze annyit teszünk, hogy az ilyesmiért büntetünk, mire ők még idegesebbek, mire mi még többet büntetünk. Ezen a területen tehát mindenképpen előre kellene lépnie az intézetnek.

1994-ben egy-két lányt súlyos problémára utaló, végletes viselkedése miatt kivittek kezelésre az Országos Pszichiátriai Intézetbe. A kezelés során teljesen elkábultak, mikor pedig a gyógyszerek hatása elmúlt, újra olyanok lettek, mint annak előtte. 1995-hen kevesebb ilyen súlyos magatartászavart észleltek, közülük említésre méltó két eset. P.Cs. szökésekkel tarkított, mozgalmas két és fél évet töltött addig az

intézetben, mely – családjának instabilitása miatt – az egyetlen biztos pont az életében, még ha természetesen lázadzik is ellene. Az idők folyamán – családi bajai és talán a félve várt szabadulás közeledése miatt – feszültsége egyre fokozódott, szinte kezelhetlenné vált. Bár a vele foglalkozók közül senki sem vitatta, hogy pszichológus vagy pszichiáter beavatkozására van szüksége, semmiféle intézkedés sem történt ez ügyben. Maradt a büntetés és az újabb szökések...

K. T. esetében – akivel instabil lelkiállapota miatt rengeteg baj volt mindvégig és az intézeti tanács - főleg a nevelők szavazata alapján javasolta szabadlábra helyezését – szakembereink nem kis szégyenére éppen a szabadon bocsátásáról rendelkező bírónőnek kellett pszichiátriai kezelésről intézkednie. Ez azért is hiba, mivel a pártfogó, szemben a zárt intézettel, nem tudja garantálni, hogy a gyerek meg is jelenjen a kezelésen.

Fontos feladata lenne az intézetnek a lányok speciálisan a bűnhöz, bűnözéshez való viszonyának korrigálása, a személyes felelősség érzésének felkeltése is. Ilyesmiről szó sem esett ottlétem alatt, az elkövetett tetteket szemérmes hallgatás burkolta, kivéve, ha valamelyikük maga beszélt róla; a lányokat pedig mintha csak szociális okból beutalt gondozottaknak tekintették volna.

A nevelők, pedagógusok nem is igen tudják, hogyan reagáljanak az ilyesmire, mint ahogy arra sem, ha mondjuk a csoportos kimenők alkalmával történik lopás. Az esetek többségében figyelmen kívül marad az egész, legfeljebb a lopott holmit „foglaljuk le”.

Egy alkalommal éppen tőlem loptak el pár ezer forintot. Én magam - nem tudván pontosan, tényleg az iskolában tűnt-e el a pénz – nem is szóltam róla senkinek. Csak a nevelőktől tudtam meg az igazságot, akik a csoportokban folyó pletykákból egészen pontosan megtudták azt is, ki volt a tettes. Az eset természetesen mindenféle következmény nélkül a feledés homályába merült, annyira tehetetlenek voltunk mindnyájan.

Az egészségügyi ellátás terén lényegesen jobb a helyzet, hiszen az intézet lehetőségeihez mérten orvosokat, ápolónőket alkalmaz. Az ápolónők főállásban dolgoznak és huszonnégy órás ügyeletet biztosítanak. Ellátják a kisebb eseteket, gondozzák a betegeket, és a külső rendelőkbe is ők viszik ki a javító lányokat. Az már anyagi kérdés, hogy kevesen vannak, ezért nem mindenkit tudnak azonnal ellátni, és sürgősségi sorrendet kell felállítaniuk. Ennek tudható be, hogy tavaly egy-egy fogfájós növendéknek napokig is szenvednie kellett, míg kivitték az orvoshoz, mert sürgősebb ügyeket kellett előre venni. (Addigra pedig a lyukas foggal már nem lehetett mást csinálni, ki kellett húzni. Legalábbis a tapasztalat ezt mutatja, hiszen minden egyes alkalommal húzással oldódott meg a probléma.) Az orvosok – nőgyógyász, belgyógyász és most már fogorvos is – mellékállásban, hetente egyszer jönnek az intézetbe. (1994-ben még volt pszichiáter is, aki azóta elment.) Az persze más kérdés, hogy az intézet mit tud kezdeni egy olyan súlyosabb betegséggel, ami nem kíván feltétlen kórházi kezelést, de gondos ápolást, vagy például diétát igen. Képes-e az elkezdett ápolás folytatására, a diéta biztosítására? Nem biztos, hogy jellemző, de megtörtént eset az alábbi is:

Egy növendékiünknel hasnyálmirigy-gyulladást diagnosztizáltak, ami szigorú diétát követel, de nem tartották bent a kórházban. Nevelői, ápolói a súlyosan fogyatékos lány saját belátására bízták diétáját, annyit mondtak csupán, hogy ne egyen olyan ételt, amitől rosszul van – de még csak le sem írták neki, melyek ezek az ételek. Maga az érintett nem is tudja, mi baja van, a mai napig epésnek hiszi magát, nem diétázik, és gyakran rosszul van.

Az intézetbe járó orvosoknak tapasztalatom szerint a szokásosnál is nagyobb türelemmel, empátiával kell rendelkezniük. Ezek a fiatalok ugyanis nem szocializálódtak az orvoshoz járásra, az átlagnál jobban félnek is tőle. Egy-egy injekciót vagy egyéb fájdalmasabb beavatkozást a legnagyobb cirkuszok: hisztéria, tiltakozás, kirohanás a rendelőből előznek meg. A nőgyógyásznál a helyzet még rosszabb, gyakran megvizsgálni sem engedik magukat. Ezen persze nem lehet csodálkozni, hiszen ez az a hely, ahová a legfelvilágosultabb, legintelligensebb, legöntudatosabb felnőtt nők, anyák sem szívesen járnak, hát még ezek a gyereklányok, akik oly sokféle, számunkra nehezen magyarázható szokást, tilalmat, szemérmert hoznak magukkal. Szinte felnőtt, sőt, anya létükre a legtöbben még görcsoldót, tampont kérni is szégyellnek a férfi tanároktól, nevelőktől, s a nőktől is csak a legnagyobb titkolózás közepette. (Ez elég problémás akkor, mikor csak férfi éjszakás gyermekfelügyelő van velük.)

Mindezt még akkor is tudomásul kell vennünk, ha közben tudjuk, a kérdéses leány kint prostitúcióval kereste saját és udvarlója kenyerét, vagy nemi erőszakban való részvétel miatt került hozzánk. Nekünk a lányok szemérmérszétét, félelmét, emberi- és női méltóságát tiszteletben tartva, különös tapintattal kell megértetni az egészségügyi beavatkozás fontosságát (esetleg pszichológus, segítségével). Semmiképp sem úgy, hogy a gyerek az orvosnál úgy érezze magát, mint az inkvizíció előtt...

Egy esetben tanúja voltam, amint az ápolónő megígérte a fogyatékos lánynak, aki nem engedte megvizsgáltatni magát a nőgyógyással, hogy kiviszik a kórházba, és ott majd lefogják kezét-lábát. Birkózás lesz – mondta, s ebben a jelen levő nevelők is megegyeztek. Mintegy megnyugtatóképpen még hozzáfűzte azt is, hogy azért nagy baj nincs, mert a lány aláírta, hogy saját felelősségére tagadja meg a vizsgálatot.

Figyelembe véve a bent lakók összetételét, egészségügyi körülményeit, szocio-kulturális háttérét, nagyon jó lenne, ha szintén szakemberek vezetésével anyaságra felkészítő foglalkozásokat tudnánk tartani (nem tévesztendő össze a szexuális életről szóló pusztán biológiai aspektusú felvilágosítással, ami az iskola keretében működik is), valamint az egészséges életmódról szóló felvilágosítást.

(Következő számunkban folytatjuk)

Írta: Molnár László

Kistérségi együttműködés a humánszféra szakterületein

Ez év február 22-23-án országos konferenciát rendezett Székesfehérváron a Fejér megyei Önkormányzat a címben foglalt témával.

Az együttműködés létjogosultságának, lehetőségeinek és kényszerének jellemző tendenciáit elemezték a résztvevők a kultúra, az oktatás, az egészségügy és a szociálpolitika területén. Az aktualitást részben a humánszféra válságos helyzete, részben pedig a térségek, és azon belül az egyes települések közötti égbekiáltó egyenlőtlenségek adták. A közigazgatás jelenlegi struktúrája és várható programja a lehetőségek egyfajta keretét is meghatározta.

A tanácskozás pozitív szellemisége jórészt abból fakadt, hogy az együttműködést önmagában értéként tudták elfogadni a résztvevők.

Dr. Világosi Gábor államtitkár (BM) a regionális együttműködésről szólva egy vizsgálat tapasztalataiból kiemelte az önkormányzatok szervezett együttműködésének alacsony fokát. Ennek hátterében vélhetően az áll, hogy az önkormányzatok még féltve őrzik megszerzett önállóságukat. Tipikus példa volt erre a rendszerváltást követően az önálló kis iskolák létrehozásának, újraélesztésének nagy lelkesedése, szemben az együttműködés racionális szemléletével. Aztán a fenntartó önkormányzatok hamar ráébredtek, hogy az önállóság lelkesítő élményével szemben egy osztatlan, összevont 10 fős osztály (iskola) működtetése illúzió. (A tanulóknak ilyenformán nyújtható oktatás színvonaláról nem is beszélve.)

Ott, ahol gyors eredmény várható – gazdasági, kereskedelmi területen -jobb az együttműködési készség. Példa erre a Balaton, a Velencei-tó, a Tisza-tó környéki önkormányzatok együttműködése az idegenforgalom fejlesztése érdekében. Ugyancsak érvényesül ez a határmenti települések esetében, a vámszabadterületek, határátkelők létesítésében.

Az a felismerés, hogy a közvagyon gazdagabb társulásban működtetni, önmagában kevés. Sajnálatos, hogy pénzühiány miatt az utóbbi időben lelassult az együttműködés. Néha csak egyszeri nagyobb beruházás kellene ahhoz, hogy a szétaprózott, alacsony határfokú önálló működtetést kiváltsák. Persze ehhez az autonómia kontra gazdaságosság gyakran csak vélt ellentmondását kell(ene) meghaladni.

A létező együttműködések formáját tekintve a szövetségek, alapítványok és a jogi személyiség nélküli (nem formalizált) kooperációs megoldásokkal találkozunk.

A jövőben kívánatos társulási formák lehetnének a többszereplős, a civil szférával is kooperáló változatok, melyben jogi és természetes személyek, külföldi közalapítványok vennének részt.

Tipikus regionális együttműködési terület a környezetvédelem, településközi az oktatás. A gyermekvédelmi törvény nyomán mindkét változatra szükség lehet a speciális – jelenleg különleges gyermekotthoni funkció ellátásához.

Szabó Lajos az MKM főtanácsosa a Kistérségi Együttműködés a Közoktatásban című előadásában többször is hangsúlyozta, hogy a kötelező közszolgáltatások – ide tartozó az alapfokú oktatás - módját az önkormányzatok szabadon választhatják meg. Az összevont, osztatlan iskolák nagy száma, szemben azzal a ténnyel, hogy 10 év alatt 300 ezerrel csökkent az általános iskolás körosztály létszáma, érzékelteti az ellentmondást.

Nézete szerint a közoktatási feladatok társulásban történő ellátása ellen hat az is, hogy a társulás sokakat a rossz emlékű körzetesítésre emlékeztet.

Dr. Fehér Miklós, a Magyar Orvosi Kamara elnökhelyettese az egészségügyi ellátásban lehetséges együttműködésről és az azt akadályozó körülményekről beszélt.

Számos nehézség forrása, hogy a szakellátás önkormányzati feladatai rosszul, hiányosan definiáltak. Az egészségbiztosítás normatív alapon finanszíroz, a fenntartó önkormányzatra pedig a fejlesztés, az amortizáció követése hárul. Ezért az utóbbira, a nem normatív alapon felmerülő költségekre rendszerint nincsen önkormányzati fedezet. Szétválasztotta a szakmai és a területi együttműködés kérdését.

A szakmai együttműködés keretében említette a házi orvosok együttműködésének egyelőre csak az elképzelt *minőségi biztosítási köröknek* nevezett formáját. (A jövőben a gyermekvédelmi szakma sem engedheti meg magának, hogy minőségi biztosítási rendszerét ne dolgozza ki.)

Az egészségügyben *kényszer együttműködéssel* is találkozunk, különösen, ha bezárás fenyegeti a kórházakat. A kényszer együttműködés megítélése, minősítése általánosságban nem adható meg, csak egy-egy konkrét eset kapcsán. (A balassagyarmati kórház esetén megmentését a szakma pozitívnak minősítette.)

Dr. Makara Péter, a NEVI igazgatója a *térbeli egyenlőtlenségek* életmódban, kultúrában tettenérhető sajátosságairól beszélt. Azokról az egyenlőtlenségekről, amelyek például Bács-Kiskun vagy Szolnok megyében Szíriához hasonlítható, míg Győr-Moson-Sopron megyében Belgiumhoz hasonló életkilátásokkal kecsegtetik a lakosságot.

A tartósan fennálló térbeli hátrányok a lakosság tartós deprivációját eredményezik. Ennek enyhítésére az együttműködés csak korlátozottan gyógyír, valódi és tartós felemelkedése a hátrányos régióknak csak konzisztens társadalmpolitikától várható.

Dr. Illés Iván, az MTA Regionális Kutatások Központ igazgatója összehasonlító elemzését nyújtotta a nyugat-európai és a kelet-európai közigazgatási modellek kialakulásának.

Az egyes szintek- régió, kistérség, megye – fejlesztési elképzelésének kialakításakor tudni kell, hogy az európai rendszerrel komfort régiókat kell Magyarországnak felmutatni az EU-csatlakozáshoz. A nem önkormányzatiságon alapuló régióknak és a megyéknek egymás mellett kell létezniük.

A centrális alárendeltségű szolgáltatási és államigazgatási funkciók szakterületenkénti szétválasztása (például: pénzügy, mezőgazdaság, gyámügy) és a szükségleteknek megfelelően egyes funkciók regionális szintre emelése sokkal racionálisabbnak tűnik a jelenlegi megyei szintre szervezett közigazgatási hivatalokba gyömöszölnél.

Közigazgatási értelemben a járások visszaállítása nem lehet cél, de megtartva a járás eredeti jelentéstartalmát (egy nap alatt bejárható) más, az állampolgárok által gyakrabban igénybe vett fontos intézményeknek könnyen elérhető körzetben kell lenniük.

Az állampolgárok igényeihez kellene igazítani az egyes szolgáltatások területi egységekhez rendelését, azaz mi kerüljön a régió, a kistérség, a megye, a város, a település szintjére. (Nyilvánvalónak látszik, hogy idegsebészetet regionális, orr-fül-gégészetet megyei és a házi orvosi ellátást a település/kerület szintjén kell biztosítani. Magától értetődőbb lehetne a megyei és a városi szintek együttműködése.)

A plenáris előadásokat követően a humánszféra egyes területeinek együttműködési lehetőségeiről szekciókban folytatódott a munka.

A gyermekvédelmi törvény várható elfogadása majd fokozatos bevezetése kapcsán a területi gyámügyi kapcsolatokkal foglalkozó szekció fontosabb észrevételeit emelném ki.

Szegedi Zoltánné, a Fejér megyei GYIVI igazgatója, Katonáné dr. Pehr Erika, a Népjóléti Minisztérium főosztályvezető-helyettese és dr. Laczkovits Mária, a Legfőbb Ügyészség ügyésze bevezető gondolataikkal – a törvénytervezet még több ponton vitatható

kérdéseivel, az ENSZ gyermekjogi egyezségokmány mérvadó elvárásaival és a törvény várható teljesülésével – inspirálták a résztvevő, jórészt gyámhatósági munkatársakat és a közigazgatási hivatalok képviselőit.

„A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe első sorban” – az ENSZ-egyezmény e passzusa adta azt a gondolkodási keretet, melyben az aggályok megfogalmazásra kerültek:

- a gyámügyi igazgatási ügyekben első fokon a közigazgatási szervezeti rendszeren belül, önálló hivatali egységként működő gyámhatóságok lássák el az önkormányzatok *szolgáltató feladataitól* elváló állami, hatósági feladatokat

- a hivatásos gyám kinevezése maradjon az általános, ettől eltérően a gyámhatóság mérlegelése alapján lehessen más, a gyermek gondozását közvetlenül ellátó személyt gyámként kirendelni

- a törvény elfogadását követően a végrehajtási rendeletek kiadása, az egyes feladat- és hatáskörök, valamint a szakmai normatívák meghatározása időben történjen meg.

- az új feladatok ellátásához a szakemberek posztgraduális képzése tervszerű és anyagilag támogatott legyen

- a szakmai feladatok teljesítéséhez a pénzügyi normatívák is jelenítődjenek meg

- garantálja a törvény a területi Gyermekjóléti Szolgálatok kiépülését, ellenkező esetben – prevenció hiányában - a gyámhatósági beutalások jelenlegi gyakorlatában érdemi változás nem várható

- a gyermekvédelemben dolgozó köztisztviselők és közalkalmazottak bére és pótlékrendszere preferálja a specifikus többletfeladatokat.

Írta: Monspart Éva

NE NÉZZÜK TÉTLENÜL!

Járványok és betegségek ellen védőoltásokkal igyekszünk biztosítani gyerekeink egészségét. Úgy gondolom, hogy a fogyasztói társadalom káros hatásai ellen is fel kellene őket valahogy vértetni, ne legyenek olyan kiszolgáltatottak. A legjobb védőpajzs: a tudás.

A hirdetések célkeresztjében: a gyerek.

Aki löfegyvert tart kezében, először a kereső szálkeresztjét irányítja a célra. A reklámok tervezői gyakran a gyerekekre irányítják ezt a célkeresztet

Sokan panaszkodunk – leghangosabban talán a környezetvédők – hogy városban úton útfélen, reggeltől estig kép, hang formájában mennyi hirdetés bombázza a kiskorúakat, akik ennek ki vannak szolgáltatva. A reklámszakemberek ugyanis a legkifinomultabb pszichológiai fogásokat vetik be annak érdekében, hogy a legifjabbakat is mennél előbb sikerüljön a fogyasztók táborába terelni.

Az üzletekben az árút nem csak úgy tetszés szerint, hanem viselkedés-lélektani felismeréseknek megfelelően helyezik el. Gondoljunk csak arra, hol vannak az apró játékok, édességek? A pénztár közelében, hogy amíg az anya vagy apa várakozik a sorban, a gyerekek legyen ideje észrevenni, s erőszakoskodni, hogy ezt szeretné, azt szeretné.

A televízió reklámjai érzékeinkre hatnak, szemnek, szájnak, orrnak, bőrnek fantasztikus élvezeteket ígérnek: szépség, illatok, ízek, tapintás... Korlátozhatjuk a gyerekek tévészését, de teljesen akkor sem óvhatjuk őket ezektől a hatásoktól.

De mivel a gyerekek úgyis nézik ezeket a reklámokat, miért ne fordítsuk azokat egy másik irányba? Ha már kikerülni úgy sem tudjuk, mért ne vonjuk be őket az oktatásba? A reklámok ürügyén egy-két lépésben azonnal eljuthatunk a legfontosabb környezeti kérdésekhez: hulladék, levegő-, víz-, talajszennyezés, közlekedés, energia, kimerülő erőforrások.

A kérdés iránt érdeklődő tanár talán ebben az esetben szögre tudja akasztani a hagyományos tudásosztó szerepet (ami egyébként egyes tantárgyak esetében nem is igazán célravezető módszer), és képes másként fellépni Itt más módszerekre van szükség, inkább az animátor, a vitavezető szerep alkalmas. Valójában csak útmutatóként kell működnie, aki a beszélgetésben nem uralkodik, csak ügyesen irányítja azt. Az új szempontú megközelítés inspirálja, továbbgondolásra ösztönzi a gyerekeket, és a kérdések nyomán ők maguk fogják megfogalmazni, hogy milyen értékeket tartanak fontosnak.

A szupermarketeket a reklámszakemberek úgy tervezik meg, hogy előbb alaposan tanulmányozták az emberi természet gyengeségeit. A pénztárnál persze ezeknek az árát is jól megfizetjük.

Kihhasználják például azt az ismert tényt, hogy az európai kultúrkörben élő emberek 70%-a, amint belép egy eladótérbe, ösztönösen jobbra indul el, és körkörösén mozog az óramutató járásával ellenkező irányba. A polc előtt állva először a jobb oldalra nézünk, és a jobb kezünkkel nyúlunk az áruért. Persze mindezt figyelembe veszik az áruk elhelyezésénél. Ami drága, az kerül a kezünk ügyébe, a szemmagasságba. A megfigyelések szerint nyolcszor annyiszor nyúlunk ilyen helyre, mint máshová. Azt már tapasztalatból tudjuk, hogy ami olcsó, és hétköznapi, mint a liszt, só, cukor, az a polc aljára kerül. Azt úgyis megtaláljuk.

Még a zene sem véletlen! Ha a szívverésnek megfelelően (kb. percenként 72 dobbanás) a ritmus is hasonló, az megfelel az egészséges kiegyensúlyozott ember pulzusának. Ez az

akusztikus kulissza arra hivatott, hogy felfogja a stresszt, megnyugtasson, de ugyanakkor ne andalítson el annyira, hogy ne tudjuk felfogni a minket érő vásárlásra buzdító ingereket. A pénztár előtt ott várnak a gyerekcsábító és szülőt kétségbeejtő apróságok, édességek, feleslegességek.

A tegnapi látott reklámban szereplő áru felbukkanása az üzlet polcán újabb birtoklási vágyat ébreszt.

TV- vagy újságreklám elemzése

A pedagógus, szülő könnyen találhat ötletet arra, miképpen lehet ugródeszkának használni a hirdetések, hogy más irányba terelődjön a gyerekek figyelmé. Megvitathatjuk például, hogy a reklám kihez szól, miért van rá szükség, mit tudunk meg az árurol, mit tartalmaz, miért egészséges, ha nem egészséges, kiderül-e ez a reklámból, és hogyan, van-e ami pótolhatja, barátainknak van-e, netán önbizalmunk növelésére van rá szükségünk? A kérdések sorjázhatnak.

Írta: Dettre Erzsébet

PHARE – Hátrányos Helyzetű Fiatalok Projekt

Egy ország gyermek- és ifjúságpolitikájának sarkalatos kérdése, hogy milyen perspektívát tud nyújtani a felnövekvő nemzedéknek. Magyarország ebből a szempontból elég hátrányos helyzetben van, mert a fiatalok, akik az elmúlt évtizedben azt tapasztalták, hogy szüleik a megrokkánásig, napi két-három műszakban dolgoztak csupán a megélhetésért, ma már azt látják, hogy számukra még ez a verejtékes küzdelemmel megszerezhető biztos szegénység is csak vágyálom lett, hiszen a robbanásszerű átalakulások miatt már csak a legpiacképesebb szakképzettséggel és főleg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők remélhetik, hogy dolgozóvá válhatnak. De hol fognak munkát találni azok a hátrányos szociális helyzetű, esetleg valamilyen szubkultúrából származó fiatalok, akik beilleszkedési problémáik, predeviáns, deviáns viselkedésük miatt már az – átlagra szabott – általános iskolát is csak nagy nehézségek árán tudják – vagy nem is tudják – befejezni? A hagyományos szakképzési rendszer felbomlása miatt ők nem is remélhetik, hogy képesítést szerezhetnek. Ezekre az égető kérdésekre reagáltak legérzékenyebben és leggyorsabban a nevelőotthonok és a dolgozók általános iskolái – mivelhogy legközvetlenebbül ők találkoztak a halmozottan hátrányos helyzetű fiatalokkal. Már 8-10 évvel ezelőtt megpróbálták – a rendszer kereteit feszegetve – 9., 10. osztályokban „parkoltatni” a felsőbb iskolából kimaradt fiatalokat, hogy legalább addig ne az utcán legyenek, vagy – ha módjuk volt rá – egy-két éves szakmai orientációs és előképző tanfolyamokat szerveztek számukra, megvetve ezzel a speciális szakiskola intézményének alapjait.

Munkájukhoz nagy lendületet, önbizalmat és szakmai segítséget jelentett az az 1990-ben tartott veszprémi országos konferencia, ahol gondjaikat egymással, minisztériumi szakemberekkel és a német BBJ (Fiatalok és Fiatal Felnőttek Kulturális és Szakmai Képzését Előmozdító Egyesület) egyik vezetőjével, Péter Collingroval megbeszélhették és meghatározhatták a jövő legfontosabb tennivalóit. Nem kis részben e konferencia hatására év végére már közel 200 kezdeményezés létezett az országban.

Sikerei és a halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok szakképzésében elfoglalt kiemelkedő szerepe ellenére a speciális szakiskola intézményét mind a mai napig nem sikerült hivatalosan teljesen elfogadtatni. Míg ugyanis a közoktatási törvényt követő szakmai felháborodás hatására az 1995-ös szakképzési törvény megemlíti, mint lehetséges képzési típust, a közoktatási törvényből még mindig hiányzik az az egy mondat, ami a megfelelő finanszírozást biztosítaná.

Ezért is van óriási jelentősége az Európai Unió támogatásának, amit a Munkaügyi Minisztérium irányításával meghirdetett PHARE Hátrányos Helyzetű Fiatalok Projekt nyújtott 20 intézmény 21 kezdeményezésének.

A program - melynek keretében összesen 1,6 millió ECU-t osztottak szét 1994-ben indult és 1996. december 31-ig tart. Az eddigi tapasztalatok mérlegét vonta meg az a sajtótájékoztató, amit a Munkaügyi Minisztérium képviselői, külföldi szakértők és a támogatott projektek képviselői tartottak 1996. március 19-én a Róbert Károly körúti nevelőotthonban, melynek szakiskolája szintén a támogatottak között van.

A nyertes képzési programokban jelenleg összesen 1274 fiatal vesz részt, ami nem túl nagy szám a középfokú beiskolázási szempontból veszélyeztetett fiatalok – Benedek András helyettes államtitkár által említett -25%-os arányához viszonyítva (a nyugati országokban ez az arány 10% – ám, ha figyelembe vesszük, hogy a tapasztalatok szerint az ilyen

intézményekből kikerülő fiatalok kb. 40%-a belép a szakközépiskolába, akkor nagyon pozitív fejlemény).

A pályázattal megszerzett pénz – mint Kompaktor Emília projektvezetőtől megtudtuk – hármas cél megvalósítását kívánta támogatni: eszközök, oktatási berendezések vásárlása, a képzés személyi feltételeinek javítása és nemzetközi kapcsolatok kiépítése. Ezek az anyagi-szellemi javak a támogatott intézményeknél maradvá még hosszú ideig segíthetik munkájukat, vagyis a program 1996-ban nem zárul le...

Mint az újságíróknak kiosztott impozáns magyar-angol nyelvű színes tájékoztató füzetből kiderül, a programban résztvevő intézmények – melyek területileg az ország háromnegyed részét lefedik, fehér foltokat csak Somogy, Tolna és a határos megyék területén hagyva - igen sokfélék: van közöttük Kolping iskola, regionális munkaerő-fejlesztő és -képző központ, nevelőotthon, egyházi fenntartású iskola (a Szalézi Rend kazincbarcikai Don Bosco Általános és Szakiskolája) és börtön (a tököli fiatalkorúak börtöne, amely azonban modellértékűnek szánt programját csak ezután fogja megvalósítani, ezért a tájékoztatón nem esett szó bővebben róla).

Az oktatott szakmák többsége hagyományos, kis- vagy kézműipari tevékenység: kőműves, szobafestő, bórdíszműves, varró, virágkötő, szőnyegszövő, lakatos, gépjavító, fazekas, vályogvető, szakács, könyvkötő, asztalos, víz-gáz-villanyszerelő, nyomdász, bolti eladó. Egy-két helyen oktatnak számítógép-kezelést, és egyedül Ózdon a Szabó Lőrinc Általános és Szakiskolában bevezették a roma származású leányok részére a házi betegápoló-, szociális gondozó- és nevelőszülő képzést. Az oktatást végén a fiatalok általában alapfokú szakmai vizsgát vagy szakmunkásvizsgát tehetnek.

A mesterségek kiválasztásánál az igények felmérésén és a helyi sajátosságokon kívül (milyen képzési hagyományokkal rendelkező iskolára települt rá az új program) figyelembe kellett venni a bekerülő fiatalok alacsony alapképzettségét és tanulással szembeni ellenérzéseit. Ez magyarázza a kézműves-foglalkozások hagyományának általános továbbélését. Nem lenne célszerű ugyanis ezeket a fiatalokat nagy elméleti felkészültséget igénylő szakmákkal terhelni és elbátortalanítani. Mindezt egy kérdésre válaszolva Lukács Barnabás, a Don Bosco igazgatója mondta el, hozzátéve, hogy a tőlük kikerült varrók és kőművesek még mindig találtak munkát. Az iskola felvételi követelményeiről szólva csak egyet emelt ki: azt, hogy minél rosszabb legyen a gyerek. Ami persze azzal a kötelezettséggel is jár, hogy az iskolának fel kell vállalnia a magatartási problémákat éppúgy, mint a családi-szociális bajokat. Nem mehetnek el szó nélkül amellet, ha egy tanítványuk éhesen vagy kabát nélkül jár iskolába, vagy, ha éppen napokig nem is jár. A komplex mentálhigiénés, szociális gondozás a képzés mellett nem szorulhat háttérbe, sőt, vele egyenrangúnak kell lennie.

Ezt az elvet a PHARE program is magáénak vallja, kimondva, hogy minden oktatási, képzési intézménnyel szemben hármas követelmény áll fenn: felmérni a munkaerő-piaci helyzetet: megvizsgálni, milyen képességekre, képzettsége van a fiataloknak szükségük ahhoz, hogy egy demokratikus társadalom aktív, cselekvő tagjai lehessenek, és hozzásegíteni őket képességeik és személyiségük optimális kifejtéséhez.

Hogy a mostani tájékoztatón mégis inkább csak a szakképzésről esett szó, annak az a magyarázata, hogy a pályázat főleg ezt támogatta, ám a résztvevők bíznak abban, hogy a Művelődési Minisztérium irányításával is hamarosan indul egy PHARE program, és az lehetőséget ad majd a komplex, egyéni segítségre is.

A sajtótájékoztató idején kiállításon mutatták be a nyertes intézmények fiataljainak a szakképzés keretében előállított kézművestermékeit (bórdíszművek, kerámiák, ruhák, nyomtatványok), amelyek valóban piacképes minőségűek. És igen jó referenciát jelentett a

Róbert Károly körúti nevelőotthon szakácstanulójának is a svédasztalon feltálalt sok csodálatos hidegtál, saláta és az ehhez társuló kedves, udvarias felszolgálás.

Írta: Baranyi Péter

Pista

A személyiség vizsgálata egy állami gondozott gyermek esetében

*„Zord bűnös vagyok, azt hiszem, de jól érzem magam. Csak az zavar a semmiben, mért nincs bűnöm, ha van. „
(József Attila)*

Bevezetés

„Bár ma az állami gondozottak kétharmada intézetekben él, a népjóléti tárca gyermekjóléti elképzelései szerint csupán a gyermekek 5-8 százaléka maradna nevelőintézetben, a többiek nevelőszülőknél, befogadó családoknál helyeznék el.”¹

A Népszabadság tudósítója kezdte így az állami gondozottakkal kapcsolatos híret, és végiggondolva nevelőotthoni tapasztalataimat, a gondozottak mentális állapotát, csak egyet érteni tudok a Népjóléti Minisztérium álláspontjával. Munkám során több intézménybe sikerült betekintnem, több helyről érkeztek nevelőotthonunkba vendég gyermekek, s azt állapítottam meg, hogy néhány lényegtelen különbségtől eltekintve mintha futószalagról érkeztek volna meg.

Az újságokat olvasva az ember nem egyszer talál olyan híreket, melyeknek főszereplői állami gondozottak, vagy volt intézeti neveltek. Általában ezekben a cikkekben neveltjeink elég elmarasztalható szerepben jelennek meg (pl. gyermekgyilkosság Fóton, különböző rendőrségi tudósítások), s az újságot olvasóban felmerül a kérdés, hogy ha ilyen gyermekek nevelődnek a gyermekotthonban, akkor milyen lehet az ott folyó munka színvonala, s érdemes-e az államnak annyi pénzt költeni ilyen jellegű intézmények fenntartására. Szakemberek véleménye szerint is a nevelőotthonok nem képesek betölteni feladataikat, nem képesek eleget tenni a modern kor követelményeinek.

Véleményem szerint ennek egyik oka, hogy a nevelőotthoni munka figyelmen kívül hagyja az érzelmi- és személyiségfejlesztési igényeket. A nevelőotthon nem képes pótolni a gyermek számára a családot. A gyermek a családban szerzi meg azokat a képességeket, készségeket, amelyek személyisége fejlődése szempontjából feltétlenül szükségesek. Az otthonba kerülő gyermekeket szülei, elsősorban az édesanyja elhanyagolta, nem gondozta, s a már eleve sérült gyermek a nevelőotthonban nem kapja meg azt a segítséget, amire szüksége volna ahhoz, hogy korrigálhassa az önhibáján kívül elszenvedett károsodásokat. A csecsemő életében legfontosabb tényező születésétől az édesanyjával való kapcsolata. Ideális körülmények között semmi nem zavarja a születési állapotot követő kiegyensúlyozatlan homeosztázis áthidalását. Ez az időszak Erikson elmélete szerint az ösbizalom, vagy ösbizalmatlanság kialakulásának szakasza. Amennyiben a csecsemő igényei kellő mértékben kielégítésre kerülnek, az anya a megbízható és elvárt-külső jelenségből belső bizonyossággá válik, a gyermek bizalommal fordul a külvilág felé, s megjelenik a gyermek számára az én-identitás kezdetleges élménye. Ebben az időszakban van a gyermeknek legnagyobb szüksége az édesanyjára.

„Ha az anyafigura elvesztése a függőségi motívum kiépülése (tehát 6 hónapos kor) előtt következik be, és huzamosabb ideig tart, súlyosan megsérül a gyermek képessége

*emocionális kapcsolatok teremtésére. Hiányozni fog belőle a vágy a dicséretre és elismerésre, illetve arra, hogy elvégezzen valamit azért, mert ezzel szüleinek (illetve a szignifikáns felnőttnek) örömet szerez. Tehát az **identifikációs** és egyben a legfontosabb kisgyermekkori **motivációs bázis** sérül, melyet, ha nem sikerül gondos nevelőmunkával helyreállítani, az anya nélkül felnövekvő apróságból érzelemszegény, sivár személyiség válhat.”²*

Az anya pótlása, illetve a csecsemő-anya homeosztázis megvalósítása a nevelőotthonban megoldhatatlan probléma. Állandóan változó személyzet foglalkozik a gyermekekkel, akiknek elsődleges feladatuk az, hogy „szolgálati idejük alatt” az otthon napirendje megfeleljen az előírásoknak, hogy nagyobb rendzavarás nélkül láthassák el feladataikat. Mindez nem ideális a gyermeki önállóság kialakulásának. A gyermekek napirendje zárt, időről időre, szinte percről percre meghatározzák, mit, hogyan csináljon. A nevelőotthonok általában ősi nemesi kúriákban, udvarházakban működnek, a lakószobák hatalmasak, 10-12 gyermek lakik együtt egy-egy szobában, emeletes ágyakon alszanak, nincs hely és alkalom, hogy egy kicsit magukra maradhassanak. Ahhoz, hogy egy lelkileg sérült gyermek valamelyest is jó irányba fejlődessen, tapasztalt, kiváló pedagógiai felkészültségű szakemberek szükségeltetnek. Ismerve a nevelőotthonok helyzetét, ilyen szakemberek csak igen kis számban állnak rendelkezésre. Nem ritka a szakképzetlen, úgynevezett képesítés nélküli munkaerő, de sok esetben még a középfokú végzettség is hiányzik. Mindez azzal jár, hogy a felkészületlenségből adódó bizonytalanságot ezek a nevelők agresszivitással igyekeznek pótolni. Az agresszív hang azonban a gyermekekből még nagyobb indulatot fakaszt.

*„... Az agresszív viselkedés modell gyerekeket - és bizonyos adatok szerint elégtelenül szocializált felnőtteket, deviáns személyiségeket – agresszióra serkent”, idézi Buda Béla *Mentálhigiéné* című tanulmánygyűjteményében A. Bandura amerikai pszichológust. *Tapasztalataim az állami gondozott gyermekekkel kapcsolatban ugyanezt igazolták.*”³*

A nevelőotthonok többségében felnőtt korú gyermekek társaságában nevelődnek az alsóbb korosztályok. A szigorúan kialakított napirendek értelmében ugyanazon követelményeket támasztják a kicsik, mint az idősebb korosztályok felé. Mindez azzal jár, hogy a nagyok lázadoznak a „dedós” módszerek ellen, kihasználva testi fejlettségüket, agresszivitásukat, állandóan ellentmondanak a követelményeket támaztó felnőtteknek. Ezt tapasztalva a kisebb korosztályok mintegy azonosulnak ezzel az agresszív magatartásmintával, s közöttük is korán eluralkodik a durva, agresszív stílus. Különlegesen érdekes példája ennek az a harmadik osztályos általános iskolás korú gyermek, aki a nagyok példáján felbuzdulva, azokat megszégyenítő durva stílusban felel vissza nap mint nap csoportvezetőjének.

Véleményem szerint a jelenlegi gazdasági kényszerűség, hogy a fejkvóta miatt a nevelőotthon igyekszik minél tovább megtartani a gyermeket, mind a nevelőotthoni fegyelemnek, mind a gyermeknek árt. A gyermek megszokja, hogy csak a legvégső esetben kerül ki az intézetből, hogy akár munka nélkül is hozzájut napi ételméhez, hogy ingyen szállása, tiszta ruhája, ételme van, s úgy érzi, ez megilleti őt élete végéig. Nem szokik hozzá az önálló döntésekhez, s kikerülve az intézet gyűlölt, de biztonságos légköréből, rövid időn belül a társadalom perifériájára szorul.

Az állami gondozottak egy része még intézeti élete során összeütközésbe kerül a törvénnyel. Ennek az okát Erwin Ringéi a következőkben látja:

„Tekintsük azt a gyermeket, aki az első életévekben szeretet nélkül, szinte kézzől-kézre, gyermekotthonból gyermekotthonba járt, akinél tehát az úgynevezett koragyerekkori veszélyeztetettségéről beszélhetünk: jól lehet ehhez a gyermekhez is közvetítették a társadalom szabályait, azonban ez szeretetlenül, egyszersmind tárgyilagos-személytelen módon történt meg, nem elegendő gondossággal, és ezen kívül állandóan változó személyek révén. Mindennek a következményeként egy olyan gyermekkel állunk szemben, aki nem járta végig az emberiség és minden egyes egyed fáradságos útját az öröm-elvtől a realitás elvig, csak a saját ösztön-kielégítésének él, nem érzi magát elkötelezettnek a társas szabályokkal szemben, nem képes szeretni, mivel őt sem szerették, és a szerint az alapelv szerint cselekszik, hogy helyes az, ami **nekem** használ. Nem nehéz felismerni azt, hogy ennél a gyermeknél hiányosan fejlődött lelkiismeretet találunk.”⁴

Mindezek a tények azt igazolják, hogy indokolt a Népjóléti Minisztérium állásfoglalása a nevelőotthoni létszám csökkentéséről, s véleményem szerint is ideálisabb a családi környezetbe visszahelyezni azokat a gyermekeket, akiknél némi esély van arra, hogy kellő segítséggel családjaik képesek felnevelésükre. A nevelőotthonok közül pedig azokat érdemes fenntartani, amelyek alkalmasak mind az építmény jellegét, mind a jól képzett pedagógus létszám tekintetében a megfelelő színvonalú gyermeknevelésre.

Írásomban egy, a nevelőotthonban átlagosnak tekinthető gyermek személyiségének fejlődésén keresztül igyekszem a fenti álláspontot igazolni.

Az első benyomások

Pistával 1994. augusztusában ismerkedtem meg. Ennek előzménye az volt, hogy egy sikertelen igazgatói pályázat után a T-i nevelőotthonban találtam állást. Az első látogatás alkalmával egy rettenetesen lepusztult múlt századi kastélyban, elhanyagolt szobákban piszkos és kulturálatlan gyermekközösséget találtam. Elhűlve láttam, hogy csoportomba csupa lakli cigánygyermek tartozik, akik az elemi együttélési szabályokat sem tartják be, nagyon durván beszélnek egymással; köpködnek a szobában, és azzal fogadtak, hogy ők már sok tanárt kikészítettek, és kíváncsiak arra, meddig fogom itt velük kibírni.

Meg kell, hogy említsem, az intézményben dolgozó tanárok presztízse igen alacsony szintű, s a fogadtatás a vezetés részéről is igen tartózkodó és lehangoló volt. Mindez zavaróan hatott rám, s borúsán néztem a T-i „dolgos mindennapok” elébe.

Ilyen hangulatban történt meg Pistával az első találkozásom. Vacsoráztattam a csoportomat. Jószerivel még a nevüket sem tudtam. Arra lettem figyelmes, hogy az egyik, jól fejlett, magas, görbe hátú gyermek hangosan ordított egy kolleganómra, aki eleve esélytelenül próbálta ezt a dühös fiatalembert túlkiabálni. Veszekedésüktől zengett az ebédlő, s nekem, mint a gyermek csoportvezető tanárának közbe kellett lépnem. Valószínűleg az előzmények keltette viszolygással az arcomon léptem közéjük. A kolleganó látszott inkább meggyőzhetőnek, őt terelgettem arrébb több-kevesebb sikerrel. Ezután léptem oda a gyermekhez, aki még mindig feldúltan, de egyben meghökkenve állt ott, nem lévén hozzászokva ahhoz, hogy ilyen esetben nem a kolleganónek segítettem az üvöltésben. A lehető legcsendesebben és legnyugodtabb hangnemben annyit mondtam neki, hogy amikor úgy érzi, lehiggadt annyira, hogy végig tud hallgatni, keressen meg. Ezután otthagytam, ő pedig tanácstalanul elindult vacsorázni.

Ezt követően kezdtem el érdeklődni róla, s rövid időn belül megtudtam, hogy ő az intézet egyik „legveszedelmesebb” gyermeke, számtalan agresszív kirohanása volt, társaival szemben a szadizmusig kegyetlen, hogy a tanárok félnek tőle, inkább megteszik, amit

kikövetel magának, semhogy ellentmondjanak neki, hogy már az igazgatóra is rátámadt. Ereztem, hogy egy igazán figyelemreméltó fiatalemberrel hozott össze a sors, s valamilyen módon, a saját érdekemben is, de meg kell vele találjam azt a hangnemet, amellyel közösen át tudjuk vészelné az együtt eltöltendő időszakot.

Az üvöltözés utáni beszélgetés egyébként csekély eredményt hozott, inkább csak kitapogattuk egymást, felmértük az erőviszonyokat, próbálgattuk egymás erejét. Megtörtént a kapcsolatfelvétel, s annyit sikerült látszat-eredményként elérnem, hogy Pista elgondolkozott azon, hogy kivel is került kapcsolatba, s hogyan tudjon alkalmazkodni az általam bevetett szokatlan „harcmodorhoz”.

Előzmények

Az előző fejezetben leírt esemény után jobban kezdett érdekelni Pista. Kikértem a személyi anyagát, s egy igen mozgalmas nevelőotthoni múlt bontakozott ki előttem.

Pista 1977. március 27-én született. Szülei cigányok. A környezettanulmányban az édesanyját felelőtlen, meggondolatlan személy-ként említik. A gyermekei más-más apától születtek, Pista még ma sem tudja, ki az igazi apja. Édesanyja a környezettanulmány szerint csecsemő gyermekét elhanyagolta, rendszeres munkája nem volt. Elsőszülött gyermekét is a nagyszülők nevelték, és a Pista nevelését már nem tudták vállalni. Pista és testvérei házasságon kívüli gyermekek, édesanyja időnként élettársával él együtt, de viselkedése és az alkoholizáló életmódja miatt az élettárs gyakran elzavarja otthonról. A kifejezetten rossz lakáskörülmények, és a csecsemő elhanyagolása miatt a gyámügyi hatóság Pista állami gondozásba vétele mellett döntött. A gyerek három hetes korában került csecsemőotthonba. Édesanyja eleinte még látogatta.

Pista nagyon nehezen kezelhető gyermek volt egész életében. Ahogyan cseperedett, s nőtt a testi ereje, úgy lett egyre agresszívabb, s tudta egyre inkább kiharcolni és megvédeni érdekeit az élet sűrűjében. Ezek egyáltalán nem békés kimenetelű küzdelmek voltak, ennek köszönhetően Pista „archívuma” tele van feljegyzésekkel, fegyelmi jegyzőkönyvekkel, feljelentéssel. Társaival egyre agresszívabb lett, néha ez az agresszivitás egészen a kegyetlenkedésig fajult.

Pista agresszív viselkedése nyolcadikos korára lett szembetűnő. Az első komolyabb feljegyzések innen datálódnak. Társaival gyakran verekedett, nevelőivel szemtelen és durva volt. A nyolcadik osztály elvégzése után H-ra került egy szakmunkásképző intézetbe. Itt egymást érték a verekedések.

Második osztálytól kezdve már szinte mindennapos volt a verekedés a gyermekek között. Pista erejével kitűnt a többiek közül, s emiatt az osztály egyik szószólója lett. Tanáraival szemben tiszteletlen volt, az órákra nem járt be. Még a második osztályt be tudta fejezni, de azt is „nehéz körülmények” között. Végül a szakmunkásképző iskola igazgatója elunta Pista viselt dolgait, s egy fegyelmi tárgyalás során kitette az intézményből.

T-re visszaérve az intézet igazgatója azzal a hírrel fogadta, hogy Pista másik intézménybe kerül, s még aznap elvitték B-be. Itt nem érezte jól magát, visszaszökött T-re. Mivel az igazgató nem állt el tervétől, a vele folytatott, időnként nyomdafestéket nem tűró veszekedés után Pista felmászott a kazánház kéményének tetejére, és azzal fenyegetőzött, hogy onnan leugrik. Egy társa ment fel utána, és hosszas rábeszélés után tudta rávenni Pistát arra; hogy önként lejöjjön. Az igazgató megígérte, hogy a gyerek T-n maradhat.

Pista erőszakos cselekedetei egyre szaporodtak. Illegális karate-edzés közben társát úgy orrba rúgta, hogy orrcsontja eltörött, kórházba került. Ezt még ki tudta magyarázni valahogy, helyi fegyelmissel megúszta, de nem sokkal ezután fojtó fogások gyakorlása

közben egy kisebb társa eszméletét veszítette, kórházba került, s ezt a tettet már rendőrségi feljelentés követte. Közben nevelőivel, gondozónőivel durva összekoccanásai voltak. Zárójelben jegyzem meg, hogy az egész T-i nevelőotthonra jellemző ez a stílus, ezért Pista esete nem olyan kirívó, mint ahogy ez tűnik annak, aki nem ismeri a nevelőotthoni helyzetet.

Nem sokkal ezután Pista (és társai) egyik leánygondozottal összeemelegedve az intézet tornatermében intim kapcsolatba került. A kislány az esemény után megerőszkolásról beszélt, s ezt a tettet is rendőrségi feljelentés követte.

A fenti események Pista életében mindössze három hónap leforgása alatt zajlottak le, s az intézmény vezetői mindent igyekeztek elkövetni azért, hogy Pistától megszabaduljanak. Ez azonban a Gyermekvédő Intézettel való felhőtlennek nem nevezhető kapcsolat miatt nem sikerült. Így került Pista az úgynevezett fejlesztő csoportba, amit én szeptemberben kaptam meg.

Így zajlottak Pista hétköznapijai a nevelőotthonban, s ezzel a gyermekkel kellett nekem valahogyan boldogulnom, s az otthon vezetője mentálhigiénés tanulmányaimra hivatkozva gyors és látványos sikereket remélt.

Az anya-gyermek kapcsolat

Megismerkedve Pista személyi anyagával úgy éreztem, hogy mielőtt kialakítanám a gyermekről alkotott véleményem, őt is meghallgatom. Többszöri beszélgetés során a következőket tudtam meg. Születése körülményeiről így számolt be:

„R. István vagyok, születtem 1977. március 27-én B-ben. Anyám neve R. Erzsébet, édesapámé bizonytalan. Két húgom van, egy bátyám és egy öcsém. A két húgom neve P. Andrea és P. Mónika, az öcsémé R. Mátyás és a bátyámé F. József. Úgy tudom, két-három hetes koromban kerültem állami gondozásba. Az óvodát H-n töltöttem. Anyámék szinte minden héten jártak hozzám, mikor jöttek, úgy emlékszem, jól esett. „

Később ezek a látogatások egyre ritkábbak lettek, egy idő után el is maradtak. Pista is ritkán látogatott haza, s édesanyja ilyenkor sem hagyott fel italozó életmódjával, volt olyan eset is, mikor fiát a kocsmában hagyta, amíg egy férfi barátjával félrevonult. Mindezek az események mély nyomot hagytak a gyermekben. Egy segítőbeszélgetés alkalmával ezekről az érzéseiről a következőképpen számolt be:

„S: És ki van még, akit nagyon gyűlölsz?

Pista: Anyámat. Nagyon gyűlölöm.

S: És vele szemben is ilyen indulatokat érzel?

Pista: Nem mindig. Van, amikor anyámat szeretem, van amikor gyűlölöm. Van, amikor sajnálom, és van, mikor utálok.

S: Miből adódik ez?

Pista: Mindig hazudik nekem anyám. Azt mondja, hogy szeret, meg minden... Utána meg kiderül, hogy csak a pénzemre fáj a foga. Azt várja, mikor leszek nagy, mikor adok neki pénzt. Hogy mikor leszek 18 éves. Azt várhatja! Lehet, hogy leszek 18, de abból a pénzből semmit sem fog látni.

S: És amikor gyűlölöd, akkor miért gyűlölöd?

Pista: Iszik. Ordibál a testvéreimmel, ilyeneket csinál.

S: És azt meg tudtad neki bocsátani, hogy beadott az intézetbe?

Pista: Már örülök neki, hogy beadott. Amikor beadott, akkor utáltam, de most már tudom, hogy nekem jobb így. „

Ezek az ambivalens érzések szinte minden beszélgetésnél megfigyelhetőek. Az elmondottakból leszűrhettem, hogy Pista inkább el tudja fogadni édesanyja élettársát, mint anyját. Kisebb lánytestvéreit szereti, miattuk látogat néha haza. Egy alkalommal megmutatta féltve őrzött fény képgyűjteményét. Édesanyja fotóján kiül szinte minden családtag képe megtalálható volt. Amikor anyjára terelődik a szó, útszéli hangnemben emlegeti. Az a tény, hogy az utóbbi időben édesanyja újra jelentkezett, óvatossá teszi Pistát. Erről ezeket mondta el:

„H-ról párszor hazajártam, megnéztem anyámat, inkább a húgaimat. Elmentem párszor anyámhoz, és akkor tudta anyám, hogy, mivel velem volt egy gyerek, aki elmondta, hogy betöltötte a tizennyolc évet és kapott pénzt, mert az állami gondozottak ilyenkor kapnak, szóval kérdezte anyám, hogy én is kapok majd pénzt? Mondtam, hogy igen, és akkor anyám mondta, hogy akkor majd jössz, gyere hozzám, ha tizennyolc éves leszel, szóval fűzött, megfűzte a fejemet. Én meg hülye fejjel bedőltem neki, gondoltam, hogy majd fog szeretni. De rájöttem, hogy ez nem fog jó lenni, mert volt úgy, hogy hazamentem, és azt mondta, hogy mit keresek én ott, meg ilyeneket. És egyre jobban kezdtem utálni. Már annyira utáltam, hogy volt olyan, amikor részeg volt, hogy nagyon megvertem. Széjjelvertem. Annyira utáltam. Mondta az élettársa, hogy anyám ellopta tőle a fizetését és elitta. Pár hónap múlva visszament hozzá, hogy fogadja vissza, meg ilyenek... Tiszta retkesen ment vissza. Ezért annyira megutáltam az anyámat. Nem adott sokszor enni a húgaimnak, meg ilyeneket csinált. Anyám még mindig elvárja tőlem, hogy szeressem. És akkor mindig azt mondja nekem, hogy ő nem tehet róla, hogy én bent vagyok az intézetben, hogy így szeret, meg úgy szeret, szóval nem is igaz az egész, csak játssza. Nem is érdekel már az ő szeretete. Mostanában csak azért megyek haza, hogy láthassam a húgaimat. Anyám engem nem érdekel egyáltalán.”

Mióta Pista csoportvezetője vagyok, az édesanya nem volt látogatóban. Levelet egyáltalán nem ír. Pista látogatott két ízben haza, de ezekről a látogatásokról mindig feldúltan érkezett vissza. Anyja továbbra is italozik, férfiakat fogad, gyermekeivel nem törődik.

A nevelőotthoni évek

A H-i évek után Pista T-re került. A gyermek ezekben az években elég szerencsétlen körülmények miatt mélyreható benyomásokat szerzett az agresszivitás terén. Életét egy idősebb diák és egy kevés pedagógiai érzéssel megáldott nevelő keserítette meg. Erről ezeket mondta el:

„1983-ban kerültem T-re, ahol 8 évig voltam, és itt végeztem el az általános iskolát. Ez a 8 év számomra elég kemény volt. Ebben volt szeretet, gyűlölet stb. Szóval hat és tizenkét éves korom közt, hát szóval elég, elég kemény volt. Szóval túl kellett élni azt az időszakot. Ott minket megaláztak. Szóval mindig széjjelvertek minket. Nem úgy viselkedtek, mint egy gyerekkel, hanem mint egy állattal. Ha nem csináltuk azt, amit mondtak, levertek. Fel kellett vinni a kajánkat. Ki kellett menni a faluba „üvegezni”, kunyerálni mástól, s ha nem hoztunk vissza pénzt, akkor is megverték. A fő szadista O. Attila volt. Mindenki utálta. De hát, ő csak rosszat tett nekünk. Volt olyan, hogy beraktak minket egy pokrócba, feldobtak bennünket egészen a plafonig, és aztán nem tették alá a pokrócot, hogy beleessünk, hanem leestünk a

padlóra. Ezeket nem érdekelte, hogy egy gyerek elkezd sírni, vagy valami... Ha nem állt fel, még jól állba verték néhányszor.”

A történetet, egyébként más gyermekek is elmesélték. A pedagógus kollegáról egy másik alkalommal a következőképpen mesélt Pista:

„... akkor jött egy újabb szadista, aki egy nevelőtanár volt. M. B-nek hívják. Én, és még mások se nagyon jöttem ki vele. Ez a csávó is olyan volt, legalábbis nekem, mint O. Mindig belém-kötött. Vert... Ütött... A seprűt eltörte rajtam. Ha véletlenül köhögtem, vagy ki kellett mennem WC-re, alámrugott, ha szipákoltam evés közben, akkor rámvert, ha nem fejeztem időre a kaját, visszavitette, vagy ha nem pontosan érkeztünk be az ebédlőbe, vagy nem sorban mentünkbe, akkor is széjjelvert minket. Ha valaki szilenciumon vagy fél percre lepihent, azt is széjjelverte, szóval mindig talált valami ürügyet arra, hogy széjjelverje a gyereket. Kötelező volt nekünk lemenni a szolgálati lakására, a kiskertjét gondozni, állandóan dolgoztatott, ha nem akartunk, és szóltunk, akkor azt mondta. „Dugulj el!”, és széjjelvert. Szóval nagyon megutáltam ezt az embert. Ez így volt nyolcadikos koromig.”

Pista kiszolgáltatottsága szakmunkástanuló éveig tartott. Akkorra megerősödött, vállas, magas fiatalemberré cseperedett. Ahogy ereje növekedett, úgy szállt szembe a vele erőszakoskodókkal. Ez azután tanulmányaira is kihatott, az állandó viaskodás és verekedés miatt az iskolát elhagyni kényszerült. Amikor elveszítette a fejét, akkor nem nézte azt sem, kivel áll szembe, nekiment gyermeknek, felnőttnek, még az igazgatónak is. Mint mondta, olyankor nem érzi a fájdalmat, nem tud gondolkozni sem, csak üt és üt. Agressziója önmaga ellen is fordult, volt öngyilkossági kísérlete is. Ezt így beszélte el:

„Az igazgató azt mondta, hogy nem maradhatok T-n a magatartásom miatt, visznek B-be. Én nem akartam. Nem tudom, miért, elindultam a kazánház felé, felmentem a kéményre és azt mondtam, hogy nem megyek, hanem leugrok. Akkor volt az első öngyilkossági kísérletem. Akkor feljött a barátom, és lebeszélte róla, mondta hogy hülyeség, ne csináld ezt, meg ilyenek. És hallgattam rá és lejöttem. Akkor az igazgatóval megbeszéltük, hogy maradhatok, és betettek a fejlesztő csoportba. „

Összegezve az előzményeket az alábbi fontosabb momentumokat emeltem ki:

- a./ Pista három hetes korában elveszítette édesanyját és csecsemőotthonba került.
  - b./ Édesapját nem ismeri.
  - c./ Figyelemmel kiérte, hogyan züllik el édesanyja.
  - d / Pubertás korától kezdve viselkedése egyre agresszívabb.
  - e./ Több öngyilkossági kísérlete volt.
  - f./ Édesanyjához fűződő érzelmei zavarosak, tisztázatlanok, ambivalensek.
- Pista személyiségét a fenti momentumok elemzése alapján igyekszem felvázolni.

A viselkedési zavarok vizsgálata

A csecsemő életében legfontosabb tényező születésétől az édesanyjával való kapcsolata. Ideális körülmények között semmi nem zavarja a születési állapotot követő kiegyensúlyozatlan homeosztázis áthidalását. Ez az időszak Erikson elmélete szerint az ösbizalom, vagy ösbizalmatlanság kialakulásának szakasza. Amennyiben a csecsemő igényei kellő mértékben kielégítésre kerülnek, az anya a megbízható és elvárt külső jelenségből belső bizonyossággá válik, a gyermek bizalommal fordul a külvilág felé, s

megjelenik a gyermek számára az én-identitás kezdetleges élménye. Ebben az időszakban van a gyermeknek legnagyobb szüksége az édesanyára. Pista ekkor veszítette el édesanyját, s mint a környezettanulmányból kiderült, az édesanya, amíg a gyermeke vele volt, addig is elhanyagolta. Ezek a tények járultak ahhoz, hogy Pistában nem alakulhatott ki az ösbizalom. Ranschburg Jenő így vélekedik az anyafigura elvesztése okozta negatív hatásokról:

*„Ha az anyafigura elvesztése a függőségi motívum kiépülése (tehát 6 hónapos kor) előtt következik be, és huzamosabb ideig tart, súlyosan megsérül a gyermek képessége emocionális kapcsolatok teremtésére. Hiányozni fog belőle a vágy a dicséretre és elismerésre, illetve arra, hogy elvégezzon valamit azért, mert ezzel szüleinek (illetve a szignifikáns felnőttek) örömet szerez. Tehát az **identifikációs** és egyben a legfontosabb kisgyermekkor **motivációs bázis** sérül, melyet, ha nem sikerül gondos nevelőmunkával helyreállítani, az anya nélkül felnövekvő apróságból érzelemszegény, sivár személyiség válhat.”⁵*

Az ösbizalom kialakulásának feltétele, hogy a gyermek ne csak azt tanulhassa meg, hogy rábízhatja önmagát a külvilágnak változatlanul azonos és őt szüntelenül ellátó-gondozó személyére, hanem azt is, hogy bízhatson önmagában, és mindenkor szükségletének megfelelően működő szervében is: egyidejűleg pedig önmagát megfelelően megbízható személyként észlelje -tartja Erikson. Az ösbizalom hiánya okozta sérülések terápiájában a hatásos beavatkozás elengedhetetlen feltétele a bizalom helyreállítása.

Pista kisgyermekkorában nevelőotthonban élt. Állandóan változó személyzet foglalkozott vele, akiknek elsődleges feladatuk az volt, hogy „szolgálati idejük alatt” az otthon napirendje megfeleljen az előírásoknak, hogy nagyobb rendzavarás nélkül láthassák el feladataikat. Az eriksoni személyiségfejlődés-séma szerint a második szakasz legfontosabb feladata a lehetséges és a lehetetlen közti különbségtevés megtanulása. Ehhez az kell, hogy minél több lehetősége legyen a gyermeknek az autonóm cselekvésre, hogy szülei, illetve Pista esetében nevelői lehetőséget teremtsenek önállósodó törekvései érvényesítésére. Mint említettem, erre nem teremtenek optimális feltételeket a nevelőotthoni körülmények. Fentebb megállapítottam, hogy rögtön a születés után megsérült Pista identifikációs motivációs bázisa. Életének ebben a szakaszában nem kaphatott elég bátorítást önállósodási kísérleteihez, ami az értéktelenség érzetét, az érvényesüléstől való félelmet, az önmagában való kételkedést okozta. Mindezek a kérdések Pista elmélkedéseinek most is központi témái.

Az autonómiának, mint korábban már idéztem Erwin Ringéit, lényeges szerepe van az érett lelkiismeret megalapozásában.

Ilyen előzmények után került Pista az ösztönvirágzás időszakába, amikor eldől az ösztönvilág és az én, az én és a kultúra küzdelme, kialakul a felettesén. Pista az ödipális kort nem élhette meg, hiszen a család hiánya miatt nem volt olyan érzelmi kapcsolata, amelyben az ödipális problémák felmerülhettek volna. Mivel nem ismerte édesapját, nem volt megfelelő apaképe. Mint tudjuk, a felettes-én kialakulása az apai hatalom által képviselt tiltó-szabályozó-rendszer elfogadása, belsővé válása mentén halad, és jut el a morális viselkedés megérlelődéséig. A tiltó-szabályozó-rendszerrel Pista csak mindig más és más személyeken keresztül kerülhetett kapcsolatba, de ezek a személyek sohasem álltak vele szoros érzelmi kapcsolatban, ezért eleve sérülten alakulhatott ki felettes énje. Mint Erwin Ringéi írja:

„A lelkiismeret a gyermekkorban jön létre nevelés révén. A szülők és más tekintélyszemélyek parancsokat és tilalmakat közvetítenek a gyermek felé, amelyeket később a gyermek át is vesz tőlük. A hang, amelyik először kívülről hangzott el, lassan, egy bonyolult folyamatban introjiciálttá válik, azaz beépül a saját személybe. Ennek az introjekciónak az előfeltétele – ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni – hogy azokhoz, akik a parancsokat kimondják, egy pozitív kapcsolat fűzze a gyermekeket. Tehát ehhez az is szükséges, hogy a gyermekek szeressék őket.”⁶

Sajnos a nevelőotthoni gyakorlatban azt a tényt kell megállapítani, hogy eltekintve a tiszteletreméltó kivételektől, nem a szeretet dominál a nevelői munkában. Betudható ez annak is, hogy nem mindig a feladat iránt legel-kötelezettebbek működnek a pályán, s ennek következtében a követelmények nem abban a szeretetteljes környezetben fogalmazódnak meg, mint az ezeknél a sérült gyermekeknél ideális lenne. Ennek következtében ezek a rosszul megoldott konfliktusok, a kamaszkor idején újra előtörnek, s szinte fékezhetetlen agresszióba torkollnak. Pista esetében is a viselkedési problémák a tizenéves korban kezdtek felerősödni, s az agresszió nem csupán más gyermekek ellen, de önmaga ellen is irányult. Hogy mennyire nem tudott apa-mintát találni a gyermek, jellemző módon beszélt el egy alkalommal Pista. Nevelőtanára, aki elsőtől nyolcadikig volt „apja helyett apja” a következő módszereket alkalmazta:

„... és akkor jött egy újabb szadista, aki egy nevelőtanár volt. M. B-nek hívják. Én, és még mások se nagyon jöttem ki vele. Mindig belém kötött. Vert... Ütött... A seprűt eltörte rajtam. Ha véletlenül köhögtem, vagy ki kellett mennem WC-re, alám rúgott, ha szipákoltam evés közben, akkor rám vert, ha nem fejeztem időre a kaját, visszavitette, vagy ha nem pontosan érkezünk be az ebédlőbe, vagy nem sorban mentünk be, akkor is széjjelvert minket. Ha valaki szilenciumon vagy fél percre lepihent, azt is széjjelverte, szóval mindig talált valami ürügyet arra, hogy széjjelverje a gyereket. Kötelező volt nekünk lemenni a szolgálati lakására a kiskertjét gondozni, állandóan dolgoztatott, ha nem akartunk, és szóltunk, akkor azt mondta „Dugulj el”, és széjjelvert. Szóval nagyon megutáltam ezt az embert. Ez így volt nyolcadikos koromig.”

Mint egy segítőbeszélgetés alkalmával kiderült, Pista álma az, hogy egyszer ennek a nevelőtanárnak be tudja bizonyítani, hogy lett belőle valaki. Egész idő alatt ez a gyerek szomjazta nevelőtanára dicséretét, de ezt egyszer sem kapta meg. Minden valószínűség szerint ilyen légkörben töltötte Pista nevelőotthoni létének minden percét, s még most, szinte felnőtt fejjel is igazgatója és egykori nevelője dicséretét áhítja. Ezzel szemben csupa feddés, dorgálás és eléggé el nem ítéhető módon testi fenytés volt az osztályrésze. Dr. Ranschburg Jenő figyelmeztet arra, hogy:

„... azok a pedagógusok, akik agresszív, diktatórikus módszerekkel próbálják engedelmességre kényszeríteni tanítványaikat, ellenállást váltanak ki”⁷

A nevelőotthoni évek alatt elszenvedett agresszió nem azonosulás során vált belsővé, hiszen mint említettem, hiányzott a kötődés. Nem azonosult az agresszorral, de egyéb-viselkedési minta hiányában ezt tudta csak megtanulni, gyakorolni. Ezt az agressziót, vagy az agresszív indulatokat felerősítette benne az elszenvedett megaláztatás, igazságtalanság. Az ellen-azonosulást bizonyítja, hogy Pista szenved és fél saját agressziójától. Szeretne megszabadulni tőle, de egyben fél is, hogy akkor nem tudja magát megvédeni.

Ilyen körülmények között nőtt fel Pista, és ezek után nem csodálható, ha éhezi a szeretetet, amelyben csak igen ritkán lehetett része. Tehát a sérült anya-gyermek kapcsolat, az apa hiánya, a személytelen közeg, amely nevelte, valamint a kifejezetten agresszív szocializáció halmozott fejlődés-lélektani deficitet okozott, melynek következményeivel nap mint nap meg kell birkóznia. Önértékelése negatív, jövőjét illetően kétségek gyötrik, elismerésre vágyik, de állandó elutasításban részesül, csak annyi a jutalma, amennyit ki tud verekedni, veszekedni magának, társaiban sem bízhat meg, állandóan szorong, rossz álmai vannak. Bár az anyjáról, az anyával való kapcsolatáról reális képe alakult ki, ennek ellenére még mindig fél attól, hogy az anyja szeretetéért mindenét feláldozná. Ezek mind elegendőek lennének arra, hogy egy igazán antiszociális ember váljék belőle, s ő még ezek után is önmaga megismerésére törekszik, félelmeit, agresszív indulatait rajzaiban igyekszik szublimálni, s talán, és nem utolsó sorban, ember szeretne lenni a szó nemesebbik értelmében.

Célkitűzés, munkahipotézis

Végiggondolva Pista személyiségének fejlődési rendellenességeit, azt állapíthattam meg, hogy az ösbizalom hiányából származó agresszivitásával Pista nem tud mit kezdeni. Egy ördögi körbe került. Az a vágya, hogy dicsérjék, hogy elismerjék, hogy vitte valamire, s ehelyett – olykor jogosan – agresszív viselkedése miatt dorgálásban, szidásban, elutasításban van része. Minél erőszakosabban küzd az őt megillető nárcisztikus élményekért, annál kevesebb esélye van arra, hogy hön áhított célját elérje. Ez egész eddigi életében elkísérte, s ez önértékelését is zavarta.

„Az agresszív gyermek önértékelési zavarai logikusan fakadnak abból a tényből, hogy általában többször van részük elutasításban, mint a többi gyermeknek, vagyis hideg, elutasító jellegű nevelői környezetben nevelkednek.”⁸

A nevelőotthoni környezet nem volt képes, s adottságai miatt eleve nem is lehetett alkalmas környezet Pista vágyai teljesítésére, hiszen nem egyszer tapasztaltam, s hallottam, hogy az elutasítás, az ellenézés, a korlátozó attitűd tulajdonképpen Pista érdekében van, s mindezt Pista ebben a szeretetlen környezetben csak másképpen élhette meg. A probléma megoldását a következőképpen terveztem:

Feltételeztem, hogy az anya-gyermek kapcsolat hiányából származó érzelmi labilitás, agresszivitás, az ellenőrizhetetlen szélsőséges indulatok egy szeretetteljes környezetben, egy jól működő segítő kapcsolat eredményeképpen valamelyest moderálhatók, esetleg optimális esetben neutralizálhatók. Segítséget reméltem abból a helyzetből is, hogy a gyereket magát is zavarta ez a kudarc sorozat, s kész volt velem együttműködni. Bízam abban is, hogy bár új nevelő vagyok az intézményben, de akceptálni fogják mentálhigiénés ismereteimet, s koromból eredő gazdag pedagógiai tapasztalataimat, s az intézmény vezetése, ha nem is fogja intenzíven támogatni, de akadályozni sem fogja munkámat.

A gyermekkel történt beszélgetések eredményeként mindketten készek voltunk a fent megfogalmazott célkitűzés eléréséhez hozzájárítani.

Összegyűjtve a számomra fontos információkat, Pistával egy megbeszélés alkalmával a következő dolgokat tisztáztuk. Én, mint tanára és csoportvezetője, felelős vagyok az ő magatartásáért is. Tehát az, hogy megváltozzon, nekem is érdekem. Én nem kérem azt, hogy azonnal, teljes mértékben változtasson magatartásán, de azt kérem, hogy legyen rám is tekintettel. Sokat fogok vele beszélgetni, igyekszem segíteni neki a változtatásban, segíték

olyan elfoglaltságokat találni, amelyek hozzásegítik ahhoz, hogy jobban megismerje önmagát. Természetesen munkaköri kötelességemnél fogva igyekszem segíteni napi problémáinak megoldását, s nem fogok tőle idegen megoldásokat ráerőltetni.

Szeptember elejétől kezdve, nem meghatározott napokon, kitűzött rendszerességgel, nagyon sokat beszélgettünk. Ezeken a beszélgetéseken Pista sokat mesélt magáról, nevelőotthoni éveiről, tanulmányairól, vágyairól, küzdelmeiről és kudarcairól. Rendszeresen részt vett önismereti játékaikon, ahol a legaktívabb volt, s egyben a legtudatosabb is, mindig tudta, hogy mi volt a játék célja, mit miért tettünk. Ezeken a játékokon szinte egyenrangú partner volt, s ez nagyon megerősítette önbizalmát. Egyre bátrabban beszélt a foglalkozásokon önmagáról, érzéseiről, természetesen a csoport korlátai között. Miként Pista, úgy a csoport többi tagja is agresszivitással védekezett, s a játékok során mindig indulatokat váltott ki, ha a szeretet, vagy a család került szóba.

Pistával elkészítettem az Eysenck féle JEPQ tesztet, mely alapján a következőket állapíthattam meg:

Extrovertált típus, szociábilis, szereti a társaságot, a kockázatvállalást, élénk, könnyelmű és megbízhatatlan. Kis súly helyez az erkölcsi normákra. (E mutatója 100%). Emocionalitását tekintve (N), érzelmileg labilis, hangulata változékony, szélsőségekbe esik. Túlzottan érzékeny, erős szorongás és állandósult aggodalom jellemzi. (95%). Szociális konformitása (L skála 4%) igen alacsony, nem törődik mások megítélésével, azt teszi, ami neki jó, ezzel is igazolja Erwin Ringéi megállapításait a nevelőotthoni gyermekekről. A P (pszichotizmus) skála szerint azonban nem reménytelen az alkalmazkodás képességét tekintve. (65%). Bár néha a kegyetlenkedésig vad tud lenni, ez inkább korábbi magatartását jellemezte, az utóbbi időben ennyire nem ragadtatta el magát. Bár magatartása néha kihívó, ez részben a nevelőotthonban kialakult, s a gyermekek körében elfogadott stílus következménye. Azt is sikerült megállapítanom, hogy vad, ellenséges magatartását túlnyomó részben a vele szembeni agresszivitás váltja, váltotta ki.

Egy másik alkalommal Pistával megcsináltam a „TAT” tesztet. (Thematic Apperception Test). A húsz képről elmondott történetet egyöntetűen belengte egyfajta tragikus színezet. Mindegyik történetben a főhős szegény sorsú, alacsony származású, de feltörekvő ember, aki vagy éppen tanul, vagy tanár lett, értelmiségi ember, s akit környezete – egyszerű, tanulatlan emberek - lenéz, nem ért meg, kiteszít, valamilyen kárt okoz neki stb. A főhős szinte mindig szeretettel fordul családja felé, általában vannak hűgái, akiket véd, óv, támogat. A szülők sem értik meg történeteinek főhősét, nemegyszer nem tud megfelelni a szülők elképzeléseinek. Mindegyik történetéből egyértelműen kitetszik, hogy Pista jelenlegi helyzetét tragikusan látja, hogy mennyire szeretne megfelelni szüleinek (még apjának is, akit nem is ismer), s hogy mennyire ragaszkodik hűgáihoz, akiket a főhős szinte minden egyes történetben gondjaiba vesz, pártfogol. A vizsgálat során Pista végig készséges volt, hamar megértette a feladatokat, kínosan ügyelt a szabályok betartására, röviden, tömören, lényegre törően mondta el a történeteket, bár a képek kifejezetten hatalmas indulatokat gerjesztettek benne. Például, amikor az irodába, ahol beszélgettünk, véletlenül belépett az ápolónő, alpári hangnemben küldte ki a zavaró személyt stb. Mindez arra utal, hogy Pista szabálytudata, realitás-belátása ép, s hogy megfelelően képes az alkalmazkodásra. Minden kép előhozta Pista rejtett vágyait, melyekről nyíltan sohasem beszélt, bár mindig szerette volna bizonyítani intelligencia-tesztekkel, hogy kiemelkedik társai közül.

A vizsgálat során meghatározó jövőkép tárult fel az üres lap történetében.

„Ez vicc? ... Erről mit mondjak.... Ezen a képen az én családom van, és az én jövőm. Normális körülmények között élek. Vannak gyermekeim. Dolgozom. Rendes házuk van.

Bérházban lakunk. Egy kicsit meg vagyok öregedve. Negyvenéves vagyok. Pont festek. Festő lettem. Nem olyan nagy házban lakunk. Egy szerény hajlékunk van. Nem is vágyunk nagyobbra. Megtehetnénk, hogy nagyobb legyen, van pénzünk. Két gyermekem van, egy fiú meg egy leány. Mindig verekednek egymással. A lány az idősebb, két év van köztük. Az egyik tízéves, a másik tizenkettő. Most éppen játszanak, amúgy nem jönnek ki egymással. A fiú elvette a lánytól a játékát, és a kislány szólt az anyjának, a feleségemnek (nevet). Én pont festek, egy tájképet csinállok. Nem is veszek tudomást a gyerekekről, csak a festésre figyelek. Mindig ezt csinálják, és én az anyjára bízom a nevelésüket. Az anyjuk most választja őket széjjel. Nem indulatosan, nagyon szereti őket. Éppen főzött a konyhában, mikor-szóltam neki, hogy jöjjön, mert veszekednek. Harmincéves, jól tartja magát. Nem csúnya. Magyar asszony, a háztartással foglalkozik, nem dolgozik. Én tartom el a családot. Én a festésből élek, meg mellette tanítok. Rajzsakkört tartok. Gyakran vannak kiállításaim.

A szoba régi fajta bútorokkal van berendezve, mint amilyeneket a kastélyokban lehet látni. A gyermekek szobájában modern bútorok vannak. Mi olyan bútorok között élünk, mint régen éltek a tehetősebb emberek. Itt van egy akvárium, benne aranyhalak vannak. Én most egy függönnyel elkerített részben festek. „

Az agresszió, ha lényegesen játékosabb formában is, de ebben a történetben is megjelenik, mikor a gyermekek veszekednek, Allegorikusan úgy is értelmezhető a kép, hogy a leánygyermek tulajdonát elveszi a fiú (Pista édesanyja lánytestvéreivel él, tulajdonképpen a lányok „tulajdona” s Pista féltékeny rájuk), s nem az apa, hanem az anya kell, hogy igazságot tegyen a veszekedők között (tulajdonképpen a Pista jelenlegi helyzetében az anyja az, akinek el kellene döntenie, hogy eddig eldobott fiát, vagy annak húgait választja). Ebben az aspektusban a történeteknek az a fordulata, hogy a „főhős” oltalmazza, védi, pártfogolja húgait, reakcióképzés, az elfojtott feszültséggel ellentétes vonás kidolgozása, a húgok iránt érzett agresszió ellentétes előjelű viszonyokban fejeződik ki a történetek során. Ezekben a teszteken kívül még segítő beszélgetéseket is folytattam Pistával. E beszélgetések során Pista elmondta, hogy nem is annyira nekem szeretne megfelelni, nem is az neki a fontos, hogy én elismerően beszéljek róla, hanem arra vágyik, hogy egyszer az intézmény igazgatója, vagy a már említett M. B. tanár úr mondja azt, hogy Pista nagyszerű ember, hogy valamit jól csinált, hogy ez a két ember fejezze ki az elégedettségét vele kapcsolatban. Nekik, és az édesanyjának szeretné megmutatni felnőtt korában, hogy lett valaki, hogy vitte valamire.

Az együtt töltött idő során fokozatosan ismertük meg egymást jobban és jobban. Igyekeztem a szeretet erejével hatni rá, mindig udvarias hangnemben beszéltem vele, nem utasítottam, csak kértem, s igyekeztem megőrizni nyugalma akkor is, amikor esetleg sértő módon közeledett felém. Nehezen engedett a bizalmába. Egy alkalommal, még a közös munka elején szóváltásba keveredett a gazdasági vezetővel, amit egy áthidaló javaslattal sikerült megoldanom, s az eset után indulatosabb hangon szóltam rá. Pista megsértődött, először beszélt hozzám hangosabban, azt mondta: Maga is olyan, mint a többi tanár! Csak megsérteni tud. Itt jegyzem meg, hogy velem még sohasem káromkodott, nem használt erős kifejezéseket sem ő, sem az intézet többi lakója. Érdekes módon az eset után odajött hozzám, és bocsánatot kért. Ez volt az a pillanat, amikor már azt is el tudta Pista fogadni, hogy esetleg haragudjam is rá. Ez fejlődésének egy fontos állomása volt, hiszen korábban ilyen esetekben még agresszívebb és támadóbb volt. Nemrég történt egy másik eset, ami újabb fejlődési fokozatot jelent Pista formálódásában. Az ebédlőben méltatlan szóváltásba keveredett az egyik szakácsnővel, aki azzal fenyegette meg Pistát, hogy megmondja a nevelőtanárának, hogy Pista hogyan viselkedik. Pista ettől „besukkozott”, elvesztette a fejét,

és azt üvöltve, hogy miért nem neki, miért a nevelőnek akar szólni, mérgében egy vasszékot kivágott az ebédlőből a folyosóra. Az eset után rögtön odajött hozzám, és azt mondta:

– Péter bá’, azért szólok, hogy ne mástól tudja meg, „besukkoztam” az ebédlőben – azzal részletesen elmondta az esetet. Nem szépitette a saját szerepét, sőt, belátta, hogy indokolatlanul volt indulatos. A fejét pedig amiatt vesztette el, mert nem akarta, hogy megint nekem légyen kellemetlenségem az ő viselkedése miatt.

Időnként vendégül láttuk Pistát otthonunkban, nagyobbik fiammal barátságot kötöttek, s Pistában mély nyomokat hagyott, hogy aktív részese lehetett a családi mindennapoknak. A karácsonyi ünnepi asztalnál, ahol hat másik társával vendégül láttuk, már irányított a többieket, rájuk szólt, ha helytelenül viselkedtek. Úgy vélem, családunk mintegy mintát jelent számára, ez a „TAT” vizsgálat jövőképéből is kiderült. Míg feleségem anyaszerep mintát nyújt, én, úgy érzem, valami megkésett apa-pótléknak számítok a szemében. Viselkedéséből, reakcióiból úgy érzem, mintha kicsit megkésve, de most kezdene benne belsővé válni egyféle apakép. Már van tartani valója attól, hogy elveszíti a szeretetet, s ez befolyásolja mindennapi életét.

Két hónapja Pista rajzsakkörbe jár D-be. Nagyon tehetségesen rajzol, ezzel is szublimálja szorongásait. Technikája kemény, vad, képei sötét tónusúak, alakjai, a képek hangulata megfelelően közvetíti a néző felé lelki világát: Jelenleg azon munkálkodunk, hogy Budapesten egy ismert cigány festőművészhez elvihessük néhány munkáját. Tudatosan készül a bemutatkozásra, sokat rajzol.

Egyre több sikerrel küszködik indulatai megfékezésével. Egy-egy hosszabb agresszivitásmentes időszakot rohamosabb kitöréssel zár le, ahogy mondja, jobb, ha kitombolja magát, akkor újra lehiggad egy időre.

Kapcsolatunk még egy kis ideig megmarad, de május hónapban Pistának ki kell költöznie az intézetből. Nagyon fél az önállóságtól, fél attól, hogy anyja kihasználja szeretet-éhségét, s ő egy jó szaváért minden kis vagyunkáját odaadja. A festészetben bízik. Sejtí azt is, hogy a májusi elválással nem szakad meg a kapcsolatunk, s ha nem is rendszeresen, de lesz módunk újabb közös tevékenységekre.

Mint az előzőekben kifejtettem, feltételeztem azt, hogy egy szeretetteljes környezetben a személyiségfejlődési deficitből származó szorongás, agresszivitás, érzelmi labilitás moderálható. Ez a feltevésem, véleményem szerint, ha nem is teljes mértékben, de beigazolódott. Sok problémám volt Pistával, de együttműködésünk során Pista nagy utat tett meg személyisége fejlesztése terén. Valamilyen mértékben kialakult nála egyfajta felelősségérzet, s ha ez nem is irányítja minden megmozdulásában, de észrevehetően megmutatkozik mindennapi magatartásában, megnyilvánulásaiban. Kezd bízni magában, tehetségében, ritkábban veszíti el a fejét.

Munkám eredményességének okát abban látom, hogy lassú és fokozatos változást terveztem be, s az esetlegesen jelentkező visszaesések sem törtek le, ezeket előre vártam. Mindkettőnkben megvolt a kellő akarat a folytatáshoz. Jót tett kapcsolatunknak, hogy Pistát bevontuk családi mindennapjainkba, hogy felnőttként kezeltük, s hogy részünkről sok elismerés, dicsérő szó volt a része. Megítélésem szerint Pista elindult egy úton, kellő alapokat szerzett ahhoz, hogy innen már önállóan is tovább tudja magát fejleszteni.

A tapasztalatok tükrében, s ezt Pista többi társával kapcsolatban is igazolni tudom, megfelelő pedagógiai készségek és egy elfogadó, szeretetteljes környezetben ezekkel a sérült gyermekekkel is lehet dolgozni, lehet őket apránként, kis lépésekkel fejleszteni, s a deficitkekből adódó személyiségkárosodásokat, ha kis mértékben is, lehet korrigálni. S ehhez, mint már többször említettem, legfontosabb a szeretet.

Ezeknél a gyermekeknél az agresszió a védekezés eszköze, szeretetlen világukban ezzel tudják megvédeni magukat, ezzel tudják érvényesíteni vágyaikat, végső soron így tudnak megmaradni. Félnék megváltozni, mert bizalmatlanok a világgal, s ez a bizalmatlanság esetükben indokolt is. Úgy érzik, ha ezt feladják, védtelenek lesznek. Példák sora bizonyítja számukra, hogy ha felnőve visszakerülnek a családhoz, egy kis szeretetért mindenüket odaadják, s ezt szülei, rokonaik ki is használják. Miután felélik a gyermek kis vagyonkáját, szeretetük megszűnik, a gyerekekre többé nincs szükségük, s újra egyedül maradnak a világban, immár pénz nélkül, kapcsolatok nélkül, teljes reménytelenségbe. Talán ezt fogalmazta meg Pista, mikor azt mondta:

„Képzeld Péter bá! Megdicsértek, hogy jómodorú kezdek lenni. Kezdem elveszíteni a vadállatságomat. (Gúnyosan nevet). Szelíd állat leszek, nem tudom, majd magam megvédeni. „

IDÉZETT MŰVEK JEGYZÉKE:

¹ Népszabadság, 1995. február 23. Az örökbefogadás még mindig rendezetlen 2

² Dr. Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió, Tankönyvkiadó Budapest 1987. 54. oldal

³ Buda Béla : Mentálhigiéné tanulmánygyűjtemény, Animula kiadó 1994. 58. oldal

⁴ Erwin Ringei: Önsorsrontás neurózis révén. Pszichoterápiás utak az önmegvalósítás felé. Közli Ratkóczy Éva Dr. : Énpszichológia és tárgykapcsolatelmélet c. jegyzetében 12. oldal

⁵ Dr. Ranschburg Jenő : Félelem, harag, agresszió, Tankönyvkiadó Budapest 1987. 54. oldal

⁶ Erwin Ringel Idézett mű 12. oldal

⁷ Dr. Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió, Tankönyvkiadó Budapest 1987. 148. oldal

⁸ Dr. Ranschburg Jenő : Félelem, harag, agresszió 147. oldal

Írta: Harangi Andrea

Sajtófotó 1995. Lencsevégen a gyermekek

A MUOSZ és a Magyar Fotóriporterek Kamarájának kiállítását tekinthettük meg a Néprajzi Múzeumban. Viszonylag sok, gyermekeket ábrázoló kép is látható a kiállításon, a politikusok portréi, a politikai események és a sportvilág képei mellett.

A fotókon szereplő gyermekek döntő többsége testi és/vagy mentális és/vagy szociális értelemben kiszolgáltatott, áldozat. Sajnos, ha ezeket a fotókat nézzük, nem tárul elénk túl pozitív kép világunkról. Még akkor sem, ha tudjuk, a sajtó azt hangsúlyozza, aminek szenzáció, vagy hír-értéke van.

A gyermekek tehát áldozatai azoknak a helyzeteknek, eseményeknek a döntő többségében, amelyeket az itt szereplő sajtófotósok megörökítettek

Bánkuti András (HVG) képei a csernobili katasztrófával és következményeivel foglalkoznak. Súlyosan torz testű, valószínűleg szellemileg is erősen fogyatékos gyermekeket ábrázolnak ezek a fotók. Egy torz karú, testű kislányt látunk, füzet van előtte, toll a kezében. Műszálas, világoskék, fodros iskolaköpenyben ül, hajában elmaradhatatlan masnivirág-dísz. Ez a gicces masni mégis pozitív jel a képen, valaki a kislány hajába tette, valaki ezt a kislányt is szépnek álmodja. Amúgy, olyanféle mosoly van az arcán, mint legtöbbször kisiskolás képein, kissé kényszeredett, de tudálékos arckifejezés. A kiállítási tábla másik szélén, egy végtelenül torz testű kisfiú, fehér köpenyes nő karján ül.

Közöttük egy kétfejű kutya fotója. Gyerek és kutya – egyformán torzak, egyformán áldozatai a fényképezőgépnek is, amely kisajátítja torzságukat, képeik színes hírcsokorral teli újságoldalakra kerülnek. A sajnálat és a viszolygás azok az érzések, amelyeket az újságolvasókból és a kiállítás nézőiből kiváltanak ezek a képek. A szerző nem próbálkozik azzal, hogy e kis lények méltóságából bármit is felmutasson nekünk, jellemezze, őket, bennünk a döbbenetet és az irtózatot érdeklődéssé változtassa. Itt a fényképezőgép megerősíti a gyermekek áldozat-létét.

Urbán Tamás (Blikk) Halálfolysó című képe a „hír kategória” első díját nyerte. Négy kisgyermek veszítette életét '95 májusában Csepelen, egy lakástűzben, amelyet közülük a legnagyobb, nyolc év körüli fiú gondatlan gyújtogatása okozott. A másik három testvér csecsemőkorú, három- illetve öt éves lehetett. A kép a halott gyermekeket ábrázolja, akiket egy korboncnok tol az Igazságügyi Orvosszakértői Intézet pincéjének folyosóján.

A kép fő célja szenzáció, viszolygás és borzalomkeltés, az égett, helyenként megfeketedett gyermektetemek fényképezésével. A cím is a szenzációhajhászást szolgálja, szándékos pontatlanságával. Megvallom, a zsűri elismerő döntése előtt értetlenül állok, azt gondolom, hogy a kép, a szülők, hozzátartozók kegyeleti érzéseit sérti, a fotóriporteri etika ellen vét.

Kovács Zita (főiskolai hallgató) fotójának címe: Családkép. Itt is áldozatok a gyerekek, ezúttal elsősorban szociális értelemben. Két cigány kisgyermek ül, illetve fekszik egy ágyon, körülöttük kosz, törmelék a földön. A vakolat több helyen lehullott a falról. Szöveg: „Több éve húzódik a cigány családok kilakoltatása. A felajánlott lakások ellenére ők inkább maradnának.”

A fényképezőgép itt is inkább megerősíti az áldozat-létet, hangsúlyozza azt, a gyerekek ábrázolása nincs eléggé egyénítve, valóban csak áldozatok ők.

Schiller Zsuzsa (Esti Hírlap) Szomolya című képsorozata méltán nyerte el a Fotóesszé kategória I. díját. Nagy képen, egy ócska ház koszos udvarán, biciklivázon ül egy kisgyerek. A kutya és a lomok között két nagyobb cigánygyerek táncol.

Szöveg: „Szomolya kétórányi autótút Budapesttől Eger felé. Valahol, a gazdaságilag összeomlott Borsod megyében, ahol barlangokban, kőbe vájt odúkban több tucat család él.”

Ezek a gyerekek is áldozatok, társadalmi életésélyeik meglehetősen beszűkültek, de a fotókon mégsem csak áldozatok. Nagyon érzékenyen van ábrázolva, ahogy a gyerekek otthon vannak ebben a világban. A fotós többnek fényképezi őket szerencsétlen áldozatoknál. Tevékeny, felfedező gyerekek ők, akiknek a léte, a nyomor, a társadalmi előrelátás minimális esélye mellett sem céltalan. A két táncoló gyerek, tíz év körüli fiú és lány, baráti cinkossággal néz egymásra. Közük van egymáshoz és a világhoz, amiben élnek. Létük titkos rendjéből kapott el pillanatokat a fényképezőgép. Közelebb jutunk hozzájuk, megismerjük őket, mégis marad valami a titkukból, ami csak az övék, ezért nem válnak a fotó áldozataivá.

Egy másik képen öt gyerek van a kőbe vájt ház előtt, ketten birkóznak. Arcukon látszik, nem a fényképezőgépnek „dolgoznak”.

A harmadik képen egy anya gyermekét szoptatja, a nagyobbik is ott van mellette. A bútorok ócskák, a mintás faliszőnyeg giccses, de érezzük a meghitt, bensőséges kapcsolatot anya és gyermekei között. Schiller Zsuzsa képei hitvallások e többszörösen hátrányos helyzetű emberek életének értelme mellett.

T. Balogh László (Reuters) a MUOSZ nagydíját és a „zsáner kategória” I. díját nyerte el Szarajevó '95. július című anyagával. Sebesült, árván maradt, evakuálásra váró gyerekek, felnőttek, sajnós köznapi fotói mellett néhány gyönyörű, élettől sugárzó gyermekportrét is csinált a szerző.

Az egyikén két tíz év körüli kislány, egy francia katonával játszik. Barátkoznak vele, megpróbálják kimozdítani alapállásából. A kép szereplői a képen nem áldozatok, mert a valóságban körülöttük dúló háború elől, aminek áldozatai, ha csak pillanatnyi időre is, de önfeledt játékba tudtak menekülni. A derű egy különösen szép példáját sikerült itt megörökítenie a szerzőnek.

Másik két portréja nyolc év körüli fiúgyermekeket ábrázol Szarajevó Óvárosában. Egyikük kutyát ölel magához, kabátjában melegíti. A másikmegszeppent, csodálkozó arccal térdel egy repkénnyel befutott lépcsőn. Ez a lépcső a gyermekkor örök szimbóluma, a titokhoz vezető út. Kezében játékfegyver, egészen olyan, ami bárhol máshol is lehetne az ilyen korú fiúk kezében. Gyönyörűfotók, kiemelve a gyerekeket a háború forgatagából, ha szomorúan is, de saját, öntörvényű gyermekéletüket élve.

Egy fotón mégis egy halott muzulmán gyermeket látunk, fiú és lánytestvére, édesapja és egy orvos állja körül. Egy másik képen a lánytestvért látjuk, amint halott öccse sportcipőit szorítja magához, arcán fájdalom, iszony.

A szöveg a képek mellett a következő: „Alia és testvére, Szabina, a háború első percétől kezdve Németországban tartózkodott. 95. májusában úgy döntöttek, hazaköltöznek, mert már „béke” van. Két hónappal később egy akna halálosan megsebesítette Aliát.”

Itt a halott és családtagjai ismét csak áldozatok, egyik utolsó áldozatai egy háborúnak, a róluk készült néhány fénykép bejárta a világsajtót. Azt hiszem, ezek a képek, amelyeken a kamera nem tesz mást, mint nyomatékosítja az áldozatok áldozat voltát, az újságolvasók és a kiállítás látogatóinak többségében erősebben maradnak meg, mint az általam is elismert portré és zsáner fotók. Ki vagyunk éhezve a szörnyűre, a szenzációra, egy háború utolsó, hiábavaló áldozatai mindig hálás témát adnak újságíróknak, fotóriportereknek.

Bodó Gábor (Vasárnapi Magazin) a Bárka Keresztény Közösség mindennapjairól készített fotókat, amelyekkel a képriport kategória harmadik díját nyerte. A közösség értelmi fogyatékos fiatalok segítségével foglalkozik, a fotós a közösség mindennapjait és ünnepi pillanatait rögzíti. Terített asztal körül ülnek segítők és fogyatékosok, fogják egymás kezét. Az ebédlő barátságos, színes, az emberek láthatóan jól érzik ott magukat.

Egy nagy, sárga lufival játszanak egy másik képen, mosogatnak, kezet fognak vagy éppen táncolnak. A fotós a fogyatékoságukkal együtt élni tudó embereket és segítőiket igyekezett megörökíteni. A szándék tiszteletreméltó, de szerintem a fotók közepesek. Meggyőződésem, hogy az átlag kiállítás-látogató nem emlékszik majd rájuk.

Habik Csaba (Magyar Hírlap) a tököli fiatalokúak börtönében 95. augusztusában megrendezett graffitiversenyéről tudósított képriportjában. Kamasz fiúk láthatók a képeken, műveik előtt. Meglehetősen közepszerűeknek tartom azokat a graffiti irányzatokat, amelyek nálunk meghonosodtak, külföldi albumokban lapozgatva sokkal színesebb, érdekesebb képet alakíthatunk ki erről a műfajról. Magát az ötletet igen jónak tartom, amely szerencsésen találkozott a fiatalok önkifejezési igényével, és a képek mutatják: megszülettek a művek.

Itt sem áldozatok vannak a képeken, hanem alkotók, akik jogos büszkeséggel állnak műveik előtt, saját világot teremtettek.

Az egyetlen fotósorozatot, amely olyan gyermekeket ábrázol, akik sem testi, sem mentális, sem szociális értelemben nem áldozatok, Asztalos Zoltán (MTI) készítette, aki a kőbányai Újhegyi uszodában évek óta folyó, csecsemők számára tartott úszásoktatásról tudósított.

Hát ennyi az, ami a gyerekek világából megjelenik a sajtóban és a kiállításon. Nem kevés, de nem is sok. Hiányolom a viszonylagos testi, lelki, szociális biztonságban felnövekvő gyermekek képeit.

Írta:

Tévé előtt – védtelenül A gyanútlanság határai

Be kell vallanom: őszinte irigységet éreztem, amikor harmadik gyermeküket váró fiatal szentendrei tanárismerősöm egyik beszélgetésünk alkalmával azt mondta: nekik nincs televíziójuk. Nem vásároltak. Náluk az esték beszélgetéssel, felolvasással telnek...

Aztán, hogy irigységemet leküzdjem, érveket kezdtem keresni: egy pedagógusnak mégiscsak tájékozódnia kellene a napi eseményekben, hiszen munkája során bármikor szembesülhet a gyerekek tévés vonatkozású kérdéseivel; azért mégiscsak van ismeretközvetítő szerepe, amit nem igénybe venni: önmagunk elzárása egy lehetőségtől... stb. Ismerősöm mosolygott: amiről tudni kell, azt a rádióból, sajtóból megtudják. A családi fészek melegét óvják - ameddig lehet. Mert ha majd a gyerekek iskolába kerülnek, akkor már nem biztos, hogy el tudják kerülni a tévévásárlást.

Az iskoláskorú gyermek életébe ugyanis már szervesen beépül a tévé. A szülő legfeljebb abba szólhat bele, hogy mennyi időt töltsenek a gyerekek a tévé előtt, milyen műsorokat nézzenek. Jobbik esetben irányíthatja, befolyásolhatja gyermeke televíziózási kultúráját. Bár ez egyre nehezebb; ugyanis ha a gyerek megfosztva érzi magát a tévézés minden más pajtásának kijáró gyönyörétől, mindent el fog követni, hogy a szomszédban, a barátoknál kielégítse televíziózási igényét.

Világszerte kezdenek odafigyelni a szaporodó és egyre súlyosabb gondot jelentő, alig ellensúlyozható tévé-videó ártalomnak nevezhető tünetcsoportra. Nálunk, talán még nagy az információszomjúság; a szakemberek, pedig más társadalmi jelenségekre figyelnek inkább. Csak ezzel tudom magyarázni, hogy a töprengéseim gyűjtőpontját képező, 1992-beh Szegeden megjelent Egészségfejlesztés – környezetvédelem és egészségnevelés című tankönyv a témának szentelt fejezetének könyvészetében a szerző, Vetro Ágnes csupán 13 forrásanyagot jelöl meg – s ebből mindössze három magyar anyag (kettőt ezek közül is maga a szerző (kollektívával) írt).

Családi idill, 1995

Az említett bibliográfiában alapműnek, mintegy kiindulópontnak számít Erdélyi I. A televízió a családban című, 1988-ban megjelent könyve. Erdélyi ebben a munkában alapvető megfigyeléseket rögzített a magyar társadalom tévé-kultúráját illetően. Vetro Ágnes e főiskolai hallgatóknak szánt jegyzetben feleleveníti Erdélyi megfigyelését, miszerint a magyar családban „a tévé szabja meg az otthoni napirendet, beleszólhat a vacsora időpontjába, a tanulásba vagy a játékra szánt időbe. Sokszor a műsorhoz igazodnak a hétfégi programok, a családtagok egymással töltött ideje is. Erdélyi megfigyelése szerint a lakáshasználat is a tévékészülék elhelyezésének függvénye. A lakás központja a tévés szoba, a legtöbb családban a tagoknak megszokott ülőhelyük van, sőt, a nézőhelyek elrendezéséből a családi kapcsolatrendszer váza is leolvasható. A családban a legfontosabb családtagé általában az a hely, ahonnan a televízió a legkényelmesebben nézhető.” (141-142. o.)

Ez az 1988-ban összegezett megállapítás mára – közel tíz év után – még érvényesebb, mint akkor: ugyanis azóta elterjedt a videó és a számítógép, újabb kihívásokat kínálva a családnak, hangsúlyozottabban a fiatal generációnak. „Erdélyinél a megkérdezett szülők a

televíziónak háromféle előnyét említik a gyermeknevelés területén: 1. tudást közvetít a gyerekek felé, 2. tehermentesíti a szülőket, mivel ha a' gyerek elmerül a televíziózásban „nem zavarja” kérdéseivel a szülőt, 3. a televízió megvonása büntetőeszközként használható. (142.0.)

Tartok tőle, hogy a szülők ma már inkább a tévzés előnyeit tartják fontosabbnak. Mert a felgyorsult világban, a megsokszorozódott pénzszerzési és más tevékenységi lehetőségek között a sokszorosan elfoglalt, leterhelt szülőknek kapóra jön a fenti 2. pontban jelzett lehetőség, s csak alátámasztja a tévének tehermentesítő tulajdonságát az, hogy tudást is közvetít, s a tévzés megvonása még büntetőeszközként is felhasználható.

E felmérés megállapításai felidéznek bennem egy jelenetet: kisvendéglőben ülünk, vasárnap délben. A pangó teremben még egyetlen asztalnál ülnek: fiatal nő és férfi (házastársak?), egy 3 év körüli kislány, 1-2 évvel nagyobb fiúcska. A gyerekek a bejáratnak háttal, szemben a helyiség sarkában elhelyezett tévével. A szülők esznek és beszélgetnek; a gyerekek előtt még tele a tányér: búvólten nézik a tévében sugárzott rajzfilmet.

Az agresszív gyermek

Idézett könyvében 1988-ban a szülők által felismert tévé-ártalmakat Erdélyi így összegezi: „1. A gyermek kevesebbet olvas, játszik, 2. tanúja az agresszív jeleneteknek, melyek szorongást váltanak ki benne, 3. túl hamar megismerkedik a szexualitással.” E felismerést, úgy tűnik, nem nagyon szívlelte meg a magyar szülőktársadalom. A videotékákban olyan meghitt együttesben keresgél a horror-, pornó-és „kemény” kalandfilmek között a papa, mama és a harmadik polcot alig felérő csemete - s még nem is tájékozatlanul! -, hogy a megfigyelő elborzad e gyanútlan nyugalom láttán.

Ugyancsak Vetró Ágnes tanulmányában olvassuk, hogy a neves gyermekgyógyász, Benjámín Spooock, amikor arról faggatták, hogy ő mit tart konkrétan elkerülendő dolognak a gyermeknevelésben, így felelt: „Abszolút kerülendő az erőszak nézése a tévében. (...) Sok minden, amit a gyermekek képernyőn látnak, szexuálisan is brutalizál. (...) Mire az átlagos amerikai gyermek a 18. életévét eléri, már 18 ezer gyilkosságot látott a tévében. Ugyanakkor tudjuk, hogy valahányszor egy felnőtt, vagy egy gyermek brutalitások szemtanúja lesz, az bizonyos csekély mértékben őt magát is brutalizálja. Világméretben erősen vezetünk a bűnözés terén, olyan cselekményeknél, mint a családon belüli gyilkosság, a nemi erőszak, kegyetlenkedés a feleséggel és a gyermekekkel szemben. S mégis egyre több gyermek nő fel az erőszak szörnyű bősége közepette, amelyet a tévében lát.”

Megmagyarázhatatlan, hogy miért nem reagált a szülőktársadalom – sem nálunk, sem másutt – az orvosok és szociológusok intelmeire. Talán, mert túl visszafogottan, túl kis szórásban lehet(ett) ezeket a véleményeket olvasni. Pedig az Egyesült Államokban már a hatvanas-hetvenes években egy több mint tízéves felmérés során levontak olyan következtetéseket, amelyeket igazán meg lehetett volna szívlelni. Vetró Ágnes tanulmányában olvashatjuk, hogy Gerbnernek és munkatársainak tanulmánya „azt bizonyította, hogy az amerikai tévéfilmekben az erőszak gyakran az előadás súlypontja. A vizsgált programok közel 80%-a tartalmazott erőszakot, és ez sokszor indokolt, hatásos és jutalmazott formában jelent meg.”

Tartok tőle, hogy nem feltétlenül a fennmaradó 20% tévéműsor az, amit a gyerekek előszeretettel néztek!

Vetró Ágnes leírja, hogy míg „az óvodás csak elszigetelt agresszív cselekményeket lát, az általános iskola első, második osztályában már az agresszív cselekményt és annak következményét is összefüggésbe tudja hozni. Az ötödik, nyolcadik osztályos gyermekek

már mind az agresszivitás motivációjára, mind pedig a rövid és hosszú távú következményeire emlékeznek, azaz megértik a cselekmény összefüggéseit is.”

Az óvodás korú gyermeknél tehát még nincs akkora vész. Ő esetleg eljártssa a tévében látottakat, kitekeri a játék mackó nyakát, esetleg felsír álmában vagy bepisil stb. De az iskolás korban már elkezdődnek a problémák. „A szocializációs vizsgálatok azt mutatták, hogy az ábrázolt erőszak gyakori nézése nem csak a néző saját agresszivitását növeli meg, hanem mások agresszivitásával fásulttá, közömbössé válik. Egyre több esetben fogadja el az agressziót, mint a konfliktusok normális megoldási módját. Fiatakorúaknál gyakran megfigyelhető, hogy ha sok erőszakos filmet látnak, társadalmi konfliktusok esetén is agresszívabb taktikát választanak” – írja Vetró Ágnes. „Huesmann és munkatársai (1973) vizsgálatai szerint különösen a 8-10 éves kor a legveszélyesebb az agresszív tévéadások nézése szempontjából, mivel 30 éves korukban azok lesznek a legnagyobb valószínűséggel erőszakos cselekmények elkövetői, akik ebben az életkorban sok erőszakos filmet néztek.”

Bár erőltetettnek tűnik ez a következtetés, mégis el kell gondolkoznunk a dolgon, ugyanis más kutatások nyomán azt a következtetést vonták le, hogy Amerikában a tévénézés és az erőszakos cselekedetek számának növekedése szorosan összefügg, hiszen a televíziózás elterjedése után az 1950-es években, 10-15 év alatt megkétszereződött az elkövetett gyilkosságok száma.

Reklám és agresszió

Nem tudom, nálunkfelé vontak-e le hasonló következtetéseket. Az azonban egyértelműnek látszik, hogy az általános viselkedéskultúrára erőteljesen hat a televízió. Ha a gyilkosságok, különböző agresszív bűncselekmények számának növekedését nem is tudjuk közvetlen kapcsolatba hozni – felmérések híján? – a tévénézéssel, a viselkedés- és beszédmodor és a televízióban/videofilmen, a várost beborító óriásplakátokon látottak kínálják az összefüggéseket. A frizurától a ruhamárkáig, a „menő” élelmiszerek (különösen édességek és üdítőitalok) fogyasztásától az illatszerekig, a különböző „töltelékszavak” túlburjánzásától a „férfiasan tökéletes” érzelem-nyilvánításokig...

A Nyugatról importált, Kelet-Európában mindennemű szelekció nélkül Soprontól Vlagyivosztokig csak nyelvükben különböző reklámokból árad az erőszak. Természetes, hiszen azért hatékony; következésképpen azért fogják megvásárolni a reklámozott árut. Az óvodás gyerekek a játszótéren a reklámszöveget skandálják, nem az „orgona ága, barackfa virága”-t éneklük; a gimnazisták, játékosabb kedvükben, reklámmondó-versenyt szerveznek, reklám összeállítást készítenek az anyák napi ünnepélyre. A reklámban megvalósul az Egyesült Európa - hiszen a reklám fittyet hány minden kulturális háttérnek, úgy építi fel az új fogyasztói társadalmat, az új embertípust, az „európai hibridet”, hogy eszébe se jusson, ne érezzen kényszerítést visszanyúlni kulturális gyökereihez. Soprontól Vlagyivosztokig ugyanazzal a mozdulattal tépi fel a tévé képernyőjén a csokoládé csomagolópapírját a kiváló kondícióban feszítő dalia, úgy harapja le egyből a tábla felét, mint a ragadozó zsákmánya fejét. Egy olyan régióban, ahol a nyolcvanas években még gyerekek ezrei nem tudták, mi az a csokoládé...

Sorra elemezhetnénk az agressziót árasztó, az erőszakosságot, mint követendő modellt kínáló reklámot. A felzárkózás hajszájában egyetlen elemet sem lehet kihagyni: nemcsak fogyasztani kell a terméket, de úgy fogyasztani, olyan modorban, ahogy az új modell diktálja.

Elemezhetni lehetne az anomáliákat, amelyeket ez a visszás helyzet szül. A pózokat, amelyek nem ágyazódnak be semmilyen hagyományba, idegenek minden kulturális értéknek

tekinthető szokásrendtől. Szánalmas helyzeteket lehetne leírni. Mintha botcsinálta, bebiztosítatlan artisták táncolnának a kötélén...

Autóbuszon utazva, leültem egy kamasz fiú mellé az első ülésre. Izgett-mozgott, míg nem beszélgetést provokált. Hamar tudatosítottam, hogy enyhén értelmi fogyatékos. Kiderült, hogy egy intézeti fiúcsapathoz tartozik, épp uszodába mennek. Az előttünk haladó autóbuszra felragasztott képek hozták izgalomba: mobiltelefonokat kínált a reklám. A fiú elmagyarázta, melyik mit tud, mi a különbség egyik-másik között. Közben el-eldúdolta a reklám dallamát. Tudod, melyiket szeretném? - kérdezte. Kíváncsian kérdeztem vissza. – Ezt, meg ezt, meg ezt - sorolta. Nem tudtam ellenállni, megkérdeztem: na^ és minek kellene neked egy ilyen telefon? „Hogy felhívhasam bármikor édesanyámat. Portás egy gyárban. Ő engem nem hívhat, nem szabad onnan telefonálnia.”

Majdnem elsírtam magam.

Betegállományban

„Amerikában a dohányzás elleni kampány sikerein felbuzdulva az Amerikai Gyermekgyógyász Társaság az javasolja, hogy ahhoz hasonlóan össztársadalmi szinten kellene fellépni az erőszakos tévéadások ellen” - olvashatjuk Vetró Ágnes írásában. Jobb belátásra kellene bírni a szülőket, hogy csökkentsék egy vagy két órára a gyermekek tévézés-idejét. Azt tanácsolják a gyermekgyógyászoknak és pedagógusoknak, hogy magyarázzák el a szülőknek: az agresszív adások nézése fiatal korban éppúgy rászoktathatja a gyermeket az agresszióra, mint a gyermekkorban elszívott első cigaretta a dohányzásra.

Igen ám, de mi lesz a rejtett agresszióval, amely a reklámokból, sőt a rajzfilmekből is árad? Ki mondja meg a gyanútlan szülőnek, hol a határ?

Hasonlóan a dohányzás elleni küzdelemhez, az amerikai gyermekorvosok javasolják, hogy a rendelőkben írják ki: ez televízió-mentes terület -olvashatjuk a tanulmányban.

Ehhez képest, úgy tűnik, mi az ellenkező utat választottuk: gyermekkórházaink kórtermeiben nemhogy ott van a tévé, de reggel héttől késő estig szinte megállás nélkül üzemel. Megesik, hogy a nővérke a nyugösebb gyermekkel a térdén nézi meg az épp műsoron lévő sorozat kihagyhatatlan epizódját. Időnként a tévé elnyomja a gyermekek sírását; ha már nagyon zavar a vizsgálásban, lehalkítják, netán elzárják.

Számos rendelőintézet várótermében ott van a tévé – rendszerint videoklippeket sugárzó (kielemzésük ugyancsak megérne némi erőfeszítést) adásra kapcsolva. Ha legalább egészségmegőrző programot sugározná...

Ha megkérdeznék egy betegség miatt a lakásban maradó gyereket, hogy mit csinált egész nap, míg a szülei nem voltak otthon (tehát nem is ellenőrizhették), az őszinte válasz bizonyára az lenne: tévét néztem. Eltöprengtem, mit láthat egy gyerek hétköznap délelőtt a magyar televízióban. Már nem is az az aggasztó, hogy mit lát, hanem, hogy mennyi ideig... bármit.

„Számos beszámolóban olvashatunk a gyermek koncentráció képességének, képzelőerejének, olvasási képességének, iskolai magatartásának, viselkedészavarainak, agresszivitásnak, testi kondíciójának stb. kedvezőtlen változásairól a túlzott tévézés hatására” – írja Vetró Ágnes. Minden bizonnyal így van... valahol. Én azonban vajmi kevés írást olvastam erről az utóbbi évek hazai pedagógiai lapjaiban, a magyar újságok, folyóiratok hasábjain. Nem láttam egyetlen olyan magyar nyelvű szórólapot sem, amely a szülők figyelmét felhívna ezekre a veszélyekre. Arról viszont hallottam, hogy tőlünk nyugatabbra már tévémentes napok bevezetését tervezgetik. A fennebb idézett tanulmányra

pedig ebben a szegedi főiskolai jegyzetben bukkantam, amely nem került a könyvesboltokba, az ország többi főiskolájára, egyetemére sem jutott el. Pedig felbecsülhetetlenül nagy szükség lenne arra, hogy hasonló elemzéseket olvashassunk – elbizonytalanodott pedagógusok és megtévesztett szülők egyaránt.